

T. C.

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**en-NEVEVÎ'NİN HULÂŞATÜ'L-AHKÂM ADLI ESERİ
ÇERÇEVESİNDE HADİS DEĞERLENDİRME
YÖNTEMİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

Hamza ÇATAN

Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Danışman

RİZE

2020

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Ana Bilim Dalında, Hamza Çatan tarafından hazırlanan “*en-Nevevî'nin Hülâşatü'l-Ahkâm Adlı Eseri Çerçevesinde Hadis Değerlendirme Yöntemi*” başlıklı bu çalışma, 15.06.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ (Kabul/Red)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Kadir TAŞPINAR (Kabul/Red)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehhap GÖZÜN (Kabul/Red)

— / — / —

İmza

Doç. Dr. Ahmet YANIK

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim "*en-Nevevî'nin Hülâşatü'l-Ahkâm Adlı Eseri Çerçevesinde Hadis Değerlendirme Yöntemi*" konulu tezimi, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Eserimde, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine / kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır.

Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiç bir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim. **15/06/2020**

Hamza ÇATAN

ÖN SÖZ

İmam Nevevî, İslâmî ilimler içerisinde son derece önemli bir yere sahiptir. Hadis ilmi özelinde söylemek gerekirse onun eserleri, birçok ilim ehlinin müstağni kalamayacağı başvuru kaynakları arasındadır. Hadis şerhinde otorite olduğu gibi hadis usûlünde de yetkin bir kişiliğe sahiptir. Ricâl ilmi ve hadislerin sıhhatini değerlendirme noktasında ise hatırı sayılır bir konumu vardır. Hadislerin sıhhatini tespit etmede olası bir hataya düşmenin, hüküm inşa etme noktasında bazı problemleri beraberinde getireceği aşikârdır. Buna binaen Nevevî, ortaya koymuş olduğu *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eseriyle olası bir hataya düşmememiz için bazı ahkâm hadislerinin sıhhatini belirlemeye çalışmıştır.

Bu çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İmam Nevevî'nin hayatı ve eserleri ele alınmış, eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş, *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eserinin metodu ve ilim dünyasına etkileri ortaya konulmaya çalışılmış ve Nevevî'nin hadisleri tashih ve taz'iflerde dayandığı kaynaklar tespit edilmiştir.

İkinci bölümde ise Nevevî'nin tashih ve taz'iflerde izlemiş olduğu yöntem, örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılarak bu husustaki değerlendirmeleri mukayese edilerek incelenmiştir. Müellifin âlimlere yönelik tenkitlerinin tamamı tespit edilip gösterilmeye çalışılmıştır. Son olarak râvi tenkitleri bir bütün olması açısından tablo şeklinde verilmiş ve örnek teşkil etmesi amacıyla birkaç tanesi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Gerek konunun seçilmesi ve gerekse tez çalışmam süresince katkılarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ Bey'e, her daim bizlere yol gösteren Arş. Gör. Ali Haydar BÖLÜKBAŞ Hocama, maddi ve manevi desteği ile yanımda yer alan Lokman KORKUT kardeşime ve bu süreçte samimi hisleri ile arkamda duran eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Hamza ÇATAN
RİZE/2020

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER.....	5
ÖZET	7
ABSTRACT	8
KISALTMALAR.....	9
GİRİŞ	10

BİRİNCİ BÖLÜM NEVEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	13
1. 1. 1. Doğumu ve Yaşadığı Olaylar	13
1. 1. 2. Şahsiyeti ve İlmi Kişiliği	15
1. 1. 3. Hocaları ve Öğrencileri.....	17
1. 1. 3. 1. Hocaları.....	17
1. 1. 3. 1. 1. Hadis İlmindeki Hocaları	18
1. 1. 3. 1. 2. Fıkıh İlmindeki Hocaları	19
1. 1. 3. 2. Öğrencileri.....	20
1. 1. 4. Vefatı	21
1. 2. ESERLERİ.....	22
1. 2. 1. Hadis İlmine Dair Eserleri	22
1. 2. 2. Fıkıh İlmine Dair Eserleri	28
1. 2. 3. Diğer Alanlarla Alakalı Yazmış Olduğu Eserler.....	31

İKİNCİ BÖLÜM
NEVEVÎ'NİN HULÂŞATÜ'L-AHKÂM ADLI ESERİNDE HADİS
DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ

2. 1. HADİSİN SIHHATİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ	33
2. 1. 1. Sahih Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler	33
2. 1. 1. 1. Nevevî'nin Kendi Tashih Ettiği Hadisler.....	34
2. 1. 1. 2. Buhârî ve Müslim'in Şartına Göre Tashih Ettiği Hadisler.	61
2. 1. 1. 3. "Sahih veya Hasen" Olarak Değerlendirdiği Hadisler.....	68
2. 1. 2. Hasen Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler.....	75
2. 1. 3. Zayıf Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler	82
2. 1. 3. 1. Nevevî'nin Kendi Taz'if Ettiği Hadisler	82
2. 1. 3. 2. İmamlara Nispetle Taz'if Ettiği Hadisler	88
2. 2. ÂLİMLERE YÖNELİK TENKİTLERİ	96
2. 2. 1. Tirmizî'ye Yönelik Eleştirileri	97
2. 2. 2. Hâkim'e Yönelik Eleştirileri	117
2. 2. 3. Dârekutnî'ye Yönelik Eleştirisi.....	123
2. 2. 4. Abdülhak el-İşbîlî'ye Yönelik Eleştirisi	123
2. 3. RÂVİLERE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ	128
SONUÇ	135
KAYNAKLAR	137
ÖZ GEÇMİŞ.....	147

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Hazırlayan: Hamza ÇATAN

Yıl: 2020

Sayfa Sayısı: 147

ÖZET

en-NEVEVÎ'NİN HULÂŞATÜ'L-AHKÂM ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE HADİS DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ

Bu çalışmada Nevevî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eserindeki yöntemi ve hadis kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Nevevî'nin bu eserde serdettiği rivayetleri, tashih ve taz'ifte izlemiş olduğu hadis değerlendirme yöntemi, mukayeseli olarak incelenip ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Nevevî'nin değerlendirmelerinin tamamı tespit edilmiş ve örneklendirme usûlüyle, rivayetin sıhhati hakkındaki kanaatinin isabetli olup olmadığı incelenmiştir. Müellif rivayetleri değerlendirmede genelde otorite imamlardan faydalanırken bazen de kendisi tashih ve taz'ifte bulunmuş ve bu noktada kendine has farklı yöntemler kullanmıştır. Genel olarak yaptığı tashih ve taz'iflerin isabetli olduğu fakat bazen zayıf olan bir rivayet hakkında hasen ya da sahih değerlendirmesinde bulunduğu, şâhid ya da mütabi'lerle sıhhat kazanan bir hadis hakkında da zayıf nitelimesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra müellif Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarını hadis değerlendirme yöntemi olarak kabul etmiş ve bu iki muhaddisin şartlarına göre rivayetleri tashihte bulunmuştur.

Nevevî'nin âlimlere yönelik eleştirilerinin tamamı tespit edilerek incelenmiş ve râvi tenkitleri münekkit âlimler nazarında mukayeseli olarak örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tashih, Ta'zif, Râvi, Şâhid, Mütabi'

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Author: Hamza ÇATAN

Year: 2020

Pages: 147

ABSTRACT

AL- NAWAWI'S ASSESSMENT OF HADITH METHOD IN THE FRAMEWORK OF HIS BOOK CALLED HULÂŞAH AL-AHKÂM

In this study, brief information about the life and works of Nevevî was given. His method and hadith sources in his work *Hulâşah al-Ahkâm* were determined.

Nevevî's narrations in this work, confirmation called tashih and extension called tazif the method of hadith evaluation that he followed in the history and compensation, was examined and tried to be put forward comparatively. Moreover, all of Nevevî's assessments have been determined and with the exemplification method has been examined to determine whether or not about opinion on his narration is accurate. In evaluating author narrations, the authority often benefited from imams, and sometimes he was indemnified and at this point he used his own different methods. In general, it has been determined that his confirmation and extension are accurate, but sometimes, it was found that he had evaluated a weak or true subject, and that he was weak about a hadith that gained health with the sahih or the interlocutors. In addition, he accepted the accuracy conditions of authors Buhârî and Muslim as a method of hadith evaluation and according to the conditions of these two muhaddis.

Nevevî's criticism of scholars was determined and examined and his religious criticisms were shown in comparison to the examples in the eyes of the scholars of the individual.

Keywords: Hadith, Tashih, Tazif, Narrator, Witness, Mutabi

KISALTMALAR

- ed. : Editör
haz. : Hazırlayan
Nşr. : Neşreden
Hz. : Hazreti
Prof. : Profesör
Doç. : Doçent
Dr. : Doktor
Arş. : Araştırma
Thk. : Tahkik eden
S. : Sayfa
C. : Cilt
h. : Hicri
öl. : Ölüm
s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem
r.a. : Radıyallahu anh
r.anhâ. : Radıyallahu anhâ
t.y. : Basım tarihi yok
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğeri
vs. : Vesaire
bk. : Bakınız

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi

Hadisler, İslâm dininde hüküm inşâ etme noktasında ikinci ana kaynak konumundadır. Hadislerin bizlere ulaşması, nesilden nesile farklı süreçlerden geçerek gerçekleşmiştir. Buna binaen, hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyeti hadis ilmi açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, hadis ilmi içerisinde belli başlı usûl kuralları geliştirilmiştir. İlk dönemden itibaren hadislerin sahihini zayıf olanından ayırma ve ilk kaynağındaki şekli ile tespit etme hususunda büyük bir çaba sarf edilmiştir. Muhaddislerin hadisler hakkında yapmış oldukları tashih ve taz'ifler, hadislerin kabulünü ya da reddini gerektireceğinden dolayı dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu nitelemelerin çoğu isnad merkezli olduğundan dolayı râviler hakkında yapılan değerlendirmeler önem arz etmektedir. Hadis ilmi açısından râvi söz konusu olduğunda cerh ve ta'dîl ilmi ön plana çıkmakta ve hadis münekkitlerinin önemi anlaşılmaktadır.

Çalışmamıza konu olan Nevevî ve eseri *Hulâşatü'l-Ahkâm*, İslâmî ilimler açısından yadsınamaz bir yere sahiptir. İmam Nevevî, gerek fıkıh gerekse hadis alanında çok önemli çalışmalar yapmış ve birçok eser ortaya koymuştur. Daha çok hadis yorumculuğu ile tanınan Nevevî'nin yapmış olduğu râvi değerlendirmelerine bakıldığında cerh ve ta'dîl alanında da önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Çalışmamıza konu olan Nevevî'nin ahkâm konuları hakkında telif etmiş olduğu *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eseri, hadislerin durumunu ortaya koyma, olası bir hataya düşmeyi ya da yanlış hüküm inşa etmeyi önleme açısından ilim dünyasına büyük bir katkı sağlamıştır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Nevevî'nin *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eserine almış olduğu hadisleri değerlendirmek, müellifin hadislerin sıhhatini ortaya koyarken dayandığı kaynakları belirlemek, hadisler hakkında yapmış olduğu tashih ve taz'ifleri inceleyerek bu nitelemeler bağlamında bu eserde izlemiş olduğu yöntemini ortaya

koymaktır. Ayrıca Nevevî'nin İslâm âlimlerine yönelik eleştirileri tespit edilerek incelenmeye çalışılmıştır. Son olarak da muhaddisin râvi tenkitleri tetkik edilerek râvi değerlendirmelerinin doğru olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Nevevî'nin tashih ve taz'ifte izlemiş olduğu yöntem, farklı değerlendirmelerini içeren beşer örnekle gösterilmeye çalışılmıştır. Nevevî'nin râviler hakkında yapmış olduğu değerlendirmeler ışığında, müellif tarafından eleştirilen râvilerin durumu, diğer âlimler nazarında tespit edilerek analiz ve sentez yöntemi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Muhaddislerin değerlendirmiş oldukları râviler ve rivayetler hakkında Nevevî'nin hatalı bulduğu ya da eleştiri yaptığı rivayetler, diğer eserlerle mukayese edilerek incelenmiştir. Nevevî'nin tashih ve taz'iflerde dayandığı kaynaklar tasvir (tarama) yöntemi ile tespit edilip müellifin yapmış olduğu değerlendirmelerin kendi eserleri bağlamındaki tutarlılığına bakılmaya çalışılmıştır. Eser adlarının ve gerekli görülen kavramların yazımında transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Ayrıca eser, müellif ve râvi isimlerinin yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* esas alınmıştır.

Araştırmanın Kaynakları

Nevevî'nin hayatı farklı kaynaklardan yararlanılarak araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle temel kaynaklar esas alınmıştır. Özellikle öğrencisi İbn ʿAttâr'ın (öl. 724/1324) *Tuhfetü't-ṭālibin* eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca Sehâvî'nin (öl. 902/1497) *el-Menhelü'l-ʿazbir'ravî* adlı eserinden, Zehebî'nin (öl. 748/1348) *Tezkiratü'l-huffâz* ve *el-İber fî haberî men gaber* adlı eserlerinden, Sübkî'nin (öl. 771/1370) *Ṭabaḳâtü's-şâfiʿiyyeti'l-kübrâ* isimli eserinden ve bunlar haricinde farklı kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde de Nevevî'nin *Hulâşatü'l-Aḥkâm* isimli eseri üzerinde yoğunlaşmıştır. Tashih ve taz'iflerin incelenmesinde Zehebî'nin *Tenḳîhu't-Taḥkîk* adlı eserinden, Irâkî'nin (öl. 806/1404) *Ṭarḩu't-teṣrîb*'inden, İbnü'l-Mülakkım'ın (öl. 804/1401) *el-Bedrü'l-münîr*'inden, Aynî'nin (öl. 855/1451) *ʿUmdetü'l-ḳârî* isimli eserinden, İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *Fethu'l-bârî* ve *et-Telḩîşü'l-ḩabîr* adlı kitaplarından, Münzirî'nin (öl. 656/1258)

Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd'undan, Mübârekpûrî'nin (öl. 1354/1935) *Tuhfetü'l-ahvezi* adlı eserinden ve Elbânî'nin (öl. 1420/1999) *İrvâ'ü'l-galîl* başta olmak üzere birçok eserinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Râvi tenkitlerinde ise Buhârî'nin (öl. 256/870) *et-Târîhü'l-kebîr*'inden, İbn Maîn'in (öl. 233/848) *et-Târîh* adlı eserinden, İbn Ebû Hâtim'in (öl. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'inden, İbn Hibbân'ın (öl. 354/965) *Kitâbü's-Şikât* ve *Kitâbü'l-Mecrûhîn* adlı eserlerinden, Mizzî'nin (öl. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl* isimli kitabından, Zehebî'nin *Mîzânü'l-ictidâl* adlı eserinden, İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Lisânü'l-Mîzân* adlı eserlerinden de faydalanılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışma Nevevî'nin *Hulâşatü'l-Ahkâm* adlı eseri çerçevesinde yapmış olduğu tashih ve taz'iflerin değerlendirilmesi ile sınırlıdır. Nevevî'nin yaptığı hadis değerlendirmelerinde farklı eserlerine de müracaat edilirken, cerh ve ta'dil ettiği râviler bu eseri ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca Nevevî'nin âlimlere nispeten aktardığı râvi tenkitleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEVEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Nevevî'nin hayatı, doğumu, başından geçen bazı önemli olaylar, ilmi kişiliği, İslâmi ilimler içerisinde kaleme almış olduğu eserleri, hocaları ve talebeleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.1. HAYATI

Nevevî'nin hayatı konusunda müstakil olarak yazılmış olan en eski ve en önemli eser, öğrencisi İbn ʿAttâr tarafından telif edilen *Tuhfetü't-tâlibin fi tercemeti İmâm Muhyiddin* isimli eserdir. Bu eseri İbn ʿAttâr'ın hocasına okuması ve bilgileri doğrulaması¹ Nevevî'nin hayatı hakkında elde etmiş olduğumuz bilgilerin doğruluğunda önem arz etmektedir. Bu eser kendinden sonra aynı konuda yazılan kitaplara da kaynaklık etmiştir.

1. 1. 1. Doğumu ve Yaşadığı Olaylar

Nevevî hicri 631 yılının Muharrem ayında “Nevâ” köyünde dünyaya gelmiştir.² Babasının adı Şeref b. Murî'dir.³ İbn ʿAttâr hocasının tam ismini “Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeyh ez-Zâhid el-Vera Veliyullah Ebû Yahyâ Şeref b. Murî b.

¹ ʿAlau'ddin Ali b. İbrahim İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin fi tercemeti İmâm Muhyiddin*, nşr. Ebû ʿUbeyde Meşhûr b. Hasan el-Selmân (Ürdün: Daru'l-ʿEseriyye, 1428/2007), 14.

² İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 42; Ebû'l-Fidâ İmamüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Meʿârif, 1411/1991), 18/19; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehabî, *el-İber fi haberî men gaber*, nşr. Ebû Hacer Muhammed Zaglul (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 3/34; Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *el-Menhelü'l-ʿazbir' ravî fi tercemeti kuṭbi'l-evliyâ'i'n-Nevevî*, nşr. Ahmed Ferid el-Mezidi (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 11; Kemâleddin İbn İmâmü'l-Kamiliyye el-Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî fi tercemeti'l-İmâm en-Nevâvî*, nşr. ʿAbdürraûf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010), 26; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübkî, *Ṭabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî & ʿAbdulfettâh Muhammed el-Huluv (b.y.: Hicr li't-Tıba'a ve'n-Neşr ve'Tevzi', 1413/1993), 8/396; ʿAbdulfettâh Ebû Gudde, *el-ʿUlemâu'l-ʿuzzâb ellezîne âşeru'l-ʿilme ʿalâ'z-zevâc* (Haleb: Mektebetü'l Matbu'ati'l-İslâmiyye, 1402/1982), 92; el-Hanbelî İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zehab fi aḥbarî men zehab*, nşr. Abdülkadir Arnaût & Mahmud Arnaût (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1412/1991), 7/618.

³ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 39; Abdülganî ed-Dakr, *el-İmâm en-Nevevî* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1415/1994), 21.

Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. Cum^a b. Hizam el-Hizâmî⁴ olarak zikretmektedir. Asıl ismi Yahyâ olan Nevevî'nin nesebi dedesi Hizâm'a kadar uzanır. Bundan dolayı kendisine "el-Hizâmî" denilmiştir. Bazı ecdadı neseplerini sahabeden Hakîm b. Hizâm'a dayandırmışlarsa da Nevevî bu iddianın yanlış olduğunu söyler.⁵ Dedesi Hizâm, Arapların âdeti üzerine Nevâ köyünde Cevlân bölgesine yerleşmiş ve burada nesli devam etmiştir.⁶ "el-Havrân" ve "en-Nevevî" nisbeleri ile anılmasının sebebi ise "Havrân"ın, Suriye'de bir bölgenin adı olması ve "Nevâ"nın, İmâm Nevevî'nin doğduğu ve vefat ettiği köyün adı olmasındandır. Nevevî yaklaşık yirmi sekiz sene burada kalmıştır.⁷

Künyesi Zekeriyâ'nın babası anlamına gelen Ebû Zekeriyâ'dır.⁸ Lakabı, dini ihya eden anlamına gelen Muhyiddin'dir. Fakat kendisi, tevazudan ya da Allah'ın dinini ihyası için başka birine muhtaç olmadığı düşüncesinden bu lakattan hoşlanmadığı söylenmektedir.⁹

Nevevî'nin çocukluğunda başından geçen bazı önemli olaylar vardır. Nevevî'nin babası öğrencisi İbn ʿAttâr'a bu olaylardan birini şu şekilde anlatır: "O, o zaman yedi yaşlarındaydı. Yanımda uyuyordu. Ramazanın yirmi yedinci gecesiydi. Gece yarısı uyandı. Beni de uyandırdı. Babacığım, evi dolduran bu nur nedir? diye sordu. Evdekileri uyandırdım. Bir şey göremedik. Sonradan bu gecenin Kadir gecesi olduğunu anladım".¹⁰

Diğer bir olayı ise Sübkî'nin naklettiğine göre Nevevî'nin tasavvuf hocalarından Yusuf ez-Zerkeşî şöyle anlatmaktadır: "Nevevî arkadaşlarının oyun oynama isteklerini geri çevirir onlarla oyun oynamaktan hoşlanmazdı. Genç yaşlarında Kur'ân-ı Kerîm ile meşgul olmaktadır. Babası onu küçükken yanında çalıştırıyordu. Kur'ân ile meşgul olmaktan alışveriş ile uğraşamamaktaydı. O, Kur'ân-ı Kerîm okurken babasının yanına gittim ve şu tavsiyede bulundum. -Bu

⁴ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 39; Sübkî, *Tabakât*, 8/395; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 20.

⁵ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 39; Sehâvî, *el-Menhel*, 10.

⁶ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 41; Sehâvî, *el-Menhel*, 10.

⁷ Sehâvî, *el-Menhel*, 10.

⁸ M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/45.

⁹ Sehâvî, *el-Menhel*, 11; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 21.

¹⁰ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 42; Sübkî, *Tabakât*, 8/396; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 22; Sehâvî, *el-Menhel*, 11.

çocuğun zamanın en bilgili ve en zahidi olması umulur. İnsanlar ondan çok faydalanacaklar. -Bana sen müneccim misin? Dedi. -Hayır, bana Allah böyle söyletti, dedim”. Yusuf ez-Zerkeşî geçen hadiseyi anlatır ve onu Kur’ân-ı ezberlemeye teşvik eder.¹¹ Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Nevevî’nin küçük yaştan itibaren ilme karşı iştiaklı olduğu görülmektedir.

1. 1. 2. Şahsiyeti ve İlmi Kişiliği

Nevevî müttaki biriydi. Çoğu zaman oruç tutar, gece ibadetini terk etmezdi.¹² Helal ve haramlara dikkat eder, Suriye’nin meyvelerinden yemez, nedeni sorulunca, burada vakıf arazilerinin çok olduğunu belirtirdi.¹³

Vaktinin çoğunda ilimle meşgul olurdu. İbn ʿAttâr, hocasının kendisine şöyle dediğini aktarır: “Gece-gündüz ilimle meşgul oldum. Otururken, yürürken derslerimi mütalaa ve müzakere ettim. Bu hal üzere altı yıl devam ettim.”¹⁴

Hicri 651 yılında babasıyla hacca gitti. Yaklaşık olarak iki buçuk ay Medine’de kaldı. Hac seferi esnasında hastalandı. Babasının ifadesiyle: “Nevâ’dan ayrıldıktan sonra kendisi humâ hastalığına yakalandı. Arefe gününe kadar bu hastalığı devam etti. Bu halinden hiç şikâyetçi de olmadı.”¹⁵

Nevevî, kendisini meşgul edeceğini düşündüğünden hiç evlenmemiştir.¹⁶ Dünya zevklerine ve rahat yaşamaya değer vermeyen bir kişiliğe sahiptir. En büyük ibadetin helal ve haramları öğrenmek olduğunu ifade ederek maddi olarak görev yaptığı medreseden başka bir yerden yardım almazdı. Oradan aldığı yardımlarla da kitap alıp daha sonra medreseye bağışta bulunurdu.¹⁷

Öğrencisi İbn ʿAttâr hocasını şöyle tasvir eder: “Eser yazmakla meşgul olurdu. Nefsiyle mücadele etmekle beraber Müslümanlara ve devlet başkanlarına nasihatten geri durmazdı. Fıkhın incelikleriyle amel ederdi. İlminde muhakkik ve

¹¹ Sübkî, *Ṭabaḳât*, 8/396; Kâhirî, *Buğyetü’r-râvî*, 29.

¹² İbn ʿÎmâd, *Şezerâtü’z-zehab*, 7/619; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehabî, *Kitâbü Tezkirati’l-huffâz*, nşr. Zekeryâ ʿAmîrât (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998), 4/1472.

¹³ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü’t-tâlibin*, 68; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472.

¹⁴ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü’t-tâlibin*, 64; Ebû Guḍde, *el-ʿUlemâu’l-ʿuzzâb*, 96.

¹⁵ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü’t-tâlibin*, 48.

¹⁶ İbn ʿÎmâd, *Şezerâtü’z-zehab*, 7/620; Kâhirî, *Buğyetü’r-râvî*, 26.

¹⁷ Kandemir, “Nevevî”, 33/46.

müdekkikti. Peygamber'in hadislerini ezber bilirdi. Hadislerin sahih, zayıf, garîb, illetli olanlarını ve bunlardan çıkarılacak fihri istinbatlara vâkıftı. Şâfî mezhebinin kaidelerini, usûl ve fûru'unu, sahabenin ve tâbiînin mezhebini, ulemânın ihtilâf ve icmâ' konularına da hâkimdi. Bütün zamanını ilimle, tasnifle, öğrenmeyle, namazla, iyiliği emir, kötülüğü yasaklamayla geçirirdi.¹⁸

On sekiz yaşına kadar kendi memleketinde kalan Nevevî, on dokuz yaşında (h. 649) Dımaşk'taki Emevi medresesinde eğitimine başladı. Burada Kur'ân-ı Kerîm hıfzını tamamladı. Daha sonra Revâhiye medresesine yerleşti. Medresenin hocası Şeyh Kemaleddîn Ebû İbrâhim İshâk b. Muhammed b. Osman el-Mağribî, Nevevî'ye karşı farklı bir ilgi duymaya başladı. Nevevî'nin ifadesiyle: "Şeyh Kemaleddîn, insanlarla boş zaman geçirmeyip ilimle meşguliyetimi görünce bana hayret etti. Beni çokça sevmeye başladı ve beni okuttuğu en geniş ders halkasına sorumlu yaptı."¹⁹

Nevevî, medresede her gün şerh ve tashihiyle birlikte toplam on iki ders okurdu.²⁰ Medresedeki eğitiminde dört ayda Şirâzî'nin (öl. 476/1083) *et-Tenbîh* adlı eserinin tamamını, sekiz ayda da yine Şirâzî'nin yazmış olduğu *el-Mühezzeb* adlı eserin ibadetler bölümünün dörtte birini ezberlemişti.²¹ Nevevî hadis alanında: Buhârî, Müslim, Süneni Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İmâm Mâlik'in (öl. 179/795) *el-Muvatta'*, İmâm Şâfî'nin (öl. 204/820) *el-Müsned*'i, Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *el-Müsned*'i, Dârimî (öl. 255/869), Ebu Ya'âlâ'nın (öl. 307/919) *es-Sünen*'leri ile *Süneni İbn Mâce* ve Dârekutnî'nin (öl. 385/995) *es-Sünen*'ini okumuştur. Beğâvi'nin *Şerhu's-sünne*'si (öl. 516/1122) ile *el-Me'âlimü't-tenzîl*'i, Zübeyr b. Bekkâr'm (öl. 256/870) *Kitâbü'l-ensâb*'ı ile *Hutebu'n-Nebatiye*'si, *Risâletu Kuşeyri*'si, İbn Sina'nın (öl. 428/1037) *Amelü'l*

¹⁸ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 64-65.

¹⁹ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 46; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 31.

²⁰ Okumuş olduğu dersler için bk. İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 49; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 17/540; Zehebî, *Tezkira*, 4, 1470; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 35; İbn 'İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/619; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 320.

²¹ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 46; Sehâvî, *el-Menhel*, 12; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 17/540; Zehebî, *el-İber*, 3/334; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 31.

yevm ve leyle'si okuduğu kitaplardandır.²² İki yıl boyunca sırtını hiç yere koymadı ve gecesini gündüzüne katarak ilimle iştiğal etti.²³

Nevevî'nin hem hadis alanında hem de fıkıh alanında kendini yetiştirmesi onu yaşadığı dönemde diğer ulemâdan farklı kılmıştır.²⁴ Hadis alanında telif edilen kitapları isnadlı bir şekilde müelliflerine dayandırması da ayırıcı özelliklerindedir.²⁵ Bundan olacak ki yaşadığı dönemde birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur.

İlim tahsili yaklaşık on yıl sürdü ve bir ara tıp ilmine merak saldı. Bunun için İbn Sînâ'nın *el-Kânûn* adlı eserini satın aldı. Fakat uzun süre kendisini toparlayamadığını, ilimle meşguliyetinin azaldığını gördü. Bunun sebebini araştırdı. Sonunda kendi alanına girmeyen tıp ilmiyle uğraştığından dolayı rahatsız olduğunu anladı, bunun üzerine kitabı sattı ve rahatladı.²⁶ Tahsil hayatının kısa olmasına rağmen İmam Nevevî yadsınamaz bir ilmi birikim elde etmiştir.

1. 1. 3. Hocaları ve Öğrencileri

İslâmî gelenek içerisinde âlim olanın ilmi seviyesi kadar ders aldığı hocaların ve yetiştirdiği talebelerin de önemli bir yeri vardır. Hoca-talebe, usta-çırak ilişkisi ilmi silsile içerisinde o kişiyi tanımak için önemli bir mercidir.

Nevevî küçüklükten itibaren kendini yetiştirmiş ve İslâmî ilimlerde önemli bir birikim elde etmiştir. Fıkıh alanında ve hadiste otorite kabul edilmiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.

1. 1. 3. 1. Hocaları

Nevevî İslâmî ilimler içerisinde hemen hemen her alanda tedris görmüş önemli bir şahsiyettir. Fıkıh, hadis, dil vb. alanlarda birçok hocası bulunmaktadır. Buna binaen Nevevî'nin hocaları ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmaya çalışılacaktır.

²² İbn  Att ar, *Tuĥfet  't-t alibin*, 60-61.

²³ İbn  Att ar, *Tuĥfet  't-t alibin*, 46; İbn   m ad, *Ŗezzer t  'z-z eheb*, 618; Seh av i, *el-Menhel*, 13; K ahir i, *Buġyet  'r-r av i*, 30.

²⁴ Dakr, *el-  m am en-Nevev i*, 56.

²⁵ Dakr, *el-  m am en-Nevev i*, 58.

²⁶ İbn  Att ar, *Tuĥfet  't-t alibin*, 55-56; Zeheb i, *Tez kira*, 4/1470; İbn   m ad, *Ŗezzer t  'z-z eheb*, 7/619; K ahir i, *Buġyet  'r-r av i*, 32.

1. 1. 3. 1. 1. Hadis İlmindeki Hocaları

1- Ebû Muhammed Abdulaziz b. Abdullah Muhammed b. Abdü'l-Muhsîn el-Ensârî (öl. 662/1264).²⁷

2- Şeyh İmâm Kādî el-Hatîb İmâduddîn Abdü'l-Kerîm b. Kādî Cemaluddîn Abdu's-Samed b. Muhammed el-Herestanî (öl. 662/1264).²⁸

3- Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulmuhsîn el-Ensârî el-Hamevî (öl. 662/1263).²⁹

4- Hâlid b. Yusûf b. Sa' d b. Hasan b. Mefrec Ebu'l Bekâ en-Nablusî (öl. 663/1265) ile *el-Kemâl fî esmâi 'r-ricâl* adlı eseri okumuştur.³⁰

5- *Şahîh-i Müslim*'in tamamını İbn Burhân el-Adl el-Sadr Radiyuddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebî Hafs Ömer b. Mudir b. Fâris el Mudirî el-Vâsitî'den (öl. 663/1265) dinlemiştir.³¹

6- Ziyâuddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. İsmâ el-Murâdî el-Endelüsî (öl. 668/1270) ile Şahîhaynın şerhini okumuştur. Nevevî bu hocası hakkında "Onun yanında yirmi seneden fazla kaldım onda hoş olmayan bir şey görmedim demiştir.³²

7- Zeynuddin Ebu'l-Abbas Ahmet b. Abduddâim b. Nimet b. Ahmet b. Muhammed b. İbrâhîm el-Makdisî (öl. 668/1270).³³

8- İbn Ebî Yusr Takyuddîn Ebû Muhammed İsmâil b. İbrâhîm b. Ebû Yusr Şâkir b. Abdillâh et-Tenuhî (öl. 672/1274).³⁴

9- İbn Sayrefî Muftî Muammer Cemâluddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebî Mansur b. Ebi'l-Feth b. Râfî el- Harranî (öl. 678/1280).³⁵

²⁷ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 62; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43; Sehâvî, *el-Menhel*, 18.

²⁸ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 62; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43; Sehâvî, *el-Menhel*, 18; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 34.

²⁹ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 34.

³⁰ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 60; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 42; Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Sehâvî, *el-Menhel*, 18; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 34.

³¹ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 63; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 42; Sehâvî, *el-Menhel*, 18.

³² Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 42; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 34.

³³ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 62; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43; Sehâvî, *el-Menhel*, 18; Ebû Gudde, *el-°Ulemâu'l-°uzzâb*, 93.

³⁴ Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; ed-Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43; Sehâvî, *el-Menhel*, 18; Ebû Gudde, *el-°Ulemâu'l-°uzzâb*, 93.

³⁵ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 62; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 44.

10- Şemsuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (öl. 682/1284).³⁶

11- Ebu'l Fadl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (öl. ?).

12- Ziyâ b. Temam el-Hîsî (öl. ?).

13- Ebû Muhammed Abdurrahman b. Sâlim b. Yahyâ el-Enbârî (öl. ?).

14- Şemsuddin b. Ebî Amr b. Sâlih (öl. ?).

1. 1. 3. 1. 2. Fıkıh İlimindeki Hocaları

1- Kemâluddîn Ebû İbrâhîm İshâk b. Ahmed b. Osman el-Mağribî (öl. 650/1253).³⁷

2- Ebû Hafs Ömer b. Es'ad b. Ebî Ğâlib el-Rabe'a el-Erbilî (öl. ?).³⁸

3- Kemâluddin Ebû Fedâil Sellâr b. Hasan b. Ömer b. Saîd el-Erbilî (öl. 670/1272).³⁹

4- Şemsuddîn Abdurrahman b. Nuh el-Makdisî (öl. ?).⁴⁰

5- Kādî Ebu'l-Feth Ömer b. Bindar b. Ömer b. Ali b. Muhammed et-Tiflîsî'ye (öl. 672/1274) Râzi'nin (öl. 606/1210) *el-Muntehab* eserini ve Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) *el-Mustasfâ* sından bir bölümünü okumuştur.⁴¹

Dil alanında İbn Cinnî'nin (öl. 392/1002) *el-Lum'a* adlı eserini Fahrüddîn b. Mâlikî'den,⁴² İbn Sikkit'in (öl. 244/858) *Işlâhu'l mantık* kitabı ile sarf ilminde bir kitabı da Ebu'l-Abbas Ahmed b. Sâlim el-Mısrî en-Nahvî'den okumuştur.⁴³

³⁶ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 62; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 43.

³⁷ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 54; Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 39; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

³⁸ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 54; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 39; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

³⁹ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 55; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 39; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴⁰ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 39; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴¹ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 58; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 45; İbn °İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/619; Sehâvî, *el-Menhel*, 18; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 34; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴² İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 58; Zehebî, *Tezkira*, 4/1470; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 45; es-Sehâvî, *el-Menhel*, 17; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴³ İbn °Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 58; Zehebî, *Tezkira*, 4/1470; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 45; Sehâvî, *el-Menhel*, 17.

1. 1. 3. 2. Öğrencileri

İlmin sürekliliği için öğrenci yetiştirmek geçmişten günümüze değişmeyen kurallar arasındadır. Şüphe yok ki iyi hocalardan her zaman iyi talebeler yetiştirmesi beklenir. Nevevî de şer'î ilimlerde söz sahibi birçok talebe yetiştirmiştir. Onlardan en meşhurları şunlardır:

1- En meşhur talebesi İbn Attâr olarak bilinen Alâuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm b. Dâvud b. Süleyman (öl. 724/1324)'dır.⁴⁴ Yaklaşık altı sene Nevevî'nin yanında kalmıştır.⁴⁵ Birçok eseri bulunmakla beraber bunlar arasında meşhur olanı Nevevî'nin hayatını yazdığı *Tuhfetü't-tâlibin fî tercemeti İmâm Muhyiddin*'dir.

2- Cemâluddîn Ebû'l-Huccâc Yusûf b. Zekki Abdurrahmân b. Yusûf el-Mizzî (öl. 742/1342).⁴⁶

3- Muhammed b. Ebî Bekr b. İbrâhîm b. Abdurrahmân b. Nakîb (öl. 745/1345).⁴⁷

4- Ebu Rabi' el-Hâşemî olarak bilinen Süleymân b. Hilâl b. Şebl b. Fellâh b. Hasib el-Caferî (öl. 725/1325).⁴⁸

5- Sâlim b. Abdurrahmân b. Abdullâh eş-Şâfiî Eminuddîn Ebî Durre (öl. 726/1326).⁴⁹

6- Şemsuddîn b. Ce'avân (öl. ?).⁵⁰

7- Bedr Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dullâh b. Cem'â (öl. ?).⁵¹

8- Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhîm b. Mus'ab (öl. ?).⁵²

9- Ahmed b. Muhammed b. Abbas b. Ce'avân (öl. ?).⁵³

10- Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdulhamîd b. Abdulhâdi el-Makdisî (öl. ?).⁵⁴

⁴⁴ Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴⁵ İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 29; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 192.

⁴⁶ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 63; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴⁷ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 192.

⁴⁸ Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁴⁹ Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁵⁰ Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 35; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

⁵¹ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 192.

⁵² Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 192.

⁵³ Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 192; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 94.

11- Şihabuddîn İrbidî (öl. ?).⁵⁵

12- Şemsuddîn Haydar b. Kımah (öl. ?).⁵⁶

1. 1. 4. Vefatı

İbn  Attâr, İmam Nevevî'nin vefatı hakkında şunları aktarmaktadır: “Vefatından iki ay öncesinde yanında oturuyordum. Bir gün fakir bir şahıs içeri girdi. Serhâ diyarında falancanın selamını ilettikten sonra kendisine bir ibrik gönderdiğini söyledi. Onu kabul etti ve eve koymamı istedi. Ben şaşırılmışım. Çünkü hocam hediye kabul etmezdi. Şaşırdığımı görünce: “Bazı dostlarım bana ayakkabı gönderdi. Bu da ibrik o seferde kullanılan bir malzemedir.” dedi.⁵⁷

İbn  Attâr devamında şöyle aktarmaktadır: “Birkaç gün sonra hocamın yanında bulunurken bana şunları söyledi: ‘Revâhiye medresesindeki evimde ayaklarım pencerede, yüzüm kibleye doğru uzanmışken medresenin batısından doğusuna havada uçan bir şahıs gördüm’. O ‘şahıs kalk Kudüs’ü ziyarete git.’ dedi. Bunun üzerine hocam bana dedi ki: ‘Kalk dostlarıma gidelim dostlarıma gidelim onlarla vedalaşalım.’ Onunla bazı hocalarının kabrini ziyaret ettik. Orada bir şeyler okudu dua etti ve ağladı. Sonra yaşayan dostlarından Şeyh Yusûf el-Kafâ’i ve Şeyh Muhammd el-Ehmîmî’yi ziyaret ettik. Ertesi günün sabahı hocam köyünü ziyarete gitti. Ben yanında değildim. Kudüs’ü ve Hz. İbrâhîm’in mezarını ziyaret etti oradan köyüne döndü. Babasının evinde hastalandı. Hastalandığını duyunca Dımaşk’tan ziyaretine gittim. Çok sevinmişti. Çocuklarımın evde yalnız olduğunu bildiği için evime dönmemi istedi ben de geri döndüm. Cumartesi günü ölüm hastalığına yakalandı. Recep ayının yirmi dördüncü günü Çarşamba gecesi (h. 676) tarihinde doğduğu yerde vefat etti. Dımaşk mescidinde cenaze namazı kılındı ve kendi köyünde defnedildi.”⁵⁸

⁵⁴ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 193.

⁵⁵ Kâhirî, *Buğyetü’r-râvî*, 35; Zehebî, *Tezkira*, 4/1471; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 193; Ebû Gudde, *el- Ulemâu’l- uzzâb*, 94.

⁵⁶ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 195.

⁵⁷ İbn  Attâr, *Tuĥfetü’t-tâlibin*, 96; Kâhirî, *Buğyetü’r-râvî*, 49.

⁵⁸ İbn  Attâr, *Tuĥfetü’t-tâlibin*, 97; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 197.

1. 2. ESERLERİ

Nevevî, Zehebî'nin belirttiğine göre ilk eserini yaklaşık olarak (h. 660) yılında yazmaya başlamış ve eser yazma faaliyetini vefatına kadar sürdürmüştür.⁵⁹ Ebû Gudde: “Şayet yaşamış olduğu ömrün iki katını yaşamış olsaydı daha müthiş daha çok eser yazardı” demiştir.⁶⁰ Nevevî, fıkıh, akaid, hadis, dil, ahlâk vb. alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Fakat başlamış olduğu eserlerin çoğunu ömrü yetmediğinden tamamlayamamıştır. Nevevî'nin eserlerini üç başlık altında ele almak mümkündür:

1. 2. 1. Hadis İlimine Dair Eserleri

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nevevî hadis ilmine dair dokuz eser kaleme almıştır:

1- *el-Minhâc fî şerhi saḥîḥ-i Müslim*.⁶¹ Eser *Saḥîḥ-i Müslim*'in en önemli şerhlerindedir. Nevevî bu eserinde Müslim'in (öl. 261/875) *eş-Saḥîḥ*'ine bab başlıkları eklemiştir. Rivayetlerde geçen garib kelimeler, senetlerdeki meçhul râviler ve çelişkili görünen rivayetler açıklanmıştır.⁶²

2- *el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâ'i'l-mübhemât*.⁶³ Nevevî Hâtib el-Bağdâdi'nin (öl. 463/1071) *el-Esmâ'i'l-mübhemâ fi'l-enbâi'l-muḥkeme* adlı eserini ihtisar etmiştir.⁶⁴ Eser hadislerde geçen mübhem şahısların açıklanması için telif edilmiştir.

3- *Riyâzû's-şâlihîn min ḥadîsi seyyidi'l-mürselîn*.⁶⁵ Eser âdâb-ı muaşarat, emir ve nehiy çerçevesinde bir ferdin veya toplumun ihtiyaçlarına binaen halk ve yöneticiler için oluşturulmuş rehber niteliğinde bir eserdir.⁶⁶

⁵⁹ Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/619.

⁶⁰ Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁶¹ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 70; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 159; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 42; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁶² Kandemir, “Nevevî”, 33: 46.

⁶³ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 71; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 42; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁶⁴ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 71.

⁶⁵ İbn ʿAttâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 71; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 159; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 42; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁶⁶ Detaylı bilgi için bk. Raşit Küçük, “Riyâzû's-Sâlihîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/146-147.

4- *el-Ezkâr*:⁶⁷ Asıl adı *Hilyetü'l-ibrâr ve şî'ârü'l-ahyâr fî telhîşi'd-de'avât ve'l-ezkâri'l-müstehabbe fi'l-leyî ve'n-nehâr*'dır. Bu eser kişinin gündelik yaşamında karşı karşıya geleceği farklı durumlarda ve namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetlerde yapılması uygun olan dua ve zikirlerden oluşmaktadır. Konularına göre on dokuz bölüm 356 bab halinde oluşturulmuştur. Hadis ilimleri, fikhî kaideler ve ahlâki kurallardan bahsedilmiştir.⁶⁸

5- *el-Erba'ûn en-Nevevîye*:⁶⁹ Nevevî bu çalışmada dinin temellerini oluşturan kırk hadisi bir araya getirmiştir. Rivayetleri isnadsız bir şekilde nakletmiştir. Bu eser her dönemde kabul görmüş ve kırktan fazla âlim tarafından şerh edilmiştir.⁷⁰

6- *İrşadü tullabi'l hakâriķ ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâiķ şallallâhu 'aleyhi ve sellem*:⁷¹ Nevevî, Eşrefiyye medresesinde hoca olduktan sonra öğrencilerinin kolaylıkla hıfz edip anlayabileceği bir hadis usûlü kitabı hazırlamak istemiş ve buna binaen İbnü's-Salâh'ın (öl. 643/1245) *Ma'rifetu 'ulumi'l-hadis* adlı eserinin özeti olan bu çalışmayı ilim dünyasına kazandırmıştır.⁷²

7- *et-Takrîb ve't-teysîr fî ma'rifeti süneni'l-beşir'in-nezîr*:⁷³ Bu eserinde Nevevî, *İrşad* adlı telifinin anlaşılmadığı düşüncesiyle bu eseri kaleme almıştır.⁷⁴

8- *et-Telhîş şerhu'l-Buhârî*: Buhârî'yi şerh etmek amacıyla kaleme almıştır. Fakat ömrü yetmediği için tamamlayamamıştır.⁷⁵

9- *el-İcaz fî şerhi süneni Ebi Dâvûd*:⁷⁶ Nevevî'nin tamamlayamadığı eserlerdendir. Bu eseri “vüdü” bahsine kadar yazabilmiştir. Eser, daha sonra eş-Şihab b. Reslân (öl. 844/1440) tarafından tamamlanmıştır.⁷⁷

⁶⁷ İbn 'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 72; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 159; İbn 'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁶⁸ Selman Başaran, “el-Ezkar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/66.

⁶⁹ İbn 'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 73; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 160; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; İbn 'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/621; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96

⁷⁰ Kandemir, “Nevevî”, 33/47.

⁷¹ İbn 'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 73; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; İbn 'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 159; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

⁷² Kandemir, “Nevevî”, 33/47.

⁷³ İbn 'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 73; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; İbn 'Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 159; Sehâvî, *el-Menhel*, 21. Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96;

⁷⁴ Kandemir, “Nevevî”, 33/67.

⁷⁵ İbn 'Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 81; Sehâvî, *el-Menhel*, 20.

10- *Kitabu Hulâşati'l-ahkâm fî mühimmâti's-sünen ve kavâ'idî'l-İslâm*.⁷⁸

Tezimizi ilgilendirmesi itibarıyla burada *Hulâşatü'l-ahkâm* adlı eser hakkında bilgi vermeyi gerekli görüyoruz.

Nevevî'nin telif etmiş olduğu bu kitap, ahkâm konularındaki sahih, hasen ve zayıf hadisleri bir araya toplayarak hüküm inşa etmede olası bir hataya düşmeyi engellemeye yöneliktir. Dini konularda ortaya çıkabilecek bid'at ve hurafelerin önüne geçmek ve mutlak olarak zayıf hadisler ile ahkâm konularında amel edilemeyeceğini ortaya koymak için telif edilmiştir. Hulâsa isminden de anlaşılacağı üzere Nevevî eserine, zühd, ahlâk vb. konulardaki hadisleri almamıştır. Dinin temellerini oluşturan temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, cihad, buyu^c, muâmelât, nikâh ve talâk konuları çerçevesinde eserini oluşturmaya çalışmıştır. Fakat Nevevî'nin ömrü yetmediği için “Kitabu'z-Zekât” konusuna kadar yazabilmiştir. İlim talebelerinin bu konulardaki zayıf hadisleri bilmeleri ve bu hadisleri, sahih olanlarla karıştırmamaları noktasında eser son derece önemli bir yeri haizdir.

Nevevî güvenilir kaynaklara dayanarak ahkâm hadislerini bir araya toplamıştır. Hadisleri konu başlıklarına göre serdetmiştir. Her konu için bir bab başlığı koymuş ve bu başlıklara ilaveten bazı fasıllar açarak rivayetleri konusuna uygun şekilde aktarmıştır. Konu ile ilgili bir rivayet daha önce farklı bir başlıkta nakledilmişse o rivayete atıfta bulunarak tekrara düşmemiştir.⁷⁹

Bazı bab başlıklarında konuyu açıklayan bir yorum yaptıktan sonra hadisleri zikretmeye başlamaktadır.⁸⁰ Bab başlıklarında ayetlere yer vererek konu ile ilgili hadisleri desteklemektedir.⁸¹ Hadislerin sıralamasını rivayetin sıhhatine göre yapmıştır. Buna binaen, sahih ve hasen rivayetleri aynı başlık altında, zayıf hadisleri ise farklı bir başlık altında zikretmiştir. Rivayetlerin tashih ve taz^cifine yönelik değerlendirmelerde bulunmuş ve bazı yerlerde ulemânın görüşlerini

⁷⁶ İbn eAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 82; İbn eİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Sehâvî, *el-Menhel*, 20.

⁷⁷ Sehâvî, *el-Menhel*, 20.

⁷⁸ İbn eAttâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 82; İbn eİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Sehâvî, *el-Menhel*, 20.

⁷⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *Kitabü Hulâşati'l-ahkâm fî mühimmâti's-sünen ve kavâ'idî'l-İslâm*, nşr. Hüseyin İsmâ'il el-Cemel (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1418/1997), 1/123, 352, 603.

⁸⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/161, 369, 391, 448, 495, 497.

⁸¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/362, 268, 2/1038, 1048.

belirtmiştir. Her konunun sonunda zayıf hadisleri müstakil bir başlık altında toplamış ve genel olarak zayıf hadislerin illetlerini açıklayarak, sahih, hasen ve zayıf hadisler arasında ayırım yapılmasını kolaylaştırmıştır. Fakat bazı rivayetleri zayıf başlığı altında nakletmekle beraber herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Bu rivayetin zayıf olduğu, bu bab başlığı altında serdedilmesinden anlaşılmaktadır. Zayıf hadisleri aktarırken genel olarak sadece sahabe râvisini zikretmekte ve rivayetin metnini zikretmemektedir.⁸² Hadislerin sıhhatinde otorite imamlara atıfta bulunurken zayıf rivayetlerde çok fazla dayanak göstermemektedir.

Bu eser Nevevî'nin hadis alanında yazmış olduğu önemli kitaplar arasındadır. İlim ehli bu eser hakkında müspet yorumlar yapmış, bu esere çokça atıfta bulunmuş ve hadisleri tahrir etmede bu eserden faydalanmıştır. Örneğin; İbn Hacer *Fethu'l-bârî* adlı eserinde iki yerde,⁸³ *et-Telhisu'l-habir* adlı eserinde on iki yerde,⁸⁴ Hafız Zeyla'î de (öl. 762/1360) *Nasbü'r-râye* adlı eserinde doksan üç yerde⁸⁵ atıfta bulunmuştur. İbn Mülakkın'ın de içinde bulunduğu birçok âlim bu kitap hakkında övgü ile bahsetmiş ve bu kitabın tamamlanmış olsaydı hadis ilminde başucu niteliğinde bir kitap olacağını ifade etmişlerdir⁸⁶.

Nevevî hadisleri tashih ve taz'ifte dayandığı kaynakları gösterme açısından farklı yöntemler izlemektedir. Aktardığı rivayet Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygunsa عليه متفق ifadesini kullanarak ikisinin de bu hadisin lafızlarında ve sıhhatinde ittifak ettiklerini,⁸⁷ ikisinden birinin şartlarına uyuyorsa hangisinin şartına uygunsa onun ismini zikrederek bu hadisle ihticac edilebileceğini göstermektedir.⁸⁸ Şayet lafızlarda farklılık varsa ولفظه لمسلم ifadesini kullanarak ve

⁸² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/87, 101, 108, 160, 177.

⁸³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1379/1960), 2/426, 562.

⁸⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *et-Temyîz fi telhîsi'l-habir tahricü ehadîsi's-şerhi'l-Vecîz*, nşr. Doktor Muhammed b. Ömer b. Musa (y.y.: Dâru Edvai's-Selef, 1428/2007), 1/256, 265, 295, 302, 372, 2/443, 574, 637, 670, 739, 396, 3/1137.

⁸⁵ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullah ez-Zeyla'î, *Nasbu'r-râye li-ehadîsi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed Avvâme - Hasan İbecî (Beyrut, Cidde: Mü'essesetü'r-Reyyân, Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1418/1997), 1/5, 42, 46, 86, 121, 157, 196, 207, 243, 248, 2/22, 24, 30, 31, 79, 83, 89, 3/99, 322, 4/84, 245 vd.

⁸⁶ Sehâvî, *el-Menhel*, 19.

⁸⁷ Örnek için bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/67.

⁸⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/81.

fazla geçen lafızları vererek hadisin sıhhat durumunu açıklamaktadır.⁸⁹ Eğer hadisi Buhârî ya da Müslim'den aktarıyorsa diğer imamlara atıf yapmadan nakletmektedir. Bu da bir anlamda Nevevî'nin Buhârî ve Müslim'e karşı olan güvenini ortaya koymaktadır.

Müellif, Ebû Dâvûd (öl. 275/889), Tirmizî (öl. 279/892) ve Nesâî'nin (öl. 303/915) ittifak ettikleri hadisi aktarıyorsa رواه الثلاثة lafzını vererek zikredilen imamların bu hadisi naklettiklerine işaret ederek,⁹⁰ hadis hakkındaki görüşlerini zikretmekte ve eğer varsa lafızlardaki değişiklikleri göstermektedir.⁹¹ Bu imamlar dışında güvenilir olarak gördüğü hadis otoritelerinden nakletmiş olduğu rivayetleri, aktardığı kişinin ismini zikrederek hadis hakkında yapmış olduğu değerlendirmeye işaret etmektedir.⁹² Ayrıca bir rivayeti birden fazla kaynaka destekleyerek hadisin sıhhatini kuvvetlendirmektedir.

Nevevî, rivayetleri tashih ve taz'ifte bir takım kaynaklara dayanmaktadır. Bunun yanı sıra râvi tenkitlerinde ya da hadis değerlendirmelerinde geçmiş ulemânın görüşlerini de aktarmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kaynakları ve şahısları şöyle sıralamak mümkündür:

Şa'bî (öl. 104/722)⁹³

Zührî (öl. 124/742)⁹⁴

Şu'be b. Haccâc (öl. 160/776)⁹⁵

İmam Mâlik⁹⁶

Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl. 198/813)⁹⁷

Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814)⁹⁸

İmam Şâfiî⁹⁹

⁸⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/80.

⁹⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/63.

⁹¹ Örnek için bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/25.

⁹² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/79.

⁹³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/471.

⁹⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/941.

⁹⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/736.

⁹⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/63, 107, 134, 246, 257, 390, 431, 548, 666, 730.

⁹⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/524, 538.

⁹⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/520.

⁹⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/82, 188, 207, 520, 2/730, 825, 961, 1047, 1055, 1079.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838)¹⁰⁰

Said b. Mansûr (öl. 227/842)¹⁰¹

Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848)¹⁰²

Ali b. Medîni (öl. 234/848-49)¹⁰³

Ahmet b. Hanbel¹⁰⁴

Abd b. Humejd (öl. 249/863-64)¹⁰⁵

Darimi¹⁰⁶

Buhârî¹⁰⁷

Müslim¹⁰⁸

Ebû Zürcâ er-Râzî¹⁰⁹

İbn Mâce (öl. 273/887)¹¹⁰

Ebû Dâvûd¹¹¹

Tirmizî¹¹²

Nesâî¹¹³

İbn Huzeyme (öl. 311/924)¹¹⁴

İbnü'l-Münzir (öl. 318/930)¹¹⁵

Muhammed b. Fazl el-Belhî (öl. 319/931)¹¹⁶

İbn Hibbân¹¹⁷

Ebû'l-Kâsım et-Taberânî (öl. 361/971)¹¹⁸

¹⁰⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/490.

¹⁰¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/880.

¹⁰² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/66, 2/697, 716, 940, 1065.

¹⁰³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/649, 736, 1091.

¹⁰⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/65, 134, 135, 153, 161, 164, 215, 238, 361, 571.

¹⁰⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/174, 2/717.

¹⁰⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/100, 232, 604, 2/846, 1009.

¹⁰⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/67, 73, 84, 165, 175, 193, 299, 308, 366, 324.

¹⁰⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/73, 84, 92, 109, 113, 229, 343, 347, 404, 540.

¹⁰⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/645, 917.

¹¹⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/153, 200, 411, 433, 544, 550, 556, 570, 601, 620.

¹¹¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/74, 78, 82, 87, 106, 114, 155, 171, 201, 333.

¹¹² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/63, 85, 99, 105, 128, 131, 170, 181, 199, 270.

¹¹³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/74, 128, 151, 219, 263, 305, 317, 370, 393, 403.

¹¹⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/64, 83, 85, 286, 358, 363, 366, 370, 403, 543.

¹¹⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/718, 942, 966, 1003.

¹¹⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/450.

¹¹⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/134, 363, 370, 404, 412, 438, 2/645, 671, 776, 964.

İbn Adî (öl. 365/976)¹¹⁹

Dârekutnî¹²⁰

Hattâbî (öl. 388/998)¹²¹

Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014)¹²²

Temâm er-Râzî (öl. 414/1023)¹²³

Beyhakî (öl. 458/1066)¹²⁴

Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071)¹²⁵

Ebü'l-Hayr el-İşbîlî (öl. ?)¹²⁶

Bürkanî (öl. ?)¹²⁷

İbn Süney (öl. ?)¹²⁸

Nevevî'nin, rivayetleri naklettiği kaynaklar incelendiğinde en çok Buhârî ve Müslim'in ittifak ederek aktarmış oldukları hadisleri eserinde zikrettiği gözlemlenmektedir. Daha sonra sırasıyla Ebû Dâvûd, Beyhakî, Müslim, Tirmizî, Buhârî, Nesâî, İbn Mâce, Hâkim; Ebû Dâvûd-Tirmizî-Nesâî'nin birlikte naklettikleri, Dârekutnî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî'nin rivayet ettikleri hadisleri eserinde aktardığı tespit edilmiştir.

1. 2. 2. Fıkıh İlmine Dair Eserleri

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nevevî fıkıh ilmine dair on bir eser kaleme almıştır;

1- *Ravzatü't-tâlibîn ve ʿumdetü'l müttakin*:¹²⁹ Eser Abdülkerîm er-Râfiî'nin (öl. 623/1226) Gazzâli'nin *el-Vecîz* adlı eserine yaptığı *Şerhu'l-Kebir*

¹¹⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/710.

¹¹⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/79, 2/964.

¹²⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/134, 161, 177, 201, 221, 286, 335, 342, 366, 370.

¹²¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/76, 375, 408, 527, 2/966.

¹²² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/66, 74, 83, 159, 215, 319, 328, 366, 370, 380.

¹²³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/939.

¹²⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/74, 81, 111, 151, 164, 183, 207, 224, 334, 371.

¹²⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/371, 372.

¹²⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/134.

¹²⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/873, 973.

¹²⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/887.

¹²⁹ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-tâlibîn*, 78; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 163; es-Sehâvî, *el-Menhel*, 21; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-ʿuzzâb*, 96.

isimli şerhin muhtasarıdır. Şafii mezhebinde müracaat edilen en önemli kaynaklarından ve birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur.¹³⁰

2- *Minhâcü't-ţâlibîn*:¹³¹ Minhâc, Nevevî'nin kaleme almış olduğu eserlerden hocalar ve öğrenciler arasında en yaygın olanıdır. Bu eserinde Rafîî'nin *Muharrer* adlı çalışmasını tashih ve ihtisar etmiştir.¹³²

3- *el-Mecmûc şerhu'l-Mühezzeb*:¹³³ Ebu İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı eserindeki hadisleri incelemek ve konular hakkında diğer mezheplerin görüşlerini serdetmek suretiyle şerh etmeye çalıştığı fakat ömrü yetmediğinden "Kitâbü'l-Beyc" konusunda yarım kalan eserdir. Daha sonra Takıyyüddin es-Sübki tarafından tamamlanmaya çalışılmış fakat onun da vefat etmesi üzerine eser Şafîî âlimler tarafından ilim dünyasına kazandırılmıştır.¹³⁴

4- *el-ʿUmde fî taşhîhi't-tenbîh*:¹³⁵ Nevevî'nin ilk telif ettiği kitaplarından. Şafîî fıkının muteber kaynaklarından Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'i üzerine yazılmıştır.¹³⁶

5- *et-Tenkîh fî şerhi'l vasîf*:¹³⁷ Gazzâlî'nin *el-Vasîf* inde gördüğü hata ve eksikleri düzeltmek amacıyla kaleme aldığı eseridir.¹³⁸

6- *el-Usûl ve'z-zavâbî*:¹³⁹ Nevevî'nin tamamlayamadığı fakat kendisinden sonra tamamlanan ve fıkıh kurallarını içeren küçük hacimli bir eserdir.¹⁴⁰

7- *el-İzah fî'l-menâsiki'l-hac*:¹⁴¹ Hac ile ilgili yazmış olduğu kitapların en kapsamlısıdır. İbn ʿAttâr hocasının bu alanda altı kitabının olduğunu

¹³⁰ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 164.

¹³¹ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-ţâlibin*, 84; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 169; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Sehâvî, *el-Menhel*, 22.

¹³² Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 169.

¹³³ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-ţâlibin*, 79; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Sehâvî, *el-Menhel*, 22; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 182.

¹³⁴ Kandemir, "Nevevî", 33/48.

¹³⁵ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-ţâlibin*, 74; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; İbn ʿİmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 176; Sehâvî, *el-Menhel*, 22; Ebû Gudde, *el-ʿUlemâu'l-ʿuzzâb*, 96.

¹³⁶ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 176.

¹³⁷ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-ţâlibin*, 81; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 181; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 46; Ebû Gudde, *el-ʿUlemâu'l-ʿuzzâb*, 96.

¹³⁸ Kandemir, "Nevevî", 33/48.

¹³⁹ İbn ʿAttâr, *Tuhfetü't-ţâlibin*, 85; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 189; Kâhirî, *Buğyetü'r-râvî*, 46.

¹⁴⁰ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 189.

belirtmektedir. Bunlardan biri de *el-İcaz fi'l-menâsik* adlı eserdir.¹⁴² Zehebî *Kitâbü Tezkirati'l-huffâz*'da Nevevî'nin *el-İzah* haricinde hac ile alakalı üç kitabının olduğunu söylerken,¹⁴³ *Târîhu'l-İslâm*'da *el-İzah* ve *el-İcâz* dışında dört kitabının bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴ Kitap üzerine şerhler ve haşiyeler kaleme alınmıştır. En önemlileri Muhammed b. Allân'nın (öl. 1057/1648) *Fethu'l-fettâh bi şerhi'l-izâh* ve İbn Hacer el-Heytemi'nin (öl. 974/1567) *Haşiyetü ibn Hacer 'alâl-izâhi*'dır.¹⁴⁵

8- *el-Mensûrât ve 'uyûnü'l-mesâ'ili'l-mühimmât: Fetâvâ'l İmam en-Nevevî* olarak da bilinen eser Nevevî'nin bazı fetvaları, hadis, fıkıh ve tefsir derslerinde açıklamış olduğu üç yüz altmış meseleyi kapsayan bir kitaptır. Öğrencisi İbn 'Attar tarafından tertip edilmiştir.¹⁴⁶

9- *et-Taḥkîk fi'l-fıkh*: Nevevî'nin ikmal edemediği eserlerindedir. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*'den faydalanarak "Kitâbü't-Tahâre" bölümünü yazdığı ve "Salâtü'l-Misâfir" babına kadar gelebildiği kitabıdır.¹⁴⁷ İbnü'l-Mülakkın kitap hakkında övgüyle bahsetmiş ve *Şerhu'l-Mühezzeb*'in özeti mahiyetinde olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

10- *Mes'eletü'l-ganîme taḥmîsi'l-ganâ'im*: Nevevî'nin ganimetler hakkında yazdığı kitaptır. Müellifin kaleme aldığı son çalışmalarıdır.¹⁴⁹ Eser, savaşta esir alınan cariyelerin paylaşımı konusunda hocası İbn Ferkâh (öl. ?) ile arasında geçen bir tartışma üzerine yazılmıştır.¹⁵⁰

11- *Âdâbü'l fetvâ ve'l-müftî ve'l-müstefî*.¹⁵¹

¹⁴¹ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 75; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 177; Sehâvî, *el-Menhel*, 21; İbn 'İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 7/620; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

¹⁴² İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 75.

¹⁴³ Zehebî, *Tezkira*, 4/1472.

¹⁴⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003), 15/324.

¹⁴⁵ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 177.

¹⁴⁶ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 77; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 179.

¹⁴⁷ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 84; Zehebî, *Tezkira*, 4/1473; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

¹⁴⁸ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 188.

¹⁴⁹ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 76.

¹⁵⁰ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 180.

¹⁵¹ İbn 'Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibin*, 91; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 180.

1. 2. 3. Diğer Alanlarla Alakalı Yazmış Olduğu Eserler

1- *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*: Nevevî bu eseri, Müzenî'nin (öl. 264/878) *el-Muhtaşar*'ı, Şîrâzî'nin *et-Tenbîh*'i ile şerhettiği *el-Mühezzeb*'i, ihtisar ettiği *Ravzatü't-tâlibîn*'i, Gazzâlî'nin *el-Vasîf*'i ile *el-Vecîz*'inde geçen isimleri, nadir kullanılan kelimeleri, ıstılahları ve lafızları açıklamak amacıyla kaleme almıştır. Nevevî, bu eseri temize çekmeye ömrü yetmemiş, öğrencisi Mizzî bu görevi yerine getirerek kitabı ilim dünyasına kazandırmıştır.¹⁵²

2- *Muhtaşaru tabakâti'l-fukahâ'*: İbnü's-Salâh'ın *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*'sinin muhtasarıdır. Ömrü yetmediği için bu eser de müsvedde olarak kalmış daha sonra öğrencisi Mizzî tarafından temize çekilmiştir.¹⁵³

3- *Tahrîru elfâzi't-Tenbîh*: Nevevî bu eseri Şîrâzî'nin *et-Tenbîh*'inde nadir kullanılan kelimeleri ve ıstılahları açıklamak amacıyla kaleme almış ve kelimeleri kitaptaki sırasına göre şerh etmiştir.¹⁵⁴

4- *Menâkıbü's-Şâfi'i*: Bu eserinde Nevevî, Beyhakî'nin İmam Şâfiî'nin hayatını anlattığı *Menâkıbü's-Şâfi'i* adlı eserini uzun bulduğundan özetlemiştir.¹⁵⁵

5- *Muhtaşaru Üsdi'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*: İbnü'l-Esîr'in (öl. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe*'sini ihtisar etmiştir.¹⁵⁶

6- *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*: Kur'ân-ı okuyup ezberlemenin fazileti, Kur'ân-ı öğreten ve öğrenenlerin nasıl davranması gerektiği, belirli zamanlarda ve durumlarda okunması sevip olan sureleri ve ayetleri konu alan bir eserdir. Müellif bu eseri ihtisar ederek *Muhtârü'l-beyân* adını vermiştir. Eser kendisinden sonra ezberlenmek amacıyla İbn İmad el-Akfehî (öl. 808/1405) tarafından *Tuhfetü'l-ihvân fî nazmi't-tibyan* adıyla manzum hale getirilmiş ve birçok dile tercüme edilmiştir.¹⁵⁷

7- *Bustânü'l-arifîn*: Zühd ve ihlas gibi konuları âyet, hadis ve büyük İslâm âlimlerinin sözleri çerçevesinde ele almış olduğu vaaz kitabıdır.¹⁵⁸

¹⁵² İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 83; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 69.

¹⁵³ İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 83; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 178; Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*, 96.

¹⁵⁴ İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 80; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 176.

¹⁵⁵ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 179.

¹⁵⁶ İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 89; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 179.

¹⁵⁷ İbn Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 76; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 175; Zehebî, *Tezkira*, 4/1472.

¹⁵⁸ Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 179; Kandemir, "Nevevî", 33/48.

8- *et-Terhîş fi'l-ikrâm bi'l-kıyâm li-zevi'l-fazli ve'l-meziyyeti min ehli'l-İslâm*: İlim ehline saygı ve hürmet gösterilmesine dair âyet ve hadisler ışığında telif etmiş olduğu kitaptır.¹⁵⁹

9- *Maķāşidü'l-İmâm en-Nevevî*: Akaid ve tasavvufla ilgili yazmış olduğu bir risâledir.¹⁶⁰

Yukarıda zikredilen eserler dikkate alındığında Nevevî'nin kısacık ömründe sürekli olarak ilimle meşgul olduğu ve kitap yazdığı anlaşılmaktadır. Bir diğer husus ise Nevevî'nin sadece belli bir alanda değil fıkıh, hadis, akaid, dil gibi birçok ilim dalında uzman olduğu dikkatleri celbetmektedir.

¹⁵⁹ İbn  Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 77; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 181.

¹⁶⁰ İbn  Attâr, *Tuhfetü't-tâlibin*, 89; Dakr, *el-İmâm en-Nevevî*, 65.

İKİNCİ BÖLÜM
NEVEVÎ'NİN HULÂŞATÜ'L-AHKÂM ADLI ESERİNDE HADİS
DEĞERLENDİRME YÖNTEMİ

Rivayetler sened ve metin olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Hadislerin sıhhatini belirleme bu iki ana unsur üzerinde gerçekleşmektedir. Hadisin sıhhati hakkında doğru bir tespit yapılabilmesi için sened ve metnin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. İsnad ve hadisi nakleden râviler hakkında bilgi vermek, metin hakkında değerlendirmelerde bulunmak hadisin sıhhatini belirleme açısından önemlidir.

2. 1. HADİSİN SİHHATİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Nevevî'nin bu kitabı telif etmedeki amacının; ahkâm konularında sahih, hasen ve zayıf hadislerin sıhhat durumu hakkında bilgi sahibi olmak ve bu bilgiler doğrultusunda hüküm inşa etmek isteyenlerin hataya düşmelerini engellemek olduğunu daha önce zikretmiştik.

Nevevî, hadis değerlendirmelerinde ilk olarak sahih ve hasen rivayetleri aktararak bunların sıhhatine yönelik ulemânın görüşlerini ve daha sonra hadis hakkında kendi değerlendirmesi varsa bunları zikretmektedir. Her konunun sonunda zayıf ve mevzu hadisleri tek bir başlık altında değerlendirmekte ve bazen hadislerin taz'ifine yönelik görüşleri aktararak hadisin sıhhat derecesini ortaya koymaktadır. Bunlara istinaden Nevevî'nin hadis değerlendirmeleri dört başlık altında toplanarak ele alınmaya çalışılacaktır.

2. 1. 1. Sahih Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler

Nevevî hadisleri yer yer kendi değerlendirmiş bazen de otorite imamlardan alıntı yaparak rivayetleri tashih etmiştir. Bazen bir rivayet hakkında hem sahih hem de hasen değerlendirmesinde bulunduğu olmuştur. Rivayetleri değerlendirme şekline göre ayrı ayrı başlıklar halinde örnekler üzerinden tashihte izlemiş olduğu yöntem ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. 1. 1. 1. Nevevî'nin Kendi Tashih Ettiği Hadisler

Nevevî hadisleri tashih ederken farklı yöntemler kullanmaktadır. Bu farklılıklar, örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır:

a) Müellif, genel olarak aktardığı hadisi hangi muhaddislerin rivayet ettiğine işaret ederek, onların hadisi “sahih isnad” (بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ) ile naklettikleri yönünde bir değerlendirme yapmaktadır.¹⁶¹ Bu bağlamda şu örneklerin verilmesi mümkündür:

1. Örnek:

وَعَنْ أُمِّ هَانِئٍ، فَاخْتَتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: " اغْتَسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَمِيمُونَةً مِنْ إِنْاءٍ وَاحِدٍ، فَصَعَّةٌ فِيهَا أَثَرُ الْعَجِينِ " رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَأَبْنُ مَاجَةَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ

Ümmü Hânî'den (r.anhâ) rivayetle şöyle demiştir: “Hz. Peygamber ve eşi Meymûne içinde hamur eseri bulunan bir kaptan (çanak) guslettiler.” Nevevî'ye göre Nesâî ve İbn Mâce bu hadisi “sahih isnad” ile rivayet etmişlerdir.¹⁶²

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî ilk olarak hadisi hangi muhaddislerin naklettiğine dair bilgi vermiş ardından da بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ lafzı ile isnadın sahih olduğu yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Rivayeti inceleyebildiğimiz kadarıyla Tirmizî, hadisin farklı bir rivayetinin isnadında, Mücâhid'in (öl. 103/721) Ümmü Hani'e'den (öl. 50/670) hadis işitmekle bilinmediğini,¹⁶³ Beyhakî ise isnatta bulunan Mücâhid ile Ümmü Hânî'e arasında inkıtâ olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴ Zehebî de Mücâhid'in Ümmü Hani'e'den hadis işitmediğini

¹⁶¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/66.

¹⁶² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/67; Hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (Beyrut: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 1430/2009), “Tahâre”, 35; Ebû Abdirrahmân Ahmed en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. °Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut, Lübnan: Mektebetu'l Matbu'ati'l-İslamiyye, 1406/1986), “Tahâre”, 131.

¹⁶³ Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Beşşar °Avvad (Beyrut: Daru'l-Garbi'-İslamiyye, 1418/1998), “Libâs”, 39.

¹⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424), 1/12.

belirterek buna binaen isnatta inkitâ olduğu yönünde görüş bildirmektedir. ¹⁶⁵Elbâni ise isnadın Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu kanaatindedir. ¹⁶⁶İsnatta inkitâ olmakla birlikte rivayetin farklı şâhidinin olması hadisin sıhhat derecesini artırmaktadır. ¹⁶⁷Bu durumda da müellifin değerlendirmesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: "كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرُونَ شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَرَكَهُ كُفْرًا غَيْرَ الصَّلَاةِ" رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ فِي كِتَابِ "الْإِيمَانِ" بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ.

Abdullah b. Şakîk'den rivayet edildiğine göre: "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ashabı namazdan başka amellerden hiçbirinin terk edilmesini küfür saymazlardı ancak namazın terk edilmesini küfür sayarlardı". Nevevî'ye göre Tirmizî bu hadisi "İman" kitabında "sahih isnad" ile rivayet etmiştir. ¹⁶⁸

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi müellif, hadisi Tirmizî'nin naklettiğine dair bilgi vermiş ardından da isnad değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Tirmizî'nin hadisi hangi babda tahriç ettiğine işaret etmiştir. Rivayet incelendiğinde Tirmizî'nin rivayet hakkında herhangi bir değerlendirmesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Nevevî ise *el-Mecmu*^c adlı eserinde de aynı değerlendirmelerde bulunarak isnadın sahih olduğunu söylemektedir. ¹⁶⁹Hâkim ve Irâkî de Nevevî ile aynı değerlendirmede bulunarak rivayetin isnadının sahih

¹⁶⁵ Ebû Abdillâh Ahmed ez-Zehabî, *Tenkihü't-Taḥkîk fî eḥâdîsi't-Ta'lik*, nşr. Mustafa Ebu'l-Ġayd Abdülhay Acib (Riyad: Daru'l-vatan, 1421/2000), 15.

¹⁶⁶ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl fî taḥrîci eḥâdîsi menâri's-sebîl* (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1399/1979), 1/64.

¹⁶⁷ Şevahitleri için bk. Ebû Abdillâh Ahmed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, trc. Şu'ayb Arnâut (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 44/381.

¹⁶⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 1/245; Hadis için bk. Tirmizî, "İman", 9.

¹⁶⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Mecmûc şerḥu'l-Mühezzeb* (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1389/1970), 3/16.

olduğu kanaatini belirtmektedir.¹⁷⁰ İncelemelere binaen müellifin değerlendirmesinin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

3. Örnek

وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ، قَالَ: " سَأَلْتُ عَائِشَةَ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ، أَيْ جَهْرًا أَمْ يَسْرًا؟ قَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُهُ، رُبَّمَا جَهْرًا وَرُبَّمَا أَسْرًا " رَوَاهُ النَّسَائِيُّ

بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ

وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ مِنْ رِوَايَةِ غُضَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ

عَائِشَةَ مِثْلَهُ

Abdullah b. Ebî Kays'dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: “Âişe’ye sordum, Rasûlullah’ın (s.a.v.) gece namazlarındaki okuyuşu açıktan mı yoksa gizli miydi? Âişe şöyle dedi: Her iki şekilde de yapmıştır, bazen gizli okur, bazen de sesli okurdu”. Nevevî’ye göre Nesâî bu hadisi “sahih isnad” ile rivayet etmiştir.¹⁷¹

Ebû Dûvûd, Nesâî ve İbn Mâce aynı rivayeti Hz. Âişe’den Ğuzeyfe b Hâris rivayeti ile naklettiler.¹⁷²

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere Nevevî ilk olarak rivayeti Nesâî’nin “sahih isnad” ile naklettiği yönünde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Daha sonra ise Hz. Âişe’den (öl. 58/678) gelen aynı rivayetin farklı bir tariki üzerinde bir değerlendirme yaparak Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce’nin bu rivayeti sahih isnad ile naklettikleri yönünde fikir beyan etmektedir. Tirmizî rivayet hakkında hasen-garib nitelemesinde bulunmaktadır. Fakat Tirmizî Nevevî’nin aktarmış olduğu rivayetten farklı olarak hadisin devamında Abdullah b. Ebî Kays’ın (öl. ?)

¹⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990), 1/48; Ebû’l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm el-İrâkî, *Tarhu’t-teşrîb fi şerhi’t-Takrîb*, nşr. Ahmed b. Abdürrahîm Ebû Zür’a (Beyrut, Lübnan: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 818/1415), 2/146.

¹⁷¹ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 1/393; Hadis için bk. Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 224.

¹⁷² Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 1/193.

فَقُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً (bunun üzerine ben de: Her türlü ibadet ve işlerimizde genişlik vererek kolaylık sağlayan Allah'a hamdolsun) lafızlarını ilave etmektedir.¹⁷³ Fakat hadis incelendiğinde Tirmizî, Nesâî ve Nevevî Ahmed Hanbel'in *el-Müsned*'inde nakledilen hadisi taktîc ederek rivayet ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ Tirmizî'nin rivayetin sonunda Abdullah b. Ebî Kays'ın sözünü aktarmış olması, ayrıca Nesâî'nin de *el-Müsned*'deki rivayetin metninin farklı yerlerini kitabın muhtelif bablarında nakletmiş olması¹⁷⁵ bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Elbânî de rivayeti taktîc yoluyla aktarıp "sahih" nitelemesinde bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bunlara binaen rivayetin sahih olduğu fakat hadisin asıl metninin daha uzun olduğu ve muhaddislerce taktîc edildiği anlaşılmaktadır.

4. Örnek:

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، مَرَّةً مَرَّةً، وَجَمَعَ بَيْنَ الْمَضْمَضَةِ وَالْإِسْتِنْشَاقِ" رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ

İbn Abbâs'tan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v.) abdest almış ve ağza su vermek (mazmaza) ile burna su çekmeyi (istinşakı) birleştirmişti. (Yani tek avuç su ile ağızına su vermiş, burnuna su çekmişti). Nevevî'ye göre Dârimî bu hadisi "sahih isnad" ile rivayet etti.¹⁷⁷

Görüldüğü gibi Nevevî, Dârimî'den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında doğrudan sahih nitelemesinde bulunmaktadır. *el-Mecmu'* adlı eserinde ise konu ile alakalı rivayetleri zikredip tamamının sahih olduğu yönünde bir kanaat belirtmektedir.¹⁷⁸ Hakîm'de *el-Müstedrek*'de rivayete sahih demekle birlikte hadisi Buhârî ve Müslim'in bu lafızlarla nakletmedikleri yönünde

¹⁷³ Tirmizî, "Şalât", 330.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/82.

¹⁷⁵ Nesâî, "el-Gusl ve't-teyemmüm", 199.

¹⁷⁶ Nâsirüddin el-Elbânî, *Şahîhu Süneni't-Tirmizî* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1420/2000), 1/449.

¹⁷⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/100; Hadis için bk. Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî, *Sünenü Dârimî* (Riyad: Dârü'l-Mugni, 1421/2000), "Tahâre", 29.

¹⁷⁸ Nevevî, *Şerhu'l-Muhezzeb*, 1/360.

açıklama yapmaktadır.¹⁷⁹ İbn Hibbân da *eş-Şahîh*'inde rivayeti tahrir etmektedir.¹⁸⁰ Mübârekpûrî ise *Tuhfeti'l-ahvezi*'de hadisi hasen olarak değerlendirmektedir.¹⁸¹ Değerlendirmeler neticesinde Nevevî'nin sahih kanaatinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: "كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَلَسْنَا حَيْثُ نُنْتَهِي " رَوَاهُ أَبُو بَيْهَقٍ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ.

Câbir b. Semure'den (r.a) rivayete göre, şöyle demiştir: "Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldiğimizde her birimiz kalabalığın bittiği yere oturduk". Nevevî'ye göre Beyhakî bu hadisi "sahih isnad" ile rivayet etmiştir.¹⁸²

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî Beyhakî'nin nakletmiş olduğu hadisin isnadı hakkında doğrudan sahih nitelemesinde bulunmaktadır. Nevevî'nin sahih olarak değerlendirdiği isnad incelendiğinde senedde bulunan Şerîk b. Abdullah'ın¹⁸³ (öl. 177/794) zabtının zayıf olması sebebiyle bazı âlimler tarafından cerh edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca muhaddisler Şerîk b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadislerle ihticac etmemişlerdir. Buna binaen de müellifin sahih olarak nitelediği rivayetin isnadının zayıf olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹⁸⁴ Buhârî *el-Edebü'l-Müfred* adlı eserinde "sahîh li-gayrihî"

¹⁷⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/251.

¹⁸⁰ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Şahîhi İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân (el-İhsân fi takrîbi Şahîhi İbn Hibbân)*, nşr. Şu'ayb el-Arnâut (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1414/1993), 3/357.

¹⁸¹ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfeti'l-ahvezi bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/101.

¹⁸² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/785; Hadis için bk. Beyhakî, *es-Sünen*, 3/327.

¹⁸³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, nşr. Muhammed °Avvâme (Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1412/1992), 266; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ed. Şu'ayb el-Arnâut & Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 8/200; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1403/1983), 12/462.

¹⁸⁴ Ahmed b. Alî Ebû Ya'âlâ, *Müsnedü Ebî Ya'âlâ*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Turâs, 1407/1987), 13/449.

nitelemesinde bulunmuştur.¹⁸⁵ Tirmizî ise rivayet hakkında “hasen-garib” ifadesini kullanmaktadır.¹⁸⁶ Tirmizî ve Nevevî'nin isnadın sıhhatine yönelik kanaatlerinin, rivayetin mütâbi'nin varlığından kaynaklı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Nevevî *el-Mecmû'* adlı eserinde aynı rivayeti aktarırken Tirmizî'nin rivayet hakkındaki “hasen” açıklamasını belirtirmiş, fakat burada ise Tirmizî'nin görüşünü aktarmadan doğrudan sahih nitelemesinde bulunmuştur.¹⁸⁷

Nevevî hadisleri tashihte örneklerle açıklamış olduğumuz gibi çokça isnad değerlendirmesi yapmaktadır.¹⁸⁸

b) Nevevî bazen aktarmış olduğu rivayetlerle ilgili olarak “sahih senetlerle” (بأسانيد صحيحة) lafzını kullanarak tashih yapmaktadır. Ancak yer yer söz konusu ifade ile naklettiği rivayetlerin tek bir isnadının olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür değerlendirmeler göz önüne alındığında bu ıstılahın Nevevî'ye has bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda şu örneklerin verilmesi mümkündür:

1. Örnek:

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا وَضوءَ إِلَّا مِنْ صَوْتِ أَوْ رِيحٍ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَغَيْرُهُ، بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Ebû Hüreyre'den (r.a) rivayetle, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: “Sesini veya kokusunu almadığınız şeylerden dolayı abdest almayınız.” Nevevî'ye göre Tirmizî ve diğerleri bu hadisi “sahih isnadlarla” rivayet etmişlerdir.¹⁸⁹

Yukarıda görüldüğü gibi müellif, Tirmizî'den aktarmış olduğu rivayetin sıhhati hakkında بأسانيد صحيحة lafzını kullanarak tashihte bulunmaktadır. Genel

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990), 440.

¹⁸⁶ Tirmizî, “İsti'zân ve'l-âdâb”, 29.

¹⁸⁷ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 4/4807.

¹⁸⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/82, 95, 97, 206, 188, 193, 250, 259, 303, 305.

¹⁸⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/131; Hadis için bk. Tirmizî, “Tahâre”, 56.

olarak Nevevî, rivayetleri aktarmış olduğu muhaddislerin hadis hakkındaki nitelermelerini belirtirken bu rivayette Tirmizî'nin değerlendirmesi bulunmasına rağmen buna işaret etmeden kendi görüşünü belirtmektedir.¹⁹⁰ Rivayeti inceleyebildiğimiz kadarıyla hadisin sahâbeden sadece Ebû Hüreyre (öl. 58/978) kanalıyla geldiği gözlemlenmektedir. Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde, hadis hakkında "Ebû Hüreyre kanalı ile sahîh isnadlarla nakledilmiştir" ifadesini kullanmaktadır. Bu da Nevevî'nin, "sahîh isnadlarla" lafzını Süheyl b. Ebî Salîh'den (öl. ?) sonrası için kullandığı anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Taberânî (öl. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsaf*'da bu rivayeti Şu'beden (öl. 160/776) sadece Yahya b. Seken'in (öl. ?) rivayet ettiğini ve Şu'be ile Süheyl b. Ebî Salîh arasında da İdrîs el-Kûfi'nin (öl. 192/808) olduğunu söylemektedir.¹⁹² Fakat rivayeti incelediğimizde Yahya b. Seken haricinde isnadın en az dört farklı tariki olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹³ Beyhakî *es-Sünen*'inde bu rivayetin Ebû Hüreyre kanalıyla gelen farklı bir hadisin muhtasarı olduğunu söylemektedir.¹⁹⁴ Tirmizî rivayetin sıhhati hakkında "hasen-sahîh" ifadesini kullanırken,¹⁹⁵ Elbânî ise rivayetin sahîh fakat muhtasar olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁶ Değerlendirmelere binaen Nevevî'nin isnad hakkındaki sahîh kanaatinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

عَنْ أَبِي حَمِيدٍ أَوْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا
أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلْيَسْلَمْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ لِيَقُلِ اللَّهُمَّ: افْتَحْ لِي أَبْوَابَ دَخَلِ
رَحْمَتِكَ، وَإِذَا خَرَجَ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَأَخْرَوْنَ هَكَذَا بِأَسَانِيدِ
صَحِيحَةٍ

¹⁹⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/131.

¹⁹¹ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 2/3.

¹⁹² Ebû'l-Kâsım Süleymân et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, nşr. Ebû Mu'âz Târik b. °Avdillah & Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrahim (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1416/1995), 7/85.

¹⁹³ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/338; Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *Şahîhu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1390/1970), 1/59.

¹⁹⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/188.

¹⁹⁵ Tirmizî, "Tahâre", 56.

¹⁹⁶ Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 1/153.

وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ، وَلَيْسَ فِي رِوَايَتِهِ "السَّلَامَ" عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹⁹⁷

Ebu Humeyd ya da Ebu Üseyd'den nakille Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: Sizden biriniz mescide girdiği vakit peygambere salât ve selâm etsin. Ve: Ey Rabbim! Bana rahmetinin kapılarını aç! desin. Çıkarken de “Ya Rabbi senin fazlından istiyorum desin”. Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve diğerleri bu hadisi “sahih isnadlarla” rivayet etmişlerdir. Müslim de rivayet etmiştir. Fakat onun rivayetinde Hz. Peygambere “selam” lafzı yoktur.¹⁹⁸

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî rivayeti naklettikten sonra “sahih senetlerle” (بأسانيد صحيحة) lafzını kullanarak rivayeti tashih etmektedir. Daha sonra ise aynı rivayeti Müslim'in de naklettiğini fakat onun rivayetinde Hz. Peygambere selam lafızlarının olmadığına işaret etmektedir. Nevevî genel olarak değerlendirme yaptığı hadislerde rivayeti nakledenleri hadisin bitiminde zikrederken Müslim'in rivayet ettiğini¹⁹⁹ değerlendirme yaptıktan sonra belirtmektedir.²⁰⁰ Bu şekilde bir aktarım yapmasının nedeni; Müslim'de geçen rivayetler hakkında değerlendirmelerden uzak kalmasıdır. Rivayeti Ahmed b. Hanbel,²⁰¹ Nesâî,²⁰² İbn Mâce²⁰³ ve Beyhakî²⁰⁴ de eserlerinde aktarmaktadırlar. Fakat rivayetin sıhhati hakkında herhangi bir açıklama yapmamaktadırlar. Elbânî ise hadisin sahih olduğunu belirtmektedir.²⁰⁵ Rivayeti incelediğimizde hadisin sahabeden sadece Ebu Humeyd (öl. 70/689) ve Ebu Üseyd (öl. 40/660) kanalıyla geldiği anlaşılmaktadır. Nevevî'nin بأسانيد lafzını ise isnadda bulunan Rebîa b. Ebû Abdurrahman'dan (öl. 136/753) sonrası için kullandığı gözlemlenmektedir.

¹⁹⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/314; Hadis için bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (Beirut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1412/1991), “Şalâtul-müsafirîn”, 713.

¹⁹⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/314; Hadis için bk. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût & Muhammed Kâmil (b.y.: Darü'l-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009), “Şalât”, 18.

¹⁹⁹ Müslim, “Şalâtul-müsafirîn”, 713.

²⁰⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/314.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/454.

²⁰² Nesâî, “Mesâcid”, 53.

²⁰³ İbn Mâce, “Mesâcid”, 13.

²⁰⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/619.

²⁰⁵ Nâsirüddin el-Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd* (Kuveyt: Müessesetü Ğuras, 1423/2002), 2.

Çünkü Rebîa'ya kadar isnad tek bir tarikten nakledilmektedir.²⁰⁶ Rivayetin Ebû Hüreyre kanalıyla gelen şâhidi de bulunmaktadır.²⁰⁷ Hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen şâhidinin olması Nevevî'nin nitelemesini kuvvetlendirmektedir.

3. Örnek:

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ
الْفَجْرَ، فليَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Biriniz sabah namazının sünnetini kılınca sağ yanı üzerine yatarak istirahat etsin.” Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu hadisi “sahih isnadlarla” rivayet etmiştir.²⁰⁸

Yukarıdaki rivayette görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafzını kullanarak sahih nitelemesinde bulunmaktadır. *Şerhu'n-Nevevî*'de ise rivayeti وَالتِّرْمِذِيُّ بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafızları ile aktarmaktadır.²⁰⁹ Görüldüğü gibi *Şerhu'n-Nevevî*'de Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih isnad ile بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafzını kullanırken burada بِأَسَانِيدٍ yani isnadlar lafzını kullanmaktadır. Yine aynı eserde bu rivayeti değerlendirerek hadisin bariz bir şekilde sahih olduğu yönünde görüş aktarmaktadır.²¹⁰ Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde de aynı değerlendirmelerde bulunarak hadisi tashih etmektedir.²¹¹ Rivayeti incelediğimizde Tirmizî ve Nevevî'nin nakletmiş oldukları hadisin Ebû

²⁰⁶ Rivayetin diğer tarikleri için bk. Süheyb Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevdu'iyu'l câmi' li'l-kütübi'l-aşreti* (b.y.: y.y., 2013), 12/194.

²⁰⁷ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/231; İbn Hibbân, *Şahîh*, 5/395.

²⁰⁸ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/536; Hadis için bk. Tirmizî, “Şalât”, 311; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 292.

²⁰⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *Şahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, nşr. Ebû Süheyb Muhammed b. Sâmih (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 6/19.

²¹⁰ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 6/19.

²¹¹ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 4/28.

Dâvûd'da geçen rivayetin muhtasarı olduğu anlaşılmaktadır.²¹² Nevevî rivayeti aktardıktan sonra Tirmizî'nin hadisi hasen-sahih olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.²¹³ Tirmizî ise rivayeti naklettikten sonra bu vecihle rivayetin hasen-sahih-garib olduğunu söylemektedir. Devamında ise Hz. Âişe'den aynı manada bir hadisin rivayet edildiğine işaret ederek fikhi bir yorumda bulunmaktadır.²¹⁴ Rivayetin isnadı incelendiğinde sahabeden sadece Ebû Hüreyre kanalıyla aktarıldığı gözlemlenmektedir. Nevevî'nin بأسانيد lafzını ise isnadda bulunan Abdülvâhid b. Yezîd'den (öl. ?) sonrası için kullandığı anlaşılmaktadır.²¹⁵ Elbânî rivayetin sahih olduğunu belirtmektedir.²¹⁶ İncelemeler neticesinde müellifin değerlendirmesinin isabetli olduğu gözükmektedir. Ayrıca sabah namazının sünnetinden önce veya sonra uyuma konusu ulemâ arasında tartışmalara neden olmuş ve bu fiilin vacib, sünnet, mübah ya da bid'at olduğu yönün de farklı görüşler ortaya çıkmıştır.²¹⁷

4. Örnek:

عَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا، فَقَالَ: " مَا هَذَانِ الْيَوْمَانِ؟ " قَالُوا: كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ: " إِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدِ أَبْدَلَكَم بِهَذَا خَيْرًا مِنْهُمَا: يَوْمَ الْأَضْحَى، وَيَوْمَ الْفِطْرِ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ وَغَيْرُهُمَا
بَأْسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Enes b. Mâlik'den (r.a) rivayetle şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v) Medine'ye teşrif ettiklerinde Medine'lilerin eğlenip oynadıkları iki günleri vardı.

²¹² Rivayet için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 292.

²¹³ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/536.

²¹⁴ Diğer rivayetler için bk. Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasır en-Nasır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Teheccüd", 22; Müslim, "Şalâtul-müsafirîn", 736; Tirmizî, "Şalât", 311.

²¹⁵ Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevdu'iyü'l-câmi' li'l-kütübi'l-aşreti*, 11/323.

²¹⁶ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 1/2; Elbânî, *Şahîhu Süneni't-Tirmizî*, 1/420.

²¹⁷ Farklı görüşler için bk. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty), 7/219; Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 6/19.

Efendimiz: ‘Bugünler neyin nesidir?’ dedi. Biz câhiliye devrinde bugünlerde eğlenirdik, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): ‘Şüphesiz Allah size bu günlerin yerine daha iyilerini, kurban ve fitır günlerini verdi’ buyurdu.” Nevevî’ye göre Ebû Dâvûd, Nesâî ve o ikisi dışındakiler bu hadisi “sahih isnadlarla” rivayet ettiler.²¹⁸

Farklı bir rivayette Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî’den aktarmış olduğu hadisin isnadı hakkında بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafızlarını kullanarak tashih yapmaktadır. İsnad incelendiğinde rivayetin sahabeden sadece Enes b. Mâlik kanalıyla nakledildiği görülmektedir. Nevevî’nin بِأَسَانِيدٍ lafzını ise isnadda bulunan Humeyd’den sonrası için söylediği tespit edilmiştir.²¹⁹ Ebû Dâvûd ve Nesâî hadisin sıhhati hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Hâkim *el-Müstedrek* adlı eserinde hadisin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediğini ifade etmektedir.²²⁰ İbn Hacer de *Bulûğu’l-merâm* adlı eserinde hadisin isnadının sahih olduğu söylemektedir.²²¹ Elbânî de rivayeti tashih etmektedir.²²² Değerlendirmeler neticesinde hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا حَمَلْنَا الْقَتْلَى يَوْمَ أُحُدٍ لِنُدْفِنَهُمْ، فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَدْفِنُوا الْقَتْلَى فِي مَضَاجِعِهِمْ، فَرَدَدْنَاهُمْ. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Câbir b. Abdullah’dan (r.a.) rivayetle, “Biz Uhud günü ölüleri defnetmek için (düşükleri yerlerden alıp Medine’ye) taşımıştık. Bunun üzerine

²¹⁸ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 2/819; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 244; Ebû Abdîrrahmân Ahmed en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmünîm Şelebi (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), “Şiyâm”, 103.

²¹⁹ Abdülcebbar, *el-Müsnedü’l-mevdu’iyyu’l-câmi’ li’l-kütubi’l-‘aşreti*, 6/12.

²²⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/434.

²²¹ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Bulûğu’l-merâm*, nşr. Doktor Mâhir Yasî (Riyad: Darü’l-Kabes, 1435/2014), 209.

²²² Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2.

Peygamber'in (s.a.v.) bir habercisi gelip 'Rasûlullah (s.a.v.) size ölüleri öldükleri yerlere gömmenizi emrediyor.' dedi. Biz de o ölüleri (eski yerlerine) iade ettik". Nevevî'ye göre üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi "sahih isnadlar" ile rivayet etmiştir.²²³

Görüldüğü gibi Nevevî, farklı bir örnekte daha Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'den aktarmış olduğu hadisi, tek bir isnadı bulunmasına rağmen بَأْسَانِيدَ صَحِيحَةً lafızlarını kullanarak tashih etmektedir. Nevevî'nin rivayeti aktarırken kullanmış olduğu رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ lafızlarını, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin ittifak etmiş oldukları hadisleri belirtmek amacıyla kullandığını birinci bölümde zikretmiştik. Rivayet incelendiğinde sahabeden sadece Câbir b. Abdullah (öl. 78/697) kanalıyla nakledildiği fakat hadisin şâhidlerinin de olduğu anlaşılmaktadır.²²⁴ Nevevî'nin بَأْسَانِيدَ lafızlarını ise Câbir b. Abdullah'tan sonrası için kullandığı gözlemlenmektedir.²²⁵ Tirmizî rivayet hakkında hasen-sahih nitelimesinde bulunurken,²²⁶ Nevevî *el-Mecmu'*da بَأْسَانِيدَ صَحِيحَةً lafızlarıyla rivayeti tashih etmektedir.²²⁷ İbn Hacer *el-Meţâlibü'l-âliye*'de rivayeti Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin naklettiklerini belirterek isnadın sahih olduğunu açıklamaktadır.²²⁸ Elbânî de isnadı sahih olarak değerlendirmektedir.²²⁹ Hadisin sahih şâhidlerinin oluşu Nevevî'nin değerlendirmesinin desteklemektedir.²³⁰

c) Nevevî farklı bir değerlendirme yöntemi olarak yer yer rivayetler hakkında doğrudan "sahih" (صَحِيح) ifadesini kullanmaktadır. Sahih nitelimesinde

²²³ Nevevî, *Hulâşatü'l-aĥkâm*, 2/1032; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 42; Tirmizî, "Cihâd", 37; Nesâî, "Cenâ'iz", 83.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/208; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *el-Meţâlibü'l-âliye bi zevâ'idü'l-mesânidi's-semâniye*, nşr. Kâsım b. Salih el-Kâsım (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1420/2000), 9/248.

²²⁵ Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevdu'iyü'l-câmi li'l-kütübi'l-aşreti*, 2/383.

²²⁶ Tirmizî, "Cihâd", 37.

²²⁷ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 5/303.

²²⁸ İbn Hacer, *el-Meţâlib*, 5/324.

²²⁹ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2.

²³⁰ Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-aĥkâm*, 1/78, 133, 2/891, 935, 996, 999, 1023, 1030, 1032, 1035.

bulunduktan sonra ise rivayeti kimin naklettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda şu örneklerin verilmesi mümkündür:

1. Örnek:

وَعَنْ عَائِشَةَ: "كَانَتْ يَدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيُمْنَى لَطُهوره، وَطَعَامه، وَكَانَتْ يَدَهُ الْيُسْرَى لِحَلَاله، وَمَا كَانَ مِنْ أَدَى " صَحِيح، رَوَاهُ أَبُو دَاوُد

Hiz. Âişe'den rivayetle şöyle demiştir: "Rasûlullah'ın (s.a.v.) sağ eli, temizliği ve yemek yemesi içindi. Sol eli ise hela (dakileri ve diğer pislikleri) temizlemesi ve çirkin şeyler içindi. Nevevî'ye göre bu hadis "sahih" olup Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilmiştir.²³¹

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî Ebû Dâvûd'tan aktarmış olduğu rivayet hakkında doğrudan "sahih" nitelemesinde bulunarak rivayeti tashih etmektedir. *el-Mecmu'* adlı eserinde de rivayetle ilgili "sahih" değerlendirmesinde bulunarak Ahmed b. Hanbel'in de hadisi naklettiğine işaret etmektedir.²³² Rivayeti incelediğimizde iki farklı tarihinin olduğu anlaşılmaktadır.²³³ Münzirî, İbrâhim b. Yezid en-Nehaî (öl. 92/710) tarihiyle gelen rivayetin isnadında inkitâ olduğunu ve İbrâhim'in Hiz. Âişe'den hadis işitmediğini söylemektedir.²³⁴ Ulemâ, İbrâhim b. Yezid en-Nehaî'nin Hiz. Âişe ile görüştüğünde çocuk olduğunu ve çokça irsal yaptığını fakat irsalinin sahih olduğunu belirtmektedir.²³⁵ Yukarıda aktarmış olduğumuz rivayetin diğer tarikinde ise İbrâhim b. Yezid en-Nehaî ile Hiz. Âişe arasında Esved'in (öl. 75/694) olduğu ve bu şekilde rivayetteki inkitânın ortadan

²³¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/168; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Tahâre", 18; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/182.

²³² Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/108.

²³³ Ebû Dâvûd, "Tahâre", 18; Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm el-Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, nşr. Muhammed Subhî Hasan Hallâk (Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1431/2010), 1/31; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâviş & Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983), 1/424.

²³⁴ Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/31.

²³⁵ Zehebî, *Siyer*, 4/521; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Ta'rifu ehl-i't-takdîs bi merâtibi'l-mevşûfîne bi't-tedlîs*, nşr. Asım b. Abdillâh el-Kureyvitî (Ammân: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983), 28.

kalktığı gözlemlenmektedir. Ebû Dâvûd rivayetle ilgili herhangi bir değerlendirme yapmazken rivayetin iki farklı isnadını da aktarmaktadır.²³⁶ Irakî de Nevevî ile aynı değerlendirmede bulunarak rivayetin sahih olduğunu nakletmektedir.²³⁷ Elbânî ise hadise sahih nitelemesinde bulunarak râvilerin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğu yönünde fikir beyan etmektedir.²³⁸ Değerlendirmelere binaen hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَسَنَةَ قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَعَمْرُو بْنُ الْعَاصِيِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَخَرَجَ وَمَعَهُ دَرَقَةٌ ثُمَّ اسْتَتَرَ بِهَا، ثُمَّ بَالَ، فَقُلْنَا: انْظُرُوا إِلَيْهِ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ، فَسَمِعَ ذَلِكَ فَقَالَ: " أَلَمْ تَعْلَمُوا مَا لَقِيَ صَاحِبُ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانُوا إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَوْلُ قَطَعُوا مَا أَصَابَهُ مِنْهُمْ فَهَاهُمْ فَعَذِبَ فِي قَبْرِهِ " صَحِيحٌ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ

Abdurrahmân b. Hasene şöyle demiştir: “(Bir gün) Amr b. As ile birlikte Nebiyyî Ekrem (s.a.v.) Efendimizi ziyarete gitmiştik. Peygamberimiz, yanında sığır derisinden bir kalkanla çıktı. Sonra onun (arkasına) gizlenerek küçük abdestini bozdu. Biz ‘dikkatle bakınız Peygamberimiz kadınlar gibi oturarak (ve gizlenerek) abdestini yapıyor (bozuyor)’ dedik. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu işitti ve şöyle buyurdu: İsrailoğullarından birinin başına gelenleri bilmiyor musunuz? Onlar (elbiselerine) bulaştığı zaman idrarın isabet ettiği kısmı keserlerdi. İşte, Benî İsrail’den bir kimse bundan (idrara değdiği yeri kesmekten) onları nehyetti. Neticede (idrara elbise üzerinde kalmasına sebebiyet verdiği, onları doğru olanı yapmaktan alıkoyduğu için) kabir azabına uğratıldı.” Nevevî’ye göre rivayet “sahih” olup, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce hadisi rivayet etmiştir.²³⁹

Örnekten görüldüğü gibi Nevevî ilk olarak rivayete doğrudan “sahih” nitelemesinde bulunmuş ardından da hadisi hangi muhaddislerin nakletmiş

²³⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 18.

²³⁷ Irakî, *Tarhu't-teşrib*, 2/71.

²³⁸ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 1/64.

²³⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/157; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 11; İbn Mâce, “Tahâre”, 26; Nesâî, “Tahâre”, 27.

olduklarına işaret etmiştir. İsnad incelendiğinde sahabeden sadece Abdurrahman b. Hasene (öl. 18/639) tarafından rivayet edildiği anlaşılmaktadır. İsnadda bulunan A'ameş'e (öl. 148/765) kadar rivayet tek bir tarikle nakledilmektedir.²⁴⁰ Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce hadisi nakletmekle beraber isnad hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamışlardır.²⁴¹ Ahmed b. Hanbel,²⁴² İbn Ebî Şeybe²⁴³ (öl. 235/849) ve Humeydi²⁴⁴ (öl. 488/1095) gibi muhaddisler de eserlerinde hadisi tahrir etmişlerdir. Hâkim *el-Müstedrek*'de rivayeti naklederek Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıdığını belirtmektedir.²⁴⁵ İbn Hacer de *Fethu'l-bârî*'de rivayetin sahih olduğuna işaret ederek Dârekutnî'nin de hadisi tashih ettiğine dikkat çekmektedir.²⁴⁶ Elbânî de aynı şekilde isnadın sahih olduğu yönünde görüş aktarmaktadır.²⁴⁷ İncelemeler neticesinde Nevevî'nin hadis hakkındaki sahih niteliğinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

3. Örnek:

عَنْ حُجَيْرِ بْنِ مَتْعَمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جُبَيْرَ بْنَ مَطْعَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ، وَصَلَى أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ " صَحِيحٌ، رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ.

Cübeyr b. Mut'im'den rivayetle Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
 "Ey AbdüMenâf oğulları! Gecenin veya gündüzün dilediği saatinde bu beyti tavaf

²⁴⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/294; Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevdu'iyu'l câmi' li'l-kütübi'l-aşreti*, 1/486.

²⁴¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/294.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/293.

²⁴³ Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Şeybe, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, nşr. Âdil b. Yûsuf & Ahmed Ferid el-Mezîdî (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997), 2/247.

²⁴⁴ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dârü's-Sekâ, 1417/1996), 2/192.

²⁴⁵ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/294.

²⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/328.

²⁴⁷ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2.

edene ve namaz kılana engel olmayınız.” Nevevî’ye göre hadis “sahih” olup, üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî) tarafından rivayet edilmiştir.²⁴⁸

Örnekte görüldüğü Nevevî, Cübeyr b. Mut‘im’in (öl. 59/678) nakletmiş olduğu rivayeti doğrudan “sahih” olarak değerlendirmiş ve daha sonra hadisi kimlerin aktardığına işaret etmiştir. Nevevî’nin belirtmiş olduğu muhaddisler dışında, Ahmed b. Hanbel,²⁴⁹ Humeydî,²⁵⁰ İbn Ebî Şeybe,²⁵¹ Dârimî,²⁵² Ebû Ya‘lâ,²⁵³ İbn Huzeyme²⁵⁴, Taberânî²⁵⁵ ve Dârekutnî²⁵⁶ gibi âlimler de rivayeti tahrir etmişlerdir. İmam Şâfiî de hadisi *el-Müsned*’inde aktarmış ve sabah ile ikinci namazından sonra tavaf namazının kılınmasına delil olarak göstermiştir.²⁵⁷ Tirmizî isnad hakkında hasen-sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca rivayete alakalı şunları söylemektedir: “Cübeyr b. Mut‘im’in hadisi hasen-sahihdir. Abdullah b. Ebî Necîh (öl. 131/748) de bu hadisi Abdullah b. Bâbâh’dan rivayet etmiştir. Ulemâ ikinci ve sabah namazından sonra Mekke’de namaz kılınması hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, ikinci ve sabahtan sonra namaz kılmakta ve tavaf etmekte sakınca yoktur demişlerdir. Şafiî, Ahmed ve İshak’ın görüşleri de bu şekildedir. Bu görüşlerinin isabetli olduğuna da bu hadisi delil olarak göstermektedirler. Bazıları da ikindiden sonra tavaf ederse, güneş batıncaya kadar namaz kılamaz demektedir. Sabah namazından sonra tavaf ederse, güneş doğuncaya kadar namaz kılamaz, demektedir. Bunlar, Hz. Ömer’in hadisini delil göstermektedirler; Hz. Ömer sabah namazından sonra tavaf etti de namaz kılmadan Mekke’den çıktı ve Zü Tuvâ’ya inince güneş doğduktan sonra namaz kıldı. Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) ve Mâlik b. Enes’in görüşü de

²⁴⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/580; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 53; Tirmizî, “Hac”, 42; Nesâî, “Mevâkîit”, 39.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/297.

²⁵⁰ Humeydî, *Müsned*, 1/478.

²⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 3/180.

²⁵² Dârimî, “Menâsik”, 80.

²⁵³ Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 13/412.

²⁵⁴ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 2/263.

²⁵⁵ Ebü'l-Kâsım Süleymân et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 2/142.

²⁵⁶ Ebü'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şu‘ayb Arnaût (Beyrut: Mü‘essesetü'r-Risâle, 1425/2004), 2/302.

²⁵⁷ Ebü Abdillâh Muhammed eş-Şafiî, *Müsnedü's-Şafiî*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1370/1951), 1/57.

budur”.²⁵⁸ Hakîm de rivayetin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahric etmediğini belirtmektedir.²⁵⁹ Elbânî’de rivayeti tashih etmektedir.²⁶⁰ Değerlendirmelere binaen hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hadisi sabah ve ikindiden sonra tavaf namazı kılınması yönünde görüş sahibi olan mezhepler delil olarak kullanmışlardır.²⁶¹

4. Örnek:

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ قَالَ: " غفرانك " صحيح، رواه الثلاثة، النسائي في " اليوم والليلة "

Âişe’den (r.anhâ) rivayetle, Hz. Peygamber (s.a.v.) heladan çıktığında: “Ey Allahım affını isterim” derdi. Nevevî’ye göre hadis “sahih” olup, üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî) tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Nesâî, *el-Yevm ve'l-leyl* kitabında da hadisi rivayet etmiştir.²⁶²

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî yine rivayete doğrudan “sahih” nitelemesinde bulunmuş ve hadisi kimlerin aktardığına dair bilgi vermiştir. *el-Mecmu'* adlı eserinde de aynı değerlendirmede bulunarak bu konuda sadece aktarmış olduğumuz rivayetin sahih olduğuna işaret etmektedir.²⁶³ Nevevî rivayetin devamında Tirmizî’nin hadis hakkında “hasen” değerlendirmesinde bulunduğunu söylemektedir.²⁶⁴ Tirmizî ise rivayet hakkında hasen-garib nitelemesinde bulunarak bu konudaki hadisin sadece Hz. Âişe’den geldiğini belirtmektedir.²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel,²⁶⁶ Buhârî,²⁶⁷ İbn Ebî Şeybe,²⁶⁸ İbn Mâce,²⁶⁹

²⁵⁸ Tirmizî, “Hac”, 42.

²⁵⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/617.

²⁶⁰ Elbânî, *İrvâ'u'l-galil*, 2/239.

²⁶¹ Şafiî, *Müsned*, 1/57; Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 4/178.

²⁶² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/169; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 17; Tirmizî, “Tahâre”, 5; Nesâî, “el-Leyli ve'n-nehâr”, 33; Ebû Abdîrrahmân Ahmed en-Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, nşr. Fârûk Hamâde (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.), 172.

²⁶³ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 2/76.

²⁶⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/169.

²⁶⁵ Tirmizî, “Tahâre”, 5.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/125.

İbn Huzeyme²⁷⁰ ve Hattâbî²⁷¹ gibi muhaddisler de eserlerinde rivayeti tahrir etmişlerdir. Hâkim de *el-Müstedrek* adlı eserinde hadisin sahih olduğuna işaret ederek, râvilerin sika olduğunu söylemektedir.²⁷² Aynî ise *Umdetü'l-Kârî* adlı eserinde, isnadın Buhârî'nin şartlarına uygun olmadığına dikkat çekerek Tirmizî'nin isnad hakkında garip nitelemesinde bulunmasına ve bu konuda farklı rivayet olmadığını söylemesine yönelik eleştiri yapmaktadır. Hadisin garip olmadığını açıklayarak zayıf da olsa farklı rivayetlerin olduğuna işaret etmektedir.²⁷³ İbnü'l-Mülakkın²⁷⁴ ile Elbânî²⁷⁵ de rivayeti tashih etmişlerdir. Değerlendirmelere binaen Nevevî'nin sahih nitelemesinin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

5. Örnek:

وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الدِّيَلِيِّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، مَعْنَاهُ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: " إِذَا
جِئْتَ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ، وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ " صَحِيحٌ، رَوَاهُ مَالِكٌ فِي " الْمَوْطَأِ "

Mihcen ed-Deyli'den (r.a.) rivayetle: “(Mescide, cemaate) geldiğinde önceden namaz kılmış olsan bile insanlarla beraber tekrar namaz kıl!” Nevevî'ye göre hadis “sahih” dir. İmam Mâlik *el-Muvaṭṭaʿ*’da rivayet etmiştir.²⁷⁶

Görüldüğü gibi Nevevî İmam Mâlik’in rivayet etmiş olduğu hadis hakkında doğrudan sahih nitelemesinde bulunarak değerlendirme yapmaktadır. Rivayeti

²⁶⁷ Buhârî, *el-Edeb*, 240.

²⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 1/11.

²⁶⁹ İbn Mâce, “Ṭahâre”, 11.

²⁷⁰ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/87.

²⁷¹ Ebû Süleyman Hamd el-Hattâbî, *Meʿalimü's-Sünen*, nşr. Muhammed Ragıb et-Tabbah (Haleb: Matbaʿatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/22.

²⁷² Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/261.

²⁷³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/273.

²⁷⁴ Ebu Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdisi ve'l-âsârî'l-vâkıʿa fi'ş-şerhi'l-kebîr*, nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt Abdülhay & Abdullah b. Süleyman, Yasir b. Kemal (Riyad: Dâru'l-Hicre, 1425/2004), 2/394.

²⁷⁵ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2.

²⁷⁶ Nevevî, *Hulâsatu'l-ahkâm*, 2/666; Hadis için bk. Ebû Abdillâh el-Asbahî Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭaʿ*, nşr. M. Mustafa el-Azamî (Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 1425/2004), “Şalâtü'l-cemâʿa”, 8.

incelediğimizde Nevevî'nin, *el-Muvaṭṭa'*'da ki hadisi takti^c ettiği anlaşılmaktadır. Metnin tamamı ise şöyledir;

كَانَ فِي مَجْلِسٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأُذِنَ بِالصَّلَاةِ. فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى، ثُمَّ رَجَعَ، وَمِحْجَنٌ فِي مَجْلِسِهِ لَمْ يُصَلِّ مَعَهُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ مَعَ النَّاسِ؟ أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ فَقَالَ: بَلَى. يَا رَسُولَ اللَّهِ. وَلَكِنِّي قَدْ وَسَلَّمْتُ: «مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعِ النَّاسِ فِي أَهْلِي، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا جِئْتَ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ، وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ

Mihcen, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber bir meclisteydi. Bu esnada namaz için kamet getirildi. Allah'ın elçisi (s.a.v.) kalktı ve namaz kıldıktan sonra aynı yere döndü. Mihcen orada olduğu halde onunla beraber namaz kılmamıştı. Allah'ın elçisi (s.a.v.) ona: “İnsanlarla beraber namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir? Sen Müslüman olmadın mı?” dedi. Mihcen, “Bilakis Müslümanım Ya Rasûlullah! Fakat ben namazımı (evde) ailemle kılmıştım.” deyince, Peygamberimiz, ona şöyle buyurdu: “(Mescide, cemaate) geldiğinde, önceden namaz kılmış olsan bile insanlarla beraber tekrar namaz kıl!”²⁷⁷

Nevevî örnekte görüldüğü gibi bazı konularda rivayetleri takti^c etmektedir. Hadisi açmış olduğu bab başlığına uygun olarak, yani sadece rivayetin ilgili kısmını aktarmaktadır.²⁷⁸ Rivayet incelendiğinde, İmam Şafiî,²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel,²⁸⁰ Nesâî,²⁸¹ İbn Hibbân,²⁸² Tahâvî²⁸³ (öl. 321/933), Taberânî,²⁸⁴ Dârekutnî²⁸⁵ ve Beyhakî²⁸⁶ gibi muhaddislerin de eserlerinde tahrir ettikleri

²⁷⁷ Mâlik b. Enes, “Sehv”, 19.

²⁷⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/666.

²⁷⁹ Şafiî, *Müsned*, 1/295.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/320.

²⁸¹ Nesâî, “İmâmet”, 54.

²⁸² İbn Hibbân, *Şahîh*, 6/165.

²⁸³ Ebû Ca'fer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak & Muhammed Zührî en-Neccâr (Kahire: °Âlemü'l-Kütüb, 1415/1994), 1/362.

²⁸⁴ Taberânî, *el-Mucemü'l-kebîr*, 20/294.

²⁸⁵ Dârekutnî, *Sünen*, 2/283.

²⁸⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/426.

gözlemlenmektedir. Hâkim rivayet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunurken İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'da bu rivayetle ihticac ettiğini belirtmektedir.²⁸⁷ Begavî ise hadisi hasen olarak nitelemektedir.²⁸⁸ Zehebî, isnadda bulunan Büsr b. Mihcen (öl. ?) hakkında غير معرف ifadesini kullanarak eleştiri yapmaktadır.²⁸⁹ İbn Hacer ise aynı râvi hakkında صدوق değerlendirmesinde bulunurken²⁹⁰ *el-Meṭâlibü'l-âliye*'de ise Büsr b. Mihcen'den sadece Zeyd b Eslem'in (öl. 136/754) rivayette bulunduğunu ve buna binaen de Büsr b. Mihcen'in teferrüt ettiğini aktartmaktadır.²⁹¹ Irâkî ise isnadın sahih olduğunu belirtmektedir.²⁹² İncelemelere binaen hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.²⁹³

d) Farklı bir değerlendirme yöntemi olarak Nevevî, rivayet hakkında “hem sahih (صَحِيح) hem de sahih isnatlarla (بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ) ya da sahih isnadla (بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ) rivayet edilmiştir” diyerek tashih yapmaktadır. Bu bağlamda şu örneklerin verilmesi mümkündür:

1. Örnek:

وَعَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَرْجِسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: " أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَبَالَ فِي الْجُحْرِ " قِيلَ لِقَتَادَةَ: مَا يَكْرَهُ مِنَ الْبُؤْلِ فِي الْجُحْرِ؟ قَالَ: كَانَ يُقَالُ " إِنَّهَا مَسَاكِينُ الْجِنِّ "، صَحِيحٌ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ وَغَيْرُهُمَا بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Katâde'den, Abdullah b. Sercis'den (r.a.) rivayet edildiğine göre: “Rasûlullah deliklere bevl etmekten menetmiştir”. Katâde'ye ‘deliklere küçük

²⁸⁷ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/375.

²⁸⁸ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 3/430.

²⁸⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1383/1963), 7/183.

²⁹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 122.

²⁹¹ İbn Hacer, *el-Meṭâlib*, 3/819.

²⁹² Irâkî, *Tarhu't-teşrîb*, 2/281.

²⁹³ Bu tarz değerlendirmelerin farklı örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 1/134, 157, 158, 168, 233, 251, 272, 340, 390, 450.

abdest bozmak niçin çirkin sayılıyor?’ dediler. O da cevaben ‘Onların cinlerin barmağı olduğu söylenirdi’ dedi.” Nevevî’ye göre hadis “sahih” dir. Ebû Dâvûd, Nesâî ve bu ikisi dışındakiler hadisi “sahih isnadlarla” rivayet etmişlerdir.²⁹⁴

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî’den aktarmış olduğu rivayet hakkında “sahih” nitelemesinde bulunmuş ardından *بأسانيد صحيحة* lafızlarıyla hadisi tashih etmiştir. Hadisin tek bir isnadı olmasına rağmen Nevevî *بأسانيد* lafzını kullanmaktadır. Nevevî bu ıstılahı eserde çokça zikretmektedir. Fakat rivayet incelendiğinde tek bir isnadının olduğu gözlemlenmekte ve bu kullanımdaki maksadının isnatta bulunan Muâz b. Hişâm’dan sonrası için olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁵ İsnadla ilgili olarak Katâde’nin Abdullah b. Serces’ten hadis işitmediği ve buna binaen rivayetin munkatı^c olduğu iddia edilmektedir.²⁹⁶ Fakat detaylı inceleme yapıldığında Katâde’nin Abdullah b Serces’ten rivayette bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁷ Hâkim *el-Müstedrek*’de rivayetin Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ve şeyhaynın isnaddaki râvilerin tamamıyla ihticac ettiğini belirtmektedir.²⁹⁸ İbn Hacer’in ifade ettiğine göre, Ali b. Medîni (öl. 234/848), İbn Huzeyme ve İbn Seken gibi âlimler de rivayeti tashih etmişlerdir.²⁹⁹ Elbânî ise rivayetin munkatı^c olduğunu iddia ederek üç yönden eleştiriyi yapmaktadır. İlk olarak Hâkim’in rivayet ile ilgili Buhârî ve Müslim’in kriterlerine uygun olduğu yönündeki açıklamasına itirazda bulunarak isnadın sadece Müslim’in şartlarına uygun olduğunu belirtmektedir. Katâde’nin Abdullah b Serces’le görüşmediğini buna binaen de isnadın sadece Müslim’in şartlarını taşıdığını ifade etmektedir. Bu iddiasına ise Buhârî’nin râvi ile likâyı şart koşmasını, Müslim’in ise râvi ile muâsır olmasının yeterli olacağını mesned göstermektedir. İkinci olarak ise Hâkim’in *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-‘hadîs*’de, Katâde’nin

²⁹⁴ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 1/156; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 15; Nesâî, “Tahâret”, 32.

²⁹⁵ Abdülcebbar, *el-Müsnedü’l-mevdu‘iyyu’l câmi‘ li’l-kütubi’l-‘aşreti*, 9/387.

²⁹⁶ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/297; İbn Hacer, *Telhîşü’l-‘habîr*, 1/278.

²⁹⁷ Zehebî, *Siyer*, 3/426; Ebu’l-Kâsım Abdullah el-Begavî, *Mu‘cemü’ş-şahâbe*, nşr. Muhammed el-Emîn b. Muhammed Mahmûd (Kuveyt: Mektebetü Dâri’l-Beyân, ts.), 4/139; ez-Zehebî, *Târîh*, 2/956; Ebû’l-Haccâc Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi’r-ricâl*, ed. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983), 15/13.

²⁹⁸ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/297.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Telhîşü’l-‘habîr*, 1/278.

sahâbeden yalnızca Enes'ten hadis işitmiş olduğuna dair bilgi verdiğini³⁰⁰ söyleyerek kendi ile çeliştiği yönünde eleştiri yapmaktadır. Üçüncü olarak ise Katâde'nin çokça tedlis yaptığını zikrederek bu sebeplerden dolayı rivayetin farklı bir tarikini buluncaya kadar tashihten uzak kalacağını ifade etmektedir.³⁰¹ Değerlendirmelere binaen Nevevî'nin sahih nitelemesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَغْتَسِلُ بِالْبِرَازِ، فَصَعَدَ الْمِنْبَرَ فَحَمَدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَيَّ سَتِيرٌ، يَحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسُّتْرَ، فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتِرْ " صَحِيحٌ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ

Ya'îlâ b. Ümmeyye'den rivayetle, Rasûlullah (s.a.v.) çölde peştamalsız olarak yıkanan bir adam görmüş ve minbere çıkıp Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra: "Muhakkak ki Aziz ve Celîl olan Allah utangaçtır, (ayıplara) kapalıdır, utanmayı ve örtünmeyi sever. Biriniz yıkandığı zaman örtünsün" buyurmuştur. Nevevî'ye göre hadis "sahih" olup, Ebû Dâvûd ve Nesâî "sahih isnad" ile rivayet etmişlerdir.³⁰²

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den aktardığı rivayetle alakalı doğrudan "sahih" nitelemesinde bulunmuş daha sonra ise Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin "sahih isnad" ile hadisi naklettiklerini belirterek tashihte bulunmuştur. Ebû Dâvûd rivayeti aktardıktan sonra aynı hadisin farklı bir isnadını zikrederek ilk tahrir etmiş olduğu hadisin tamamlandığını ifade etmektedir. Ebû Dâvûd ve Nesâî'deki isnadlar incelendiğinde °Ata ile Ya'îlâ b. Ümmeyye (öl. 60/679) arasında Safvân b Ya'îlâ'nın olduğu bu sebepten dolayı birinci isnadın munkatîc olduğu anlaşılmaktadır. Şu'ayb el-Arnaût ikinci isnadda bulunan Ebû

³⁰⁰ Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ḥadîs*, nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1397/1977), 111.

³⁰¹ Elbânî, *İrvâ'ü'l-galîl*, 1/94.

³⁰² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/204; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Kitâbü'l-Hamâm", 1; Nesâî, "el-Gusl ve't-Teyemmüm", 7.

Bekir b Ayyâş'dan³⁰³ dolayı isnadın hasen olduğunu, diğer râvilerin ise tamamının sika olduğunu söylemektedir.³⁰⁴ Elbânî ise isnadın sahih olduğunu ve râvilerin tamamının Müslim'in şartlarını taşıdığını belirterek hadisi tashih etmektedir.³⁰⁵ Ayrıca rivayetin farklı bir şâhidi de bulunmaktadır.³⁰⁶ Rivayetin muttasıl isnadının olması ve şâhidinin de bulunması müellifin nitelemesinin isabetli olduğunu göstermektedir.

3. Örnek:

وَعَنْ عبيد الله بن الشخير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: " أَتَيْتَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي، ولجوفه أزيز كأزيز المرجل من البكاء " صَحِيح، رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ، لَكِنَّ التِّرْمِذِيَّ إِنَّمَا رَوَاهُ فِي " الشَّمَانِلِ "

Abdullah b. Şihhîr'dan (r.a.) rivayetle, Rasûlullah'ı (s.a.v.) ağlamaktan dolayı göğsünde kaynayan bir tencere sesi gibi bir ses olduğu halde namaz kılariken gördüm. Nevevî göre hadis "sahih" olup, üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî) "sahih isnadlarla" rivayet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî, *eş-Şemâil* adlı kitabında da hadisi nakletmiştir.³⁰⁷

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'den aktarmış olduğu rivayete doğrudan sahih değerlendirmesinde bulunduktan sonra üçünün de hadisi sahih isnadlar ile naklettiğini belirterek tashihte bulunmaktadır. Rivayeti incelediğimizde Ebû Dâvûd da geçen hadisin lafzında farklılık olduğu gözlemlenmektedir. Metinde geçen tencere sesinden (كَأَزِيزِ الْمَرْجَلِ) farklı olarak

³⁰³ Zehebî, *Mizânü'l-istidâl*, 4/449.

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü'l-hamâm", 1.

³⁰⁵ Elbânî, *İrvâ'u'l-galil*, 1/367.

³⁰⁶ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, nşr. Hasan İsbâ Abdüzzâhir (Kahire: Dârü's-Saâde, 1426/2005), 2/163.

³⁰⁷ Nevevî, *Ḥulâşatü'l-ahkâm*, 1/497; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 161; Nesâî, "Sehv", 18; Ebû İsbâ Muhammed et-Tirmizî, *Muhtaşarü's-Şemâ'ili'l-Muhammediyye*, nşr. Nâsirüddin el-Elbânî (Amman-Ürdün: Mektebetü'l-İslamiyye, 1406/1986), 170.

değirmen sesi (كَأَزِيرِ الرَّحَى) yer almaktadır.³⁰⁸ Ayrıca Nevevî'nin, rivayetin sonunda, "رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ" ifadesi, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *es-Sünen*'lerinin yanında farklı kitaplarında tahrir ettikleri hadisler için de kullandığını göstermektedir. Hadisi sahabeden sadece Abdullah b. Şihhîr (öl. 95/713) rivayet etmiştir. Nevevî'nin بِأَسَانِيدٍ lafzını ise Hammad'dan sonrası için kullandığını söylemek mümkündür.³⁰⁹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel,³¹⁰ İbn Hibbân,³¹¹ Beyhakî,³¹² İbn Huzeyme³¹³ ve Begavî³¹⁴ gibi muhaddisler de rivayeti eserlerinde nakletmişlerdir. Tirmizî hadisi sahih olarak değerlendirmektedir.³¹⁵ Hâkim, hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediğini belirterek rivayeti tashih etmektedir.³¹⁶ İbn Hacer *Fethu'l-bârî*'de hadisi zikrederek isnadının kuvvetli olduğu yönünde değerlendirme yapmaktadır.³¹⁷ İncelemelere binaen hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ulemâ arasında ağlama fiilinin namazı bozup bozmaması tartışmalara neden olmuş ve bahsi geçen rivayet ağlamanın namazı bozmayacağına mesned olmuştur.³¹⁸

4. Örnek:

عن عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ: أَنَّهَا كَانَتْ تَسْتَحَاضُ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضَةِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدٌ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ، وَإِذَا كَانَ الْآخِرُ فَتَوْضِئِي وَصَلِي فَإِنَّهُ دَمٌ عَرَقٌ " صَحِيحٌ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

³⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Şalât", 161.

³⁰⁹ Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevdu'iyü'l-câmi' li'l-kütübî'l-aşreti*, 11/237.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/238.

³¹¹ İbn Hibbân, *Şahîh*, 2/440.

³¹² Beyhakî, *es-Sünen*, 2/356.

³¹³ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/450.

³¹⁴ Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Meşâbihü's-Sünne*, nşr. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli & Muhammed Salim İbrâhim Semare & Cemâl Hamdi Zehebi (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986), 1/372.

³¹⁵ Tirmizî, *Muhtaşarü's-Şemâ'il*, 170.

³¹⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/396.

³¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/206.

³¹⁸ Tartışmalar için bk. Begavî, *Şerhu's-sünne*, 3/245; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/206.

Urve b. Zübeyr, Fâtıma bint Ebî Hubeys' ten şunu rivayet etmiştir: "Fâtıma hayız görüyordu. Rasûlullah (s.a.v.) kendisine: '(Gelen kan) hayız kanı olduğunda -ki o, (kadınlar tarafından) bilinen bir kandır namazı terk et. Başkası (siyahın dışındaki bir renkte) olunca (guslet, her namaz için) abdest al ve namaz kıl. Çünkü o sadece bir damar (kanı) dır' buyurdu." Nevevî'ye göre hadis "sahih" olup, Ebû Dâvûd ve Nesâî "sahih isnadlar" ile rivayet etmişlerdir.³¹⁹

Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den aktardığı rivayete sahih nitelemesinde bulunduktan sonra Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin de hadisi sahih isnadlar ile naklettiğini belirterek tashihte bulunmaktadır. Rivayet incelendiğinde Nesâî'nin aktardığı rivayetin lafızlarında farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.³²⁰ Ebû Dâvûd rivayete şâhid olacak diğer tarikleri de aktararak konuya açıklık getirmektedir.³²¹ Hâkim *el-Müstedrek*'de isnadın Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmektedir.³²² Aynî, hadisi *Umde* adlı eserinde Hz. Aişe'nin naklettiği bir rivayete destek mahiyetinde zikredip isnadı tashih etmektedir.³²³ Değerlendirmelere binaen Nevevî'nin sahih değerlendirmesinin şâhidlerle beraber isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

عن عَتِيكَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَتِيكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ
يَعُودُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ ثَابِتٍ فَوَجَدَهُ قَدْ غَلَبَ، فَصَاحَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ فَلَمْ يَجِبْهُ، فَاسْتَرْجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: " غَلَبْنَا عَلَيْكَ، يَا أَبَا الرَّبِيعِ " فَصَاحَ، وَبَكَينَ، فَجَعَلَ ابْنُ عَتِيكَ يَسْكُتُهُنَّ، فَقَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " دَعِهْنِ، فَإِذَا أَوْجَبَ، فَلَا تَبْكِينَ بَاكِيَةً " قَالُوا: وَمَا الْوَجُوبُ يَا

³¹⁹ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/232; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Tahâre", 106; Nesâî, "Tahâre", 135.

³²⁰ Farklılıklar için bk. Nesâî, "Tahâre", 135.

³²¹ Ebû Dâvûd, "Tahâre", 106.

³²² Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/281.

³²³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/309.

رَسُولُ اللَّهِ؟ قَالَ: " الْمَوْتُ " .صَحِيحٌ، رَوَاهُ مَالِكٌ فِي " الْمَوْطَأَ " ، وَالشَّافِعِيُّ، وَأَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ،
وَالنَّسَائِيُّ، بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ

Cabir b. Atik'in (r.a.) naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) (bir gün) Abdullah b. Sabit'i hasta iken ziyarete gelmiş ve onu baygın bir halde bulmuş, bunun üzerine Rasûlullah ona seslenmiş (fakat o baygın olduğu için) karşılık verememiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) "İnnalillahi ve inna ileyhi raciun. Ey Ebu'r-Rabi bizim senin yanında (yapabilecek bir şeyimiz yok. Çünkü Allah'ın kaza ve kaderine) mağlub olduk" dedi. Bunun üzerine kadınlar feryat edip ağlaştılar. İbn Atik de onları susturmaya çalıştı. Derken Rasûlullah (s.a.v.) "Onları bırak. Çünkü sesleri fazla çıkıyor. Fakat vacib olunca hiçbir kadın ağlamasın" buyurdu. (Orada bulunanlar) "Ey Allah'ın Rasûlü vacib olmak nedir?" dediler. "Ölmektir" buyurdu. Nevevî'ye göre hadis "sahih"dir. İmam Mâlik rivayeti *el-Muvaṭṭa'* adlı eserinde tahrir etmiştir. Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de hadisi "sahih isnadlar" ile rivayet etmişlerdir.³²⁴

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den aktarmış olduğu rivayete "sahih" nitelemesinde bulunduktan sonra zikrettiği muhaddislerin hadisi "sahih isnadlar" ile naklettiğini belirterek tashihte bulunmaktadır. Rivayeti incelediğimizde Nevevî'nin aktarmış olduğu hadisin İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de geçen metnin muhtasarı olduğu anlaşılmaktadır. Nevevî metni takti^c ederek aktarmıştır. Nevevî'nin takti^c yapmasının nedeni konu dışına çıkmadan bab başlığına uygun hadisleri nakletmektir. Rivayetin devamı ise şu şekildedir:

قَالَتْ ابْنَتُهُ: وَاللَّهِ إِن كُنْتُ لِأَرْجُو أَنْ تَكُونَ شَهِيداً فَإِنَّكَ قَدْ كُنْتَ قَضَيْتَ جَهَازَكَ، قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَوْقَعَ أَجْرَهُ عَلَى قَدْرِ نِيَّتِهِ، وَمَا تَعَدُّونَ الشَّهَادَةَ؟ " قَالُوا: الْقَتْلُ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : " الشَّهَادَةُ سَبْعٌ سِوَى الْقَتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ:

³²⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/1055; Hadis için bk. Mâlik b. Enes, "Cenâ'iz", 36; Şafiî, *Müsned*, 362; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/163; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 15; Nesâî, "Cenâ'iz", 14.

المَطْعُونُ شهيدٌ، والغَرِقُ شهيدٌ، وصاحبُ ذاتِ الجَنبِ شهيدٌ، والمَبْطُونُ شهيدٌ، وصاحبُ الحريقِ شهيدٌ، والذي يموت تحت الهدمِ شهيدٌ، والمرأةُ تموت بجمعِ شهيدٍ

(O sırada Abdullah b. Sabit'in) kız kardeşi (onun hakkında ey kardeşim): “Ben senin şehit olacağını ümit ediyordum. Çünkü sen (ahiret için) gereken ihtiyaçlarını hazırlamıştım.” diye söylenmeye başladı. Rasûlullah'da (s.a.v.) “Aziz ve celil olan Allah ona niyeti ölçüsünde şehit sevabı verecektir. (buyurdu ve) siz neyi şehitlik sayıyorsunuz?” diye sordu. (Onlar da). “Allah yolunda öldürülmeyi” dediler. Rasûlullah'da (s.a.v.) “Allah yolunda öldürülmekten başka yedi (tane daha) şehitlik vardır. Taundan (veba) ölen şehittir. Boğularak ölen şehittir. Karın ağrısıyla ölen şehittir. Yanarak ölen şehittir. Göçük altında kalarak ölen şehittir. Doğum üzerine ölen şehittir.” buyurdu.³²⁵

Rivayet, sahabeden Cabir b. Atik kanalıyla Mâlik'e kadar tek bir tarikle gelmektedir. Nevevî بأسانيد lafzını Mâlik'ten sonrası için kullanmaktadır.³²⁶ Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde de aynı değerlendirmelerde bulunarak ölünün arkasından ağlamanın caizliği noktasında açıklama yapmaktadır.³²⁷ Hâkim rivayetin isnadının sahih olduğunu belirterek Buhârî ve Müslim'in tahrir etmediklerine işaret etmektedir.³²⁸ İbnü'l-Mülakkın de hadisin sahih olduğu yönünde görüş bildirmektedir.³²⁹ Aynî isnadı sahih olarak değerlendirmektedir.³³⁰ İbn Hacer rivayeti şâhidleri ile değerlendirerek tashih etmektedir.³³¹ İncelemelere binaen Nevevî'nin yapmış olduğu nitelemenin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.³³²

Yukarıdaki örneklerle Nevevî'nin hadisleri tashih etme yöntemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nevevî rivayetleri değerlendirirken bazen sened hakkında

³²⁵ Hadis için bk. Mâlik b. Enes, “Cenâ'iz”, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/163; Ebû Dâvûd, “Cenâ'iz”, 15; Nesâî, “Cenâ'iz”, 14.

³²⁶ Abdülcebbar, *el-Müsnedü'l-mevedu'iyü'l-câmi' li'l-kütübi'l-aşreti*, 5/276.

³²⁷ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 5/307.

³²⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/503.

³²⁹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 5/359.

³³⁰ Ayrıca konu ile alakalı görüşler için bk. Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fi tenkîhi mebâni'l-ahbâr fi Şerhi me'âni'l-âşâr*, nşr. Yasir b. İbrahim Ebu Temim (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1429/2008), 13/496.

³³¹ İbn Hacer, *el-Meâlib*, 5/368.

³³² Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/152, 232, 275, 2/838, 1055.

doğrudan بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ ya da بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ ifadeleri ile rivayetleri tashih etmektedir. Bazen de metin ve isnad hakkında doğrudan صَحِيح ifadesini kullanmaktadır. Yer yer bir rivayet hakkında hem صَحِيح hem de بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafızlarını kullanarak dört farklı şekilde tashihte bulunmaktadır. Nevevî'nin بِأَسَانِيدٍ صَحِيحَةٍ lafızları ile yapmış olduğu değerlendirmelerin tamamı incelendiğinde çoğu rivayetlerin tek bir tariki olduğu, بِأَسَانِيدٍ lafzını ise rivayetin medârından sonrası için kullandığı saptanmıştır. Yine Nevevî'nin “sahih” değerlendirmelerinin tamamı göz önüne alındığında bu nitelemelerin bazılarının isabetli olmadığı ya da mütâbi^c veya şâhidlerle sıhhat kazandığı anlaşılmaktadır. Fakat Nevevî'nin rivayetleri aktarırken bu şâhidlere ve mutâbi^clere işaret etmemesi hadislerin sıhhati noktasında kesin bir yargıya varmayı zorlaştırmaktadır

2. 1. 1. 2. Buhârî ve Müslim'in Şartına Göre Tashih Ettiği Hadisler

Nevevî hadisleri tashihte kendi değerlendirmelerinin yanında güvendiği muhaddisler aracılığı ile de rivayetlerin sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Buhârî ve Müslim'den aktarmış olduğu bütün rivayetleri sahih babında nakletmektedir. Buhârî ve Müslim'e isnad etmiş olduğu tashih ve taz^cifler hakkında herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Yapmış olduğu diğer değerlendirmelerde genel itibarla yorum yapmakta ve var olan problemi-eğer varsa- zikretmekteyken Buhârî ve Müslim'den akarmış olduğu hadisler hakkında sadece رواه البخاري ya da رواه مسلم ifadesini kullanarak sahih olduğunu ifade etmektedir. Nevevî'nin bu tavrının, Buhârî ve Müslim'e karşı olan güveninden kaynaklandığı fikrini ön plana çıkarmaktadır. Nevevî eserinde Buhârî ve Müslim'in şartlarını esas alarak diğer muhaddislerden nakletmiş olduğu rivayetleri tashih etmektedir. Bu bağlamda şu örneklerin verilmesi mümkündür:

1. Örnek:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي بَكْرٍ: "مَتَى توتر؟" قَالَ: أوتر من أول اللَّيْلِ. وَقَالَ لعمر: "مَتَى توتر؟" قَالَ: من آخر اللَّيْلِ. فَقَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: "أخذ هذا بالحدْر." وَقَالَ لعمر: "أخذ هذا بِالْقُوَّةِ" رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَلَى شَرَطِ مُسْلِمٍ.

Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir'e: "Vitri ne zaman kıılıyorsun?" diye sordu. O da: Gecenin başında kıılıyorum, dedi. Ömer'e: "Sen hangi vakitte kıılıyorsun?" dedi. Gecenin sonunda, karşılığını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir için, "Bu, ihtiyatı tuttu"; Ömer için de, "Bu da kuvvete (azimete) sarıldı" buyurdu. Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd bu hadisi "Müslim'in şartına göre sahih isnad" ile rivayet etmiştir.³³³

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd'dan aktarmış olduğu hadisi Müslim'in şartlarını esas alarak tashihte bulunmaktadır. Hâkim de rivayetin Müslim'in şartlarına uygun olduğunu fakat tahrir etmediğini, ayrıca hadisin sahih isnadla şâhidinin³³⁴ bulunduğunu belirtmektedir.³³⁵ İbn Hacer ise rivayetin meşhur olduğunu zikrederek isnadı hasen olarak değerlendirmektedir.³³⁶ Elbânî de Hâkim ile aynı kanaati belirtip rivayeti tashih etmektedir.³³⁷ Değerlendirmeler neticesinde rivayetin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ (ص) فَلَمَّا بَلَغَ السُّجْدَةَ نَزَلَ فَسَجَدَ، وَسَجَدَ النَّاسُ مَعَهُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ آخِرِ قَرَأَهَا فَلَمَّا بَلَغَ السُّجْدَةَ تَشَرَّنَ النَّاسُ لِلْسُّجُودِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا هِيَ تَوْبَةٌ نَبِيٍّ، وَلَكِنْ رَأَيْتَكُمْ تَشَرَّنْتُمْ لِلْسُّجُودِ" فَتَزَلَّ فَسَجَدَ، وَسَجَدُوا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَلَى شَرَطِ الْبُخَارِيِّ.

³³³ Nevevî, *Hulûşatü'l-ahkâm*, 1/560; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 341.

³³⁴ İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 129; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/538; İbn Hibbân, *Şahîh*, 6/199.

³³⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/442.

³³⁶ İbn Hacer, *Telhîşî'l-habîr*, 2/36.

³³⁷ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2/178.

Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) rivayetle, Rasûlullah (s.a.v) minber üzerindeyken Sâd Sûresini okudu. (Sûredeki) secde âyetine gelince inip secde etti. Cemaat de onunla birlikte secde etti. Başka bir gün yine aynı sûreyi okudu. Secde âyetine gelince cemaat secde yapmaya hazırlandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bu ancak bir Nebî'nin tevbe (secde) sidir. Ama ben sizin secdeye hazırlandığınızı gördüm" buyurup indi ve secde etti. Cemaat de secde etti. Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd bu hadisi, "Buhârî'nin şartına göre sahih isnad" ile rivayet etmiştir.³³⁸

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebu Dâvûd'dan aktarmış olduğu rivayeti Buhârî'nin şartlarını göz önünde bulundurarak tashih etmektedir. Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde de aynı değerlendirmelerde bulunarak konu ile alakalı açıklama yapmaktadır.³³⁹ İbn Hibban isnadı tashih etmektedir.³⁴⁰ Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu fakat tahrir etmediklerini belirtmektedir.³⁴¹ Zehebî rivayeti eserinde aktarmış fakat herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.³⁴² Bazı âlimler Hz. Peygamberin Sâd Sûresinde yaptığı secdenin tilâvet secdesi olmadığını buna binaen şükür secdesi olduğu iddia ederek bu rivayeti delil göstermektedirler.³⁴³ Değerlendirmeler neticesinde Nevevî'nin tashihi isabetli gözükmektedir.

³³⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/621; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 330.

³³⁹ Nevevî, *Şerhu'l-Muhezzeb*, 4/61.

³⁴⁰ İbn Hibbân, *Şahîh*, 7/38.

³⁴¹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/421.

³⁴² Zehebî, *Tenkîhu't-Taḥkîk*, 1/190.

³⁴³ Tartışmalar için bk. ez-Zeyla'î, *Naşbu'r-râye*, 2/182; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/553; İbn Hacer, *el-Metâlib*, 4/294; Aynî, *Nuḥabü'l-efkâr*, 5/528; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, nşr. Ebu'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Mısrî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 5/316.

3. Örnek:

وَعَنْ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحِبُّ أَنْ يَلِيَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارَ لِيَأْخُذُوا عَنْهُ" رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ بِإِسْنَادَيْنِ عَلَى شَرَطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ.

Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivayetle, "Rasûlullah (s.a.v.), muhacirlerin ve ensarın, (namaz hükümlerini) kendisinden almaları için (namazda) kendisine yakın durmalarından hoşlanırdı." Nevevî'ye göre Nesâî ve İbn Mâce söz konusu hadisi "Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre iki isnad" ile rivayet etmiştir.³⁴⁴

Yukarıda ki örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Nesâî ve İbn Mâce'den aktarmış olduğu hadisi Buhârî ve Müslim'in şartlarını esas alarak tashih etmektedir. İbn Hibban hadisi sahih olarak değerlendirmektedir.³⁴⁵ Hâkim isnadın Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıdığını fakat tahrir etmediklerini belirtmektedir. Ayrıca rivayetin sahih şahidinin³⁴⁶ olduğuna işaret etmektedir.³⁴⁷ Fakat Tirmizî, Hâkim'in şahid olarak gösterdiği rivayete hasen-garib nitelemesinde bulunmaktadır.³⁴⁸ Bûsîrî (öl. 84/1436) *Mişbâhu'z-zücâce* adlı eserinde örnek gösterilen hadisin râvilerinin tamamının sika olduğunu zikretmektedir.³⁴⁹ İncelemelere binaen hadis, Nevevî'nin de belirttiği üzere Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.

4. Örnek:

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " خَيْرَ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ ، وَفِيهِ أُهْبِطَ ، وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ ، وَفِيهِ مَاتَ ، وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ ، وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُسِيخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تَصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَفَقًا مِنْ السَّاعَةِ إِلَّا الْجِنَّ "

³⁴⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/713; Hadis için bk. İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 45; Nesâî, "Menâkıb", 62.

³⁴⁵ İbn Hibbân, *Şahîh*, 16/248.

³⁴⁶ Hadisin şevahidi için bk. Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 1/226.

³⁴⁷ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/339.

³⁴⁸ Tirmizî, "Şalât", 168.

³⁴⁹ Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî, *Mişbâhu'z-zücâce fî zevâ'idi İbn Mâce*, nşr. Muhammed Müntekâ el-Kişnâvî (Beirut: Daru'l-Arabiyye, 1403/1983), 1/120.

والإنس، وفيه ساعة لا يصادفها عبد مسلم وهو يُصَلِّي، ويسأل الله عزَّ وجلَّ حاجةً إلا أعطاهُ إيَّاهَا " .
 قَالَ كَعْبُ: ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمَ. فَقُلْتُ: بَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ. فَقَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ، فَقَالَ: صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: ثُمَّ لَقِيتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ فَحَدَّثْتُهُ بِمَجْلِسِ كَعْبٍ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ: قَدْ عَلِمْتَ آيَةَ سَاعَةِ هِيَ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ لَهُ: فَأَخْبِرْنِي بِهَا. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ: هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ. فَقُلْتُ: فَكَيْفَ هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ؟ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [98 / ب]: " وَهُوَ يُصَلِّي " . وَتِلْكَ السَّاعَةُ لَا يُصَلِّي فِيهَا. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ: أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ حَتَّى يُصَلِّي " قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: هُوَ ذَلِكَ. رَوَاهُ مَالِكٌ فِي " الْمَوْطَأِ " ، وَأَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ عَلَى شَرَطِ الصَّحِيحِينَ

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayetle, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Güneşin doğduğu günlerin en hayırlısı cum'a günüdür. Âdem (a.s) o günde yaratılmış, o günde (dünyaya) indirilmiş, o günde tevbesi kabul edilmiş ve o günde ölmüştür. Kıyamet de o günde kopacaktır. İnsanlar ve cinlerden başka hiçbir canlı yok ki kıyametin kopmasından korkarak cum'a günü sabah olunca güneş doğuncaya kadar kulak kabartır olmasın. O günde bir an vardır ki, Müslüman namaz kılarak ve Allah'tan bir hacetini isteyerek o ana tesadüf ederse, Allah mutlaka onu verir. "Ebû Hüreyre dedi ki: Ka'b (el-Ahbar) bunun (makbul olan zamanın), bütün senenin bir gününde olduğunu söyler. Bense, "aksine her cum'a gününde olduğu" kanaatindeyim. Ka'b Tevrat'ı okuyup, "Rasûlullah (s.a.v.) doğru söyledi" dedi. Ebû Hüreyre devamla şöyle der: Daha sonra Abdullah b.Selâm'la karşılaşip Ka'b'la beraber oturduğumuzu haber verdim. Abdullah b. Selâm: O anın hangi saat olduğunu biliyorum, dedi. Onu bana haber ver, dedim. Cum'a gününün son saati, dedi. Rasûlullah (s.a.v.); "Müslüman namaz kılarak o vakte tesadüf etmezki..." buyurduğu halde o an, nasıl cum'a gününün son saati olur, hâlbuki bu vakitte namaz kılınmaz, dedim. Rasûlullah (s.a.v.), "bir kimse bir yerde namazı bekleyerek oturursa, namazı kılincaya kadar namazda gibidir" buyurmadı mı? dedi. Evet, buyurdu dedim. Abdullah: İşte o, budur" dedi.

İmam Mâlik bu hadisi *el-Muvaṭṭa'*³⁵⁰ adlı eserinde rivayet etti. Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd bu hadisi, “Şaḥîḥaynın şartlarına uygun isnad” ile rivayet etmiştir.”³⁵⁰

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî, hadis hakkında herhangi bir tashihte bulunmamakla birlikte İmam Mâlik ve Ebû Dâvûd'un aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında “Şaḥîḥaynın şartlarına uygundur” değerlendirmesinde bulunmuştur. Nevevî *el-Mecmu'*^c adlı eserinde ise *بِأَسَانِيدَ عَلَى شَرَطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ* ifadelerini kullanarak değerlendirme yapmıştır.³⁵¹ Tirmizî rivayeti eserinde aktararak tashih etmektedir.³⁵² Hâkim hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediklerini belirtmektedir.³⁵³ Ayrıca İmam Şafî,³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel,³⁵⁵ Nesâî,³⁵⁶ İbn Hibban³⁵⁷ ve Beyhakî³⁵⁸ gibi muhaddislerde rivayeti eserlerinde tahrir etmişlerdir. Elbânî de hadisi sahih olarak değerlendirmektedir.³⁵⁹ Değerlendirmeler neticesinde Nevevî'nin tashihi isabetli gözükmektedir.

5. Örnek:

وَعَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: " خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَقْبَلَ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، عَلَيْهِمَا قَمِيصَانِ أَحْمَرَانِ يَعْثُرَانِ وَيَقُومَانِ ، فَنَزَلَ فَأَخَذَهُمَا فَصَعَدَ بِهِمَا ، ثُمَّ قَالَ: " صدق الله {أَنَا أَمْوَالِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ فَتَنَةٌ} رَأَيْتَ هَذَيْنِ فَلَمْ أَصْبِرْ " ثُمَّ أَخَذَ فِي الْخُطْبَةِ . رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ وَهُوَ عَلَى شَرَطِ مُسْلِمٍ .

³⁵⁰ Nevevî, *Hulâsatu'l-ahkâm*, 2/753; Hadis için bk. Mâlik b. Enes, “Sehv”, 8; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 206.

³⁵¹ Nevevî, *Şerḥu'l-Mühezzebe*, 4/482.

³⁵² Tirmizî, “Cum'a”, 354.

³⁵³ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/413.

³⁵⁴ Şafî, *Müsned*, 72.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/204.

³⁵⁶ Nesâî, “Cum'a”, 47.

³⁵⁷ İbn Hibbân, *Şaḥîḥ*, 7/9.

³⁵⁸ Beyhakî, 3/355.

³⁵⁹ Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 3/228.

Büreyde'den (r.a.) rivayetle, "Rasûlullah (s.a.v.) bize hutbe irad ederken, Hasan ve Hüseyin üzerlerinde kırmızı birer gömlek olduğu halde düşe-kalka (mescide) geliverdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) hemen inip onları aldı ve onlarla birlikte minbere geri çıktı. Sonra da: Allah doğru söyledi: "Mallarınız ve çocuklarınız ancak imtihan vesilesidir. Bunları gördüm, sabredemedim" buyurdu ve hutbeye başladı. Nevevî'ye göre bu hadisi, üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) rivayet etmiştir ve hadis "Müslim'in şartına" uygundur.³⁶⁰

Son örnekte de görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'den aktarmış olduğu rivayet hakkında herhangi bir tashihte bulunmamış fakat Müslim'in şartlarını esas alarak değerlendirme yapmıştır. Tirmizî rivayet hakkında hasen-garib nitelemesinde bulunmaktadır.³⁶¹ Bezzâr (öl. 292/905) rivayetin farklı bir tarikinin olmadığına işaret ederek isnadı garib olarak değerlendirmektedir.³⁶² Hâkim ise hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediğini belirtmektedir.³⁶³ Zehebî *Târihu'l-İslâm* adlı eserinde isnadın sahih olduğunu zikretmektedir.³⁶⁴ Nevevî'nin yapmış olduğu değerlendirme isabetli gözükmektedir.

Yukarıdaki örneklerde Nevevî'nin Buhârî ve Müslim'in şartlarını esas alarak yapmış olduğu tashihler örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Nevevî, tashihte bulunduğu rivayeti şeyhanyndan hangisinin şartlarına uygunsu ona işaret ederek değerlendirme yapmaktadır. Şayet aktardığı isnad sadece Müslim'in şartlarını taşıyorsa *بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ* ya da *بِإِسْنَادِ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ* ya da *بِإِسْنَادِ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ* ya da *بِإِسْنَادِ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ* lafızlarını kullanarak tashihte bulunmaktadır. Buhârî'nin kriterlerine uygunsu *بِإِسْنَادِ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ* ifadelerini kullanarak rivayetin sahih olduğunu belirtmektedir. Eğer değerlendirdiği hadis her iki muhaddisinde sıhhat şartlarını haiz ise *بِإِسْنَادَيْنِ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٍ* veya *بِإِسْنَادَيْنِ عَلَى شَرْطِ الصَّحِيحَيْنِ* lafızları ile tashihte bulunmaktadır. Nevevî'nin bu tarz değerlendirmelerinin tamamı göz önüne

³⁶⁰ Nevevî, *Hulûşatü'l-ahkâm*, 2/803; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 232; Tirmizî, "Menâkıb", 31; Nesâî, "Şalâtü'l-ıdeyn", 27.

³⁶¹ Tirmizî, "Menâkıb", 31.

³⁶² Ebû Bekir Ahmed el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, nşr. Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1424/2003), 10/292.

³⁶³ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/424.

³⁶⁴ Zehebî, *Târih*, 2/627.

alındığında yapmış olduğu tashihlerin isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sadece Müslim'in şartlarına ya da sadece Buhârî'nin kriterlerine uygun olarak değerlendirdiği rivayetlerin bazılarının, her ikisinin de sıhhat şartlarına haiz olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁵

2. 1. 1. 3. "Sahih veya Hasen" Olarak Değerlendirdiği Hadisler

Nevevî hadisleri tashihte farklı yöntemler izlemektedir. Bazen bir rivayetin sıhhati hakkında görüş belirtirken بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ أَوْ صَحِيحٍ lafızları ile değerlendirme yapmaktadır. Yani bir hadis hakkında hem "hasen" hem de "sahih" nitelemesinde bulunmaktadır. Bu tarz değerlendirmelere şunları örnek verebiliriz:

1. Örnek:

وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: "إِنَّمَا كَانَ الْأَذَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَالْإِقَامَةَ مَرَّةً مَرَّةً، غَيْرَ أَنَّهُ يَقُولُ: قَدِ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدِ قَامَتِ الصَّلَاةُ" رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ، أَوْ حَسَنٍ

İbn Ömer rivayetle, "Rasûlullah (s.a.v.) zamanında ezan ikişer ikişer, kâmet ise, birer birer okunurdu. Fakat (müezzin) iki kere, kad kâmeti's-salâh, kad kâmeti's-salâh derdi." Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve Nesâî bu hadisi "sahih ya da hasen isnad" ile rivayet etmişlerdir.³⁶⁶

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında hem "sahih" hem de "hasen" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde ise hadisi Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin "sahih" isnadla naklettikleri yönünde değerlendirme yapmaktadır.³⁶⁷ Ayrıca Nevevî hadisi takti^c ederek nakletmiştir.³⁶⁸ Muhaddisler rivayetin aktardıktan sonra isnadda bulunan Şu'be'nin, "Ebû Ca'fer'den bu hadisten başka

³⁶⁵ Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/67, 94, 245, 2/748, 753, 757, 970, 975, 994, 1034.

³⁶⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/282; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 29; Nesâî, "Ezân", 2.

³⁶⁷ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/95.

³⁶⁸ Hadisin tam metni için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 29; Nesâî, "Ezân", 2.

bir rivayet duymadığına” dair beyanını zikretmektedirler.³⁶⁹ Tirmizî konu ile alakalı hadisler arasında bu rivayete işaret ederek isnadı hasen-sahih olarak nitelemektedir.³⁷⁰ Hâkim isnadın sahih olduğunu belirtmektedir.³⁷¹ Münzirî ise hasen olduğu yönünde görüş bildirmektedir.³⁷² Elbânî senedde bulunan Ebû Ca’fer haricinde ki bütün râvilerin sika olduğunu Ebû Ca’fer’in³⁷³ nesebinin tam olarak bilinmediğini belirtmektedir. Buna binaen de hadisi hasen olarak değerlendirmektedir.³⁷⁴ Değerlendirmeler göz önüne alındığında Nevevî’nin isnad hakkındaki hasen nitelemesinin isabetli olduğu ve bu kanaatinin senedde bulunan Ebû Ca’fer’den kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ أَبِي بِن كَعْب قَالَ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصَدِّقًا فَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ، فَلَمَّا جَمَعَ لِي مَالَهُ لَمْ أَجِدْ عَلَيْهِ فِيهِ إِلَّا ابْنَةَ مَخَاضٍ، فَقُلْتُ لَهُ: أَدِ ابْنَةَ مَخَاضٍ فَإِنَّهَا صَدَقْتِكَ، فَقَالَ: ذَاكَ مَا لَا لَبْنَ فِيهِ، وَلَا ظَهْرَ، وَلَكِنْ هَذِهِ نَاقَةٌ فَتِيَةٌ عَظِيمَةٌ سَمِيَّةٌ فَخُذْهَا. فَقُلْتُ لَهُ: مَا أَنَا بِأَخِذٍ مَا لَمْ أُؤْمَرْ بِهِ، وَهَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكَ قَرِيبٌ، فَإِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَأْتِيَهُ فَتَعْرِضْ عَلَيْهِ مَا عَرَضْتَ عَلَيَّ بِهِ فَافْعَلْ، فَإِنْ قَبِلَهُ مِنْكَ قَبْلَتَهُ، وَإِنْ رَدَّهُ عَلَيْكَ رَدَدْتَهُ. قَالَ: فَإِنِّي فَاعِلٌ. فَخَرَجَ مَعِيَ وَخَرَجَ بِالنَّاقَةِ الَّتِي عَرَضْتُ عَلَيَّ، حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَتَانِي رَسُولُكَ لِيَأْخُذَ مِنِّي صَدَقَةً مَالِي، وَأَيْمُ اللَّهِ، مَا قَامَ فِي مَالِ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ قَطُّ قَبْلَ، فَجَمَعْتُ لَهُ مَالِي، فَزَعَمَ أَنْ مَا عَلَيَّ فِيهِ ابْنَةُ مَخَاضٍ، وَذَلِكَ مَا لَا لَبْنَ فِيهِ وَلَا ظَهْرَ، وَقَدْ عَرَضْتُ عَلَيْهِ نَاقَةً عَظِيمَةً فَتِيَةً لِيَأْخُذَهَا، فَأَبَى عَلَيَّ، فَهَا هِيَ ذَهْ قَدْ جِئْتُكَ بِهَا فَخُذْهَا، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَبْضِهَا وَدَعَا لَهُ فِي مَالِهِ بِالْبُرْكََةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ أَوْ حَسَنٍ

³⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Şalât”, 29; Begavî, Şerhu’s-sinne, 2/256; Aynî, Nuhabü’l-efkâr, 3/35.

³⁷⁰ Tirmizî, “Şalât”, 139.

³⁷¹ Hâkim en-Nîsâbü’rî, el-Müstedrek, 1/312.

³⁷² Münzirî, Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd, 1/160.

³⁷³ Mizzî, Tehzîbü’l-Kemâl, 24/332; Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, Tehzîbü’l-Tehzîb (Haydarâbâd: Matba’atü’l-Meclis Dâ’iratü’l-Me’ârifî’n-Nizâmiyye, 1325-1328/1907-1910), 9/16.

³⁷⁴ Elbânî, Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd, 2/437.

Übey b. Ka'b'dan rivayetle, "Rasûlullah (s.a.v.) beni zekât memuru olarak gönderdi de (develeri olan) bir adama uğradım. Malını benim için bir araya toplayınca o malda ona ancak bir yaşını bitirip iki yaşına basmış bir dişi deve (zekât vâcib) olduğu kanaatine vardım. Bunun üzerine ona: '(Zekât olarak) bir yaşını bitirip iki yaşına basmış bir dişi deve ver, dedim'. 'Onun ne sütü var ne de (taşımaya elverişli olan bir) sırtı. Ama bu genç biri ve semiz bir dişi devedir. Bunu al, dedi'. Ona: 'Emr olunmadığım şeyi almam. İşte Rasûlullah (s.a.v.) yakınında. Ona gidip bana takdim ettiğini Ona takdim etmeyi arzu edersen bunu yap! Eğer O, senden bunu kabul ederse, ben de ederim. Şayet kabul etmezse, ben de kabul etmem, dedim'. Tamam, yaparım dedi. Hemen bana takdim ettiği deveyi getirdi ve benimle beraber çıkıp Rasûlullah'a (s.a.v.) geldik. Ona: Ey Allah'ın Peygamberi malımın zekâtını benden almak için bana elçin geldi. Allah'a yemin ederim ki, daha önce ne Rasûlullah (s.a.v.) ne de onun elçisi benim malımın arasında bulunmadı (malımı görmedi). Malımı onun için bir araya topladım da onda benim üzerime (vâcib) olan şeyin, bir yaşını bitirip iki yaşına basmış bir dişi deve olduğunu söyledi. Hâlbuki onun ne sütü var ne de (taşımaya elverişli olan bir) sırtı. Alması için ona iri ve genç bir dişi deveyi takdim ettim de benden almadı. İşte o (takdim ettiğim deve) budur. Onu sana getirdim ya Rasûlullah (buyurun) al, dedi. Rasûlullah (s.a.v.) Ona: "Sana (vâcib) olan odur. Ama (ondan daha) iyisini tatavvu olarak verirsen, Allah sana onun sevabını verir. Biz de onu senden kabul ederiz," buyurdu. O da: İşte o, budur ya Rasûlullah! Onu sana getirdim (buyrun) al, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah da (s.a.v.) onun teslim alınmasını emretti ve o adama malının bereketi (çoğalması) için dua etti." Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd bu hadisi "sahih ya da hasen isnad" ile rivayet etmiştir.³⁷⁵

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd'dan naklettiği rivayetin isnadını hem "sahih" hem de "hasen" olarak değerlendirmiştir. Ayrıca aktarmış olduğu bu rivayet eserindeki son hadistir. Nevevî zekât bahsine kadar gelmiş fakat ömrü vefa etmediğinden eserini bu hadisle sonlandırmıştır. İbn Hibban ve İbn

³⁷⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/1096; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

Huzeyme rivayeti tashih etmektedirler.³⁷⁶ Hâkim, hadisin Müslim şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahric etmediğini aktarmaktadır.³⁷⁷ Münzirî, ulemânın senedde bulunan Muhammed b. İshak'dan aktarılan rivayetlerle ihticâta ihtilâfa düşüklerini belirtmektedir. Buna binaen de hadise hasen demektedir.³⁷⁸ İbn Mülakkın de hadisi tashih etmektedir.³⁷⁹ Elbânî, Muhammed b. İshak haricinde seneddeki râvilerin tamamının sika olduğunu belirterek hasen yönünde değerlendirme yapmaktadır.³⁸⁰ Değerlendirmeler neticesinde hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Nevevî'nin “hasen” nitelemesinin ise isnadda bulunan Muhammed b. İshak'dan kaynaklı olduğu gözlemlenmektedir.

3. Örnek:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " نَفْسُ الْمُؤْمِنِ معلقة
بِذِيهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ أَوْ حَسَنٍ. قَالَ التِّرْمِذِيُّ: " حَدِيثٌ
حَسَنٌ

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayete, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Mü'minin kafası, kalbi, borcu ödeninceye kadar borcuna takılı kalmıştır.” Nevevî'ye göre Tirmizî ve İbn Mâce bu hadisi “sahih ya da hasen” isnadla rivayet etmişlerdir. Tirmizî rivayetin sıhhati hakkında “hasen” demiştir.³⁸¹

Örnekte görüldüğü üzere Nevevî, Tirmizî ve İbn Mâce'den aktardığı hadisin isnadı hakkında hem “sahih” hem de “hasen” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca rivayeti naklettikten sonra Tirmizî'nin hadis hakkındaki görüşünü zikretmektedir. Tirmizî, hadisi Nevevî'nin de belirtmiş olduğu üzere hasen olarak nitelemektedir.³⁸² Nevevî *el-Mecmu*^c adlı eserinde de rivayeti

³⁷⁶ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 4/24; İbn Hibbân, *Şahîh*, 8/64.

³⁷⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/556.

³⁷⁸ Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/461.

³⁷⁹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 10/411.

³⁸⁰ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 5/301.

³⁸¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 2/930; Hadis için bk. Tirmizî, “Cenâ'iz”, 76; İbn Mâce, “Şadaḳât”, 12.

³⁸² Tirmizî, “Cenâ'iz”, 76.

“hasen” ya da “sahih” olarak değerlendirmektedir.³⁸³ İmam Şafî³⁸⁴ ve Ahmed b. Hanbel³⁸⁵ de hadisi eserlerinde tahrir etmişlerdir. İbn Hibban da rivayeti tashih etmektedir.³⁸⁶ Hâkim, isnadın Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun olduğunu fakat nakletmediklerini zikretmektedir.³⁸⁷ İbn Abdilber, Yahyâ b. Saîd el-Kattân’a rivayetin sıhhati hakkında soru sorulduğunda “sahihtir”; fakat rivayetin râvilerinden olan Ömer b. Ebî Seleme’nin aktardığı hadisler hakkında soru sorulduğunda ise “zayıftır” dediğini eserinde nakletmektedir.³⁸⁸ Begavî ise rivayete hasen demektedir.³⁸⁹ Değerlendirmeler incenlendiğinde Nevevî’nin “hasen” nitelemesinin isnadda bulunan Ömer b. Ebî Seleme’den kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hadisin şâhidinin bulunması sıhhat derecesini artırmaktadır.³⁹⁰

4. Örnek:

و عن عقبه بن عامر، رضي الله عنه، سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: " وعن من أم الناس فأصاب الوقت، وأتم الصلاة، فله ولهم، ومن نقص من ذلك شيئاً فعليه ولا عليهم " رواه أبو داود، وابن ماجه، والبيهقي بأسانيد حسنة أو صحيحة، وليس في رواية أبي داود: وأتم الصلاة.

Ukbe b. Âmir’den (r.a.) rivayetle, Ben, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) şöyle derken duydum: “Bir kimse insanlara imam olur ve vakte isabet ederse (sevabı) ona ve cemaatadır. Bundan bir şeyi eksiltenin (vakitte kusur edenin) günahı ise kendisinedir, cemaata değil.” Nevevî’ye göre Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Beyhakî

³⁸³ Nevevî, *Şerhu’l-Muhezzeb*, 5/121.

³⁸⁴ Şafî, *Müsned*, 361.

³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/425.

³⁸⁶ İbn Hibbân, *Şaḥîḥ*, 7/331.

³⁸⁷ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/32.

³⁸⁸ Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvaṭṭa’ mine’l-me’ânî*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-’Ulvî (Mağrib: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1387-1412/1967-1992), 23/236.

³⁸⁹ Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 8/202.

³⁹⁰ Hadisin şâhidi için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/310; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 9.

bu hadisi “hasen ya da sahih isnadlarla” rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvûd’un rivayetinde “namazı tamamlarsa” lafızları yoktur.³⁹¹

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Beyhakî’den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında “hasen ya da sahih isnadlarla” lafızlarını kullanarak tashih etmektedir. Rivayet incelendiğinde İbn Mâce’nin aktarmış olduğu hadisin lafızlarında farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.³⁹² Rivayetin Ebû Hüreyre kanalıyla gelen şâhidi bulunmaktadır.³⁹³ Nevevî’nin بأسانيد lafzını isnadda bulunan Abdurrahman b. Harmele’den sonrası için kullandığı anlaşılmaktadır.³⁹⁴ Ayrıca Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr* adlı eserinde de bahsi geçen hadisi tahrir etmiştir.³⁹⁵ İbn Hibban ve İbn Huzeyme de rivayeti eserlerine alarak tashih etmişlerdir.³⁹⁶ Hâkim, rivayetin Buhârî’nin şartlarına uygun olduğunu fakat tahrir etmediğini belirtmektedir.³⁹⁷ Ayrıca Müslim’in Abdurrahman b. Harmele ile ihticac ettiğine işaret etmektedir.³⁹⁸ İbn Receb (öl. 795/1393), rivayetin isnadında ihtilâf olduğunu söylemektedir.³⁹⁹ İbn Hacer, cemaatle namaz kılarken imamın hata yapması halinde, cemaatin namazı iade etmesi gerekmediğini öne sürerek rivayeti delil olarak sunmaktadır.⁴⁰⁰ Elbânî, Abdurrahman b. Harmele haricinde isnadda bulunan râvilerin tamamının sika olduğunu belirtmektedir. Fakat Abdurrahman b. Harmele’nin⁴⁰¹ hadisinin zayıf olduğuna işaret ederek rivayeti hasen olarak

³⁹¹ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 2/724; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 59; İbn Mâce, “İkâmetü’s-şalât”, 47; Beyhakî, *es-Sünen*, 3/181.

³⁹² İbn Mâce, “İkâmetü’s-şalât”, 47.

³⁹³ Buhârî, “Ezân”, 56.

³⁹⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 17/329; Abdülcebbar, *el-Müsnedü’l-mevdû’iyü’l câmi’ li’l-kütübi’l-’aşreti*, 12/297.

³⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr*, nşr. Muhammed Abdulmuîd Han (Haydarâbâd: Dairetü Maârif’il-Osmaniyye, t.y.), 1/160.

³⁹⁶ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/732; İbn Hibbân, *Şahîh*, 5/600.

³⁹⁷ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/328.

³⁹⁸ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/333.

³⁹⁹ Ebû’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed İbn Receb, *Fethü’l-bârî Şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, thk. Mecdî b. Abdülhalik Şâfiî (Medine: Mektebetü’l-Gurabâi’l-Eseriyye, 1996), 6/181.

⁴⁰⁰ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, 2/187.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 17/58.

değerlendirmektedir.⁴⁰² Değerlendirmelerin tamamı göz önüne alındığında Nevevî'nin hasen nitelemesinin daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي آخِرِ وَتَرِهِ: "اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمَعَاذِكَ مِنْ عِقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ" رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ أَوْ صَحِيحٍ.

Ali b. Ebi Tâlib'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) vitir namazının sonunda şöyle dermiş: "Allah'ım senin gazabından rızana, cezandan affına, senden sana sığınırım. (Layık olduğun gibi) senin senalarını sayamam, sen kendini nasıl sena (medh) ettinse öylesin. Nevevî'ye göre üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi "hasen" ya da "sahih" isnad ile rivayet etmiştir.⁴⁰³

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'in naklettikleri rivayetin isnadı hakkında hem "hasen" hem de "sahih" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Tirmizî, hadisin sadece Hammâd b. Seleme (öl. 167/784) tarikiyle vârid olduğunu belirterek "hasen-garib" nitelimesinde bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Ebû Dâvûd, Hişâm b. Amr'ın Hammâd'ın ilk hocası olduğunu ayrıca Yahyâ b. Maîn'in kendisine, bu hadisi sadece Hammâd'ın rivayet ettiğini söylediğini aktarmaktadır.⁴⁰⁵ Buhârî *et-Târîhü'l-kebîr* adlı eserinde hadisi nakletmektedir.⁴⁰⁶ Hâkim, rivayetinin sahih olduğunu fakat Buhârî ve Müslim'in hadisi tahrir etmediklerini belirtmektedir.⁴⁰⁷ Elbânî râvilerin

⁴⁰² Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 3/126.

⁴⁰³ Nevevî, *Hulûşatü'l-ahkâm*, 1/562; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 338; Tirmizî, "Da'avât", 113; Nesâî, "Kıyamu'l-leyl ve Ta'avvu'un-nehâr", 51.

⁴⁰⁴ Tirmizî, "Da'avât", 113.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Şalât", 338; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b Ma'in b Avn el-Bağdadi İbn Ma'in, *Yahyâ b. Ma'in ve Kitâbuhü't-Târîh*. (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi ve İhyai't-Türasi'l-İslami, 1979), 4/102.

⁴⁰⁶ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 8/195.

⁴⁰⁷ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/449.

tamamının sika olduğuna işaret ederek isnadı sahih kabul etmektedir.⁴⁰⁸ Nevevî'nin hasen değerlendirmesinin, Hişâm b. Amr'dan sadece Hammâd'ın tahdiste bulunmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Değerlendirmeler göz önüne alındığında ve ayrıca Yahyâ b. Maîn,⁴⁰⁹ İbn Hibban⁴¹⁰ ve İbn Ebû Hâtim⁴¹¹ gibi ricâl âlimlerinin Hişâm b. Amr'ı tevsik etmiş olmaları müellifin sahih nitelemesinin daha isabetli olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Yukarıda Nevevî'nin, bir rivayet hakkında *صَحِيحٌ أَوْ حَسَنٌ* (hasen ya da sahih) lafızlarını kullanarak hadisleri tashih etme yöntemi örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Müellifin bu üslup ile yaptığı değerlendirmeler dikkate alındığında nitelermelerinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir rivayet hakkında hem hasen hem de sahih kanaatini belirtmesinin sebebinin; hadisin sıhhati hakkında bir tercihte bulunamamasından kaynaklı olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Nevevî'nin yapmış olduğu "sahih" değerlendirmelerinin tamamı göz önüne alındığında bu nitelermelerin bazılarının isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.⁴¹²

2. 1. 2. Hasen Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler

Sihhat bakımından hadisler sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Hasen hadis, sahih ve zayıf rivayet arasında yer almakla birlikte sahihe daha yakındır.⁴¹³ Nevevî eserinde rivayetleri tashihte hasen ıstılahını kullanmış ve buna göre hadislerin sıhhat derecelerini belirlemiştir. Müellif, hasen olarak değerlendirdiği rivayetlerde farklı bir yöntem izlemiştir. Bu farklılıklar örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

⁴⁰⁸ Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 2/175.

⁴⁰⁹ İbn Ma'în, *Yahyâ b. Ma'în ve Kitâbuhü't-Târîh*, 4/102.

⁴¹⁰ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, nşr. Muhammed Abdurreşîd (Haydarâbâd: Dâ'iretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/568.

⁴¹¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye (Haydarâbâd: Matba'atü Meclisi Dâirati'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1371/1952-1373/1953), 9/64.

⁴¹² Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 1/104, 161, 312, 414, 2/906.

⁴¹³ Hasen hadis için bk. Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Şalâh*, nşr. Nûruddin 'İtr (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 29.

Nevevî bazı rivayetlerde hadisi hangi muhaddisin aktardığını belirtip ardından da rivayetin isnadı hakkında doğrudan بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ lafızlarını kullanmaktadır. Ya da bir rivayet hakkında doğrudan حَسَنٌ lafzını kullanarak hadisin sıhhati hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca yer yer حَسَنٌ lafzı yerine بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ ifadesini de kullanmaktadır. Bu tarz değerlendirmelere şu örnekleri verebiliriz:

1. Örnek:

وَعَنْ أُمِّمَةَ بِنْتِ رَقِيقَةَ: "كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانَ، يَبُولُ فِيهِ، وَيَضَعُهُ تَحْتَ السَّرِيرِ " حَسَنٌ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ

Umeyme bint. Rukayka'den rivayetle, "Nebî'nin (s.a.v.) sedirinin altında hurma ağacından yapılmış bir kap vardı. Geceleyin ona küçük abdest bozardı." Nevevî'ye göre rivayet "hasen" olup, Ebû Dâvûd ve Nesâî de hadisi rivayet etmişlerdir.⁴¹⁴

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den aktarmış olduğu rivayete doğrudan hasen nitelemesinde bulunmaktadır. Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde hadisi Ebû Dâvûd, Nesâî ve Beyhakî'nin naklettiklerini belirterek bu muhaddislerin rivayeti taz'if etmedikleri yönünde açıklama yapmaktadır.⁴¹⁵ İbn Hibban hadisi tashih etmektedir.⁴¹⁶ Ulemâ isnadda bulunan Hukeyme bint Umeyme'nin tanınmadığını, ondan sadece İbn Cüreyc'in hadis naklettiğini belirterek isnadı zayıf olarak değerlendirmektedirler.⁴¹⁷ Hâkim rivayetin isnadının sahih olduğunu belirterek hadis hakkında وَسُنَّةٌ غَرِيبَةٌ (ilginç bir sünnet) şeklinde

⁴¹⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1: 156; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 14; Nesâî, "Tahâret", 29.

⁴¹⁵ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/92.

⁴¹⁶ İbn Hibbân, *Şahîh*, 4/274.

⁴¹⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 35/156; Zehebî, *Mizânü'l-ictidâl*, 1/587; İbn Hacer, *Takrîb*, 745; Ebü'l-Hasan Nûruddîn el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâ'id ve menbe'u'l-fevâ'id* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1387/1967), 8/271.

yorum yapmaktadır.⁴¹⁸ Rivayetin Hz. Âişe kanalıyla vârid olan sahih şâhidi bulunmaktadır.⁴¹⁹ Elbânî, Hukeyme haricinde seneddeki râvilerin tamamının sika olduğunu belirterek hadisi sahih, isnadı ise hasen olarak değerlendirmektedir.⁴²⁰ Değerlendirmelere binaen, Nevevî'nin aktardığı rivayetin isnadının zayıf olduğu gözlemlenmektedir. Fakat hadisin Hz. Âişe kanalıyla gelen şâhidinin bulunması, isnadı hasen seviyesine çıkartmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ يَسِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَكَانَتْ إِحْدَى الْمُهَاجِرَاتِ ، قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَا نِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّقْدِيسِ، وَلَا تَغْفَلْنَ فِتْنَسِينَ الرَّحْمَةَ، وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ، فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولَاتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ، وَالبُّخَارِيُّ فِي " تَارِيخِهِ " .

Yüseyre'den (r.anhâ) rivayetle, Yüseyre hicret eden kadınlardan idi. Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: “Ey mümin kadınlar; Tesbih, tehlil ve takdisi elden bırakmayınız ve gaflete düşmeyin sonra rahmeti unutursunuz ve parmaklarınızla tesbihinizi çekiniz. Çünkü onlar da sorguya çekilecekler ve konuşturulacaklardır.” Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu hadisi “hasen isnad” ile rivayet etmiştir. Buhârî de *Târîh* adlı kitabında nakletmiştir.⁴²¹

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında “hasen” nitelemesinde bulunmaktadır. Ayrıca değerlendirmenin ardından hadisi Buhârî'nin de eserinde naklettiğine dair bilgi vermektedir. Rivayet incelendiğinde Nevevî'nin aktardığı hadiste lafız farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî de geçen الرَّحْمَةَ وَلَا تَغْفَلْنَ فِتْنَسِينَ الرَّحْمَةَ lafızlarının metnin sonunda olduğu, Nevevî'de ise

⁴¹⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/272.

⁴¹⁹ Şâhid için bk. Nesâî, “Tahâret”, 30; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/76.

⁴²⁰ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 1/53.

⁴²¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/472; Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 8/232; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 357; Tirmizî, “Da'avât”, 121.

örnekte görülüşü gibi hadisin ortasında yer aldığı gözlemlenmektedir. Tirmizî, hadisi garib olarak nitelemektedir. Rivayetin devamında ise “isnadın sadece Hânî b. Osman kanalıyla vârid olduğunu bilmekteyiz” şeklinde yorum yapmaktadır.⁴²² İbn Hibban ise rivayeti tashih etmektedir.⁴²³ Hâkim hadisi *el-Müstedrek* adlı eserinde tahrir etmiş fakat herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁴²⁴ İbn Hacer ise rivayete hasen demektedir.⁴²⁵ Elbânî, Humeyda bint Yâsir haricinde râvilerin tamamının sika olduğu belirterek hadisi hasen olarak değerlendirmektedir.⁴²⁶ Ayrıca rivayetin, Hz. Âişe⁴²⁷, Ebû Hüreyre⁴²⁸ ve Ebû Saîd el-Hudrî⁴²⁹ kanalıyla vârid olan şâhidlerinin bulunması hadisin sıhhat derecesini artırmaktadır. İncelemelere binaen müellifin değerlendirmesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

3. Örnek:

وَعَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى شَابٍ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ: "كَيْفَ تَجِدُكَ؟" قَالَ: "أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنِّي أَخَافُ ذُنُوبِي." فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُو، وَأَمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ.

Rasûlullah (s.a.v.) ölmek üzere olan bir gencin yanına girdi ve: “Kendini nasıl buluyorsun?” diye sordu. Genç: “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’a yemin ederim ki Allah’ın bağışlamasını umuyor günahlarımdan da korkuyorum” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Böyle zamanlarda Allah, kulun

⁴²² Tirmizî, “Da‘avât”, 121.

⁴²³ İbn Hibbân, *Şahîh*, 3/122.

⁴²⁴ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/732.

⁴²⁵ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-‘Askalânî, *Netâ’icü’l-efkâr fî tahrîci ehâdîsi’l-Ezkâr*, nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Dîmaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1429/2008), 1/87.

⁴²⁶ Elbânî, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 5/236.

⁴²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/73.

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/86.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/241.

kalbine gelen bu iki şeyden umduğunu kendisine verir korktuğu şeyden de onu kurtarır.” Nevevî’ye göre Tirmizî bu hadisi “ceyyid” isnad ile rivayet etmiştir.⁴³⁰

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî Tirmizî’den aktarmış olduğu rivayetin isnadı hakkında “ceyyid” nitelemesinde bulunmaktadır. Ayrıca Nevevî, bir önceki rivayette de Enes b. Malik’ten bir hadis naklettiği için burada râvinin ismini tekrardan zikretmemiş ve عنه ifadesiyle rivayeti onun aktardığını belirtmiştir. Müellif, kitap hacminin büyümemesi için sıkça bu tarz ihtisarları yapmaktadır. Rivayet incelendiğinde Tirmizî’nin rivayet hakkında garip değerlendirmesinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Aynı hadisin bazı muhaddislerce Ahmed b. Sâbit’den mürsel olarak nakledildiğine dikkat çekmektedir.⁴³¹ Dârekutnî de hadisin isnadında ihtilâf olduğunu söylemektedir.⁴³² Bezzâr ise bu hadisin sadece Cafer b. Süleyman tarafından nakledildiğini belirterek rivayeti garip olarak değerlendirmektedir.⁴³³ İbn Hacer de rivayete işaret etmiş fakat herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁴³⁴ Elbânî ise hadisin sıhhati hakkında hasen nitelemesinde bulunmaktadır.⁴³⁵ İncelemeler neticesinde rivayetin garip olduğu ve hasen seviyesine çıkmadığı anlaşılmaktadır. Nevevî’nin ceyyid ıstılahı ise kullanımı açısından isabetli gözükmektedir.

4. Örnek:

وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنْ أَعْظَمَ الدُّنُوبَ
عِنْدَ اللَّهِ أَنْ يَلْقَاهَا بَهَا عَبْدٌ بَعْدَ الْكِبَائِرِ الَّتِي نَهَى عَنْهَا أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ عَلَيْهِ دَيْنٌ لَا يَدَعُ لَهُ قَضَاءً " رَوَاهُ
أَبُو دَاوُدَ فِي كِتَابِ " الْبَيُوعِ " وَلَمْ يُضَعِّفْهُ، وَإِسْنَادُهُ جَيِّدٌ.

⁴³⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 2/902; Hadis için bk. Tirmizî, “Cenâiz”, 11.

⁴³¹ Tirmizî, “Cenâiz” 11.

⁴³² Ebü'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-eḥâdisi'n-nebeviyye*, nşr. Mahfuzürrahman es-Selefî (Riyad: Dârü Taybe, 1405/1985), 12/27.

⁴³³ Bezzâr, *Müsned*, 13/293.

⁴³⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/301.

⁴³⁵ Elbânî, *Şaḥîḥü Süneni't-Tirmizî*, 2/483.

Ebi Mûsâ el-Eş'arî'den (r.a.) rivayetle, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah katında, nehyettiği büyük günahlardan sonraki en büyük günah, kişinin ödeyecek mal bırakmadan, borçlu olduğu halde Allah'ın karşısına çıkmasıdır." Ebû Dâvûd bu hadisi "Kitâbü'l-Büyûc" da rivayet etti ve hadisi taz'if etmedi. Nevevî'ye göre de hadisin isnadı "ceyyid"dir.⁴³⁶

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd'un rivayeti kitabında hangi babta naklettiğine işaret ettikten sonra muhaddisin hadisi taz'if etmediğine dair açıklama yapmaktadır. Ardından da kendisi hadisin isnadını ceyyid olarak değerlendirmektedir. Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr* adlı eserinde hadisi tahric etmiş, fakat herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁴³⁷ Rivayet incelendiğinde isnadda bulunan Abdullah el-Kureyşî'nin meçhul olduğu ve kendisinden sadece Saîd b. Eyyûb'un hadis naklettiği anlaşılmaktadır.⁴³⁸ İbn Mülakkım râvilerin tamamının sika olduğunu sadece Abdullah el-Kureyşî'nin durumunun bilinmediğine dikkat çekerek hadisi taz'if etmektedir.⁴³⁹ Elbânî de isnadın zayıf olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁰ Değerlendirmelere binaen isnadın zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Fakat rivayeti anlam bakımından kuvvetlendirecek farklı hadislerin olması Nevevî'nin ceyyid nitelemesini desteklemektedir.⁴⁴¹

5. Örnek:

وَعَنْ يَعْلَى بْنِ مَرْثَدَةَ: "أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسِيرٍ فَأَتَتْهُوَ إِلَى مَضِيقٍ وَحَضَرَتِ الصَّلَاةَ فَمُطِرُوا، السَّمَاءُ مِنْ فَوْقِهِمْ، وَالْبَلَّةُ مِنْ أَسْفَلٍ مِنْهُمْ، فَأَذِنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَأَقَامَ فَتَقَدَّمَ عَلَى رَاحِلَتِهِ فَصَلَّى بِهِمْ يَوْمِيَّ إِيمَاءَ، يَجْعَلُ السُّجُودَ أَحْفَظَ مِنَ الرُّكُوعِ" رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ

⁴³⁶ Nevevî, *Hulûşatü'l-ahkâm*, 2/931; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Büyûc", 9.

⁴³⁷ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 9/53.

⁴³⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/545; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/30.

⁴³⁹ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed İbnü'l Mülakkım, *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*, nşr. Abdullah Saâf el-Lihyânî (Mekke: Dâru Hirâ, 1406/1986), 2/5.

⁴⁴⁰ Ebû Abdîrrahman Muhammed Nasîrüddîn Elbânî, *Za'îfü Süneni Ebî Dâvûd* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1419/1998), 273.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/283, 22/405.

Ya'âlâ b. Mürre'den rivayetle, "Bir yolculukta Peygamber (s.a.v.) ile beraber idiler. Dar bir geçide geldiklerinde namaz vakti girmişti, üstlerinden yağmur durmaksızın yağıyor altlarında da su yükseliyordu, Rasûlullah (s.a.v.) devesinin üzerinde ezan okudu kamet getirdi, devesiyle öne geçerek onlara namaz kıldırdı. Namazı ima (hareketle) kıldıırıyordu secdeleri rükûdan biraz daha eğilerek yapıyordu." Nevevî'ye göre Tirmizî bu hadisi "ceyyid" isnad ile rivayet etmiştir.⁴⁴²

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Tirmizî'den naklettiği rivayetin isnadını "ceyyid" olarak değerlendirmektedir. Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde de hadise "ceyyid" demektir.⁴⁴³ Tirmizî ise hadisi "garib" olarak nitelemektedir. Ayrıca hadisin devamında Ömer b. Rimâh el-Belhî'nin hadisi tek başına aktardığını, bundan başka rivayeti olmadığı için tanınmadığını ve birçok ulemânın da ondan hadis aktarımında bulunmadığını belirtmektedir.⁴⁴⁴ İsnad incelendiğinde ise hadisi, Ya'âlâ b. Mürre babasından ve dedesinden aktarmış olmasına rağmen Nevevî senedde onları belirtmemiştir. Ayrıca isnadda bulunan Ömer b. Rimâh el-Belhî'nin yanı sıra Amr b. Osman ve babasının da meçhul olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁴⁵ Beyhakî, isnaddaki bazı râvilerin adalet vasfını taşımadıklarına işaret ederek hadisi taz'if etmektedir.⁴⁴⁶ Elbânî de isnadı zayıf kabul etmektedir.⁴⁴⁷ Değerlendirmelere bîanen hadisin zayıf olduğu görülmekte fakat anlam bakımından rivayeti destekleyecek metinlerin⁴⁴⁸ var olması Nevevî'nin ceyyid nitelemesini desteklemektedir.

Yukarıdaki misallerde Nevevî'nin hasen veya ceyyid olarak nitelemiş olduğu hadisler örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Değerlendirmelerin tamamı göz önüne alındığında Nevevî'nin hasen kanaatini belirtmiş olduğu hadislerin bazılarının zayıf olduğu, bir kısmının ise şahidlerle hasen derecesine çıktığı anlaşılmaktadır. Yine Nevevî'nin "ceyyid" ıslahımını ise genel olarak zayıf

⁴⁴² Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/289; Hadis için bk. Tirmizî, "Şalât", 303.

⁴⁴³ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/106.

⁴⁴⁴ Tirmizî, "Şalât", 303.

⁴⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/510; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân* (Beyrut: Mektebü'l-Matbû'ati'l-İslamiyye, 1423/2002), 9/385.

⁴⁴⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/12.

⁴⁴⁷ Elbânî, *İrvâ'u'l-galil*, 2/347.

⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/44.

ile hasen hadis arasında kalıp herhangi bir tercihte bulunamadığı rivayetleri belirtmek için ifade ettiği, nadiren de hasen ile eş anlamda kullandığı gözlemlenmiştir.⁴⁴⁹

2. 1. 3. Zayıf Olarak Değerlendirmiş Olduğu Hadisler

Sahih veya hasen hadisler için gerekli olan özelliklerden birini taşımayan rivayetlere zayıf denmektedir.⁴⁵⁰ Nevevî eserinde zayıf hadisleri, sahih ve hasen rivayetleri naklettikten sonra ayrı bir bab başlığı altında serdetmektedir. Bu babda aktarmış olduğu hadisler hakkında değerlendirmelerde bulunarak zayıflık sebeplerini açıklamaktadır. Ya da bir muhaddise nispetle hadisi taz'if etmektedir. Fakat bazı hadisler hakkında herhangi bir yorum yapmamaktadır. Bu hadislerin zayıf olduğu ise bu bab başlığı altında nakledilmesinden anlaşılmaktadır. Nevevî'nin zayıf olarak değerlendirdiği rivayetler iki başlık altında örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

2. 1. 3. 1. Nevevî'nin Kendi Taz'if Ettiği Hadisler

Müellif hadisleri taz'ifte farklı yöntemler kullanmaktadır. Bazen bir rivayete doğrudan zayıf nitelemesinde bulunurken kimi zaman da hadisi hangi muhaddisin naklettiğini belirttikten sonra taz'ifte bulunmaktadır. Yer yer taz'if ettiği hadisin zayıflık sebebini de açıklamaktadır. Eğer rivayet hakkında hadisi aktarmış olduğu muhaddisin bir değerlendirmesi varsa bunlara işaret etmektedir. Nevevî'nin taz'if ettiği rivayetlere şu örnekleri verebiliriz:

1. Örnek:

حَدِيث: " نَهَيْتَ عَن قَتْلِ الْمُصَلِّينَ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ بِسَنَدٍ ضَعِيفٍ مِنْ رِوَايَةِ أَبِي هُرَيْرَةَ

⁴⁴⁹ Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/67, 77, 95, 98, 118, 154, 164, 239, 252, 288, 306, 433.

⁴⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 41.

“Bana namaz kılanları öldürmek nehy edildi, buyurmuştur”. Nevevî’ye göre Ebû Dâvûd bu hadisi, Ebû Hüreyre’den “zayıf senedle” rivayet etmiştir.⁴⁵¹

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd’dan aktarmış olduğu rivayetin isnadını taz’if etmektedir. Müellif hadisi zayıf babında naklederken isnadını zikretmemektedir. Taz’ifte bulunduktan sonra ise rivayetin Ebû Hüreyre kanalıyla nakledildiğine işaret etmektedir. Rivayet incelendiğinde hadisin metninin daha uzun olduğu gözlemlenmektedir. Rivayetin tamamı şöyledir:

عن أبي هريرة: أن النبي - صلى الله عليه وسلم - أُتِيَ بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَضَبَ يَدَيْهِ وَرَجَلَيْهِ بِالْحِنَاءِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - : "ما بالُ هذا؟" فقيل: يا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يتشبه بالنساء، فأمر به، فَنُفِيَ إِلَى النَّقِيعِ، فقيل: يا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ، ألا نقتله؟ قال: "إني نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ" قال أبو أسامة: والنَّقِيعُ: ناحية عن المدينة، وليس بالبقيع

Ebû Hüreyre’den rivayetle, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) elini ve ayaklarını kınalamış, kadınlaşmış bir erkek getirmişler de Hz. Peygamber (s.a.v.): Bu adamın hali nedir böyle? demiş. (Ey Allah’ın Rasûlü gördüğünüz gibi bu) kadınlara benzemeye çalışan (bir adam)dır, diye cevap verilmiş. Bunun üzerine; onun hakkında (sürgün edilmesi için) emir vermiş de (adam): “en-Nakî” denilen yere sürgün edilmiş. (Bu emri alan sahabeler ise): Ey Allah’ın Rasûlü onu (orada) öldürelim mi? diye sormuşlar, Hz. Peygamber de (s.a.v.): Bana namaz kılanları öldürmek nehy edildi, buyurmuştur. Ebû Üsâme dedi ki: “Nakî Medine’nin bir nahiyesidir. Bakî^c (mezarlığı) değildir”.⁴⁵²

Görüldüğü gibi Nevevî, kitap hacminin büyümemesi sebebiyle hadisi taktir ederek aktarmış ve zayıf olduğuna işaret etmiştir. Müellif *el-Mecmu^c* adlı eserinde de bu rivayeti aktarmış ve râvilerden birinin meçhul olduğunu belirterek zayıf değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁵³ İsnad incelendiğinde senedde bulunan Ebû

⁴⁵¹ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 1/247; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60.

⁴⁵³ Nevevî, *Şerhu’l-Mühezzeb*, 1/295.

Yesâr el-Kureyşî ve Ebû Hişâm'ın meçhul olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁵⁴ Dârekutnî de hadisin sabit olmadığını râvilerinin meçhul olduklarını belirterek rivayeti zayıf kabul etmektedir.⁴⁵⁵ Münzirî de rivayetin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁴⁵⁶ Irâkî ve İbn Hacer de hadisi taz'if etmektedirler.⁴⁵⁷ Ayrıca Irâkî hadise şâhid olacak farklı bir rivayete işaret ederek tashihde bulunmaktadır.⁴⁵⁸ Değerlendirmeler neticesinde Nevevî'nin zayıf nitelemesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2.Örnek:

وَحَدِيثُ ابْنِ الْمَسِيْبِ، عَنِ بِلَالٍ: " أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤَدِّنُهُ بِصَلَاةِ الْفَجْرِ، فَقِيلَ: هُوَ نَائِمٌ، فَقَالَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، مَرَّتَيْنِ، فَأَقْرَتِ فِي تَأْذِينِ الْفَجْرِ، فَثَبَّتَ الْأَمْرَ عَلَى ذَلِكَ " هَكَذَا رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ، وَهُوَ مُنْقَطِعٌ، لَمْ يَسْمَعْ ابْنُ الْمَسِيْبِ بِبِلَالًا

İbn Müseyyeb hadisi, Bilâl-i Habeşî'den rivayet edildiğine göre kendisi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: Sabah namazı (vakti)ni haber vermek istemiş de Bilâl'e, O uyuyor, demiş. Bunun üzerine Bilâl, Namaz uykudan hayırlıdır, namaz uykudan hayırlıdır, demiş. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanına yerleştirilmiş ve böylece (tesvîb) durumu sabitlemiştir. Hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir. Nevevî'ye göre hadis "münkatırdır". Çünkü Saîd b. Müseyyeb Bilâl'den hadis işitmemiştir.⁴⁵⁹

Örnekte görüldüğü üzere Nevevî, hadisi İbn Mâce'nin naklettiğini belirterek rivayetin zayıflık sebebini detaylı bir şekilde açıklamaktadır. İsnad incelendiğinde râvilerin tamamının sika olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca Nevevî'nin de belirttiği gibi Saîd b. Müseyyeb'in (öl. 94/713) Bilâl'den hadis

⁴⁵⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/460; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/431; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/281.

⁴⁵⁵ Dârekutnî, *el-İlel*, 11/230.

⁴⁵⁶ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm el-Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, nşr. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/76.

⁴⁵⁷ Irâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 2/145; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/335.

⁴⁵⁸ Irâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 2/145; Şâhid için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/74.

⁴⁵⁹ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/287; Hadis için bk. İbn Mâce, "Ezân", 3.

işitmediği⁴⁶⁰ buna binaen de isnadda inkita° olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁶¹ Bu durumda da rivayetin mürsel olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve Ali b. Medîni gibi muhaddisler nazarında Saîd b. Müseyyeb'in irsalinin sahih olduğu bu sebepten dolayı da hadisin hasen olduğu nakledilmektedir.⁴⁶² İncelemelere binaen müellifin değerlendirmesi isabetli gözükmektedir.

3. Örnek:

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَدْعُوا رَكَعَتِي الْفَجْرِ، وَلَوْ طَرَدْتُمْ الْخَيْلَ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَلَمْ يُضَعِّفْهُ، وَفِي إِسْنَادِهِ رَجُلٌ مُخْتَلَفٌ فِي تَوْثِيقِهِ.

Ebû Hüreyre'den rivayetle, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizi atlılar kovalasa bile, yine de sabah namazının sünnetini bırakmayın.” Ebû Dâvûd hadisi nakletti fakat taz°if etmedi. Nevevî'ye göre rivayetin isnadında güvenilirliğinde ihtilâf olan râvi bulunmaktadır.⁴⁶³

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd'un hadisi taz°if etmediğini belirtmekte ve isnaddaki râvilerden birinin güvenilirliğinde ihtilâf olduğunu mesned göstererek hadisi taz°if etmektedir. Ayrıca Ebû Dâvûd daki hadisin lafızlarında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁶⁴ Müellif *el-Mecmu°* adlı eserinde de aynı değerlendirmelerde bulunarak hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁴⁶⁵ İsnad incelendiğinde râvilerden İbnü's-Seylan'ın meçhul olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁶ Münzirî de isnadda bulunan İbnü's-Seylan'ın meçhul olduğuna

⁴⁶⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ°*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût & Hüseyin el-Esed (Beyrut: Mü°essesetü'r-Risâle, 1405/1985), 4/218; ez-Zehabî, *Târîh*, 2/1103.

⁴⁶¹ İbn Hacer, *Telhîşi'l-ḥabîr*, 2/562.

⁴⁶² İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/85.

⁴⁶³ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 1/533; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 291.

⁴⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Şalât”, 291.

⁴⁶⁵ Nevevî, *Şerḥu'l-Mühezzeb*, 4/26.

⁴⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/440; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *Tebşîrü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî & Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-âmmeh li'telif ve't-terceme ve't-tibâa ve'n-neşr, 1386/1967), 2/675.

dikkat çekmektedir.⁴⁶⁷ Elbânî de aynı şekilde hadisi zayıf olarak değerlendirmektedir.⁴⁶⁸ İncelemeler neticesinde isnadda bulunan İbnü's-Seylan'ın tanınmadığı buna binaen de müellifin nitelemesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

4. Örnek:

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ: " سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرَبِ وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ ب { قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ } و { قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ } رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ، وَالتِّرْمِذِيُّ. قُلْتُ: وَإِسْنَادُهُ مُحْتَمَلٌ.

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetle, şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) akşam namazının farzından sonraki iki rek'atta, sabah namazından önceki iki rek'atta “Kâfirûn” ve “İhlâs” sûrelerini okuduğunu işittim. İbn Mâce ve Tirmizî bu hadisi rivayet ettiler. Nevevî'ye göre rivayetin isnadı “muhtemel”dir.⁴⁶⁹

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, hadisi İbn Mâce ve Tirmizî'nin naklettiklerini belirttikten sonra rivayet hakkında “isnadı muhtemel”dir şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Müellif eserinde bu ıstılahı sadece örnekteki rivayet için kullanmıştır. Hadisi konu ile ilgili zayıf babından sonra ayrı bir fasıl açarak değerlendirmiştir. Müellif *el-Mecmu'* adlı eserinde İbn Ömer'den vârid olan hadisin şâhidi konumundaki rivayeti nakletmiş ve râvilerinden birinin güvenilirliğinde ihtilâf olduğunu mesned göstererek isnadını “ceyyid” olarak nitelemiştir.⁴⁷⁰ Nevevî'nin *el-Mecmu'*'daki bu değerlendirmesi “ceyyid” ıstılahını “zayıf” ya da “hasen” arasında tecihle bulunamadığı hadisler için kullandığı yönündeki tezi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Tirmizî'nin, hadisin sadece Abdülmelik b. Ma'den kanalıyla aktarıldığını buna binaen de hadisin sıhhati

⁴⁶⁷ Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/364.

⁴⁶⁸ Elbânî, *İrvâ'u'l-galil*, 2/184.

⁴⁶⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/543; Hadis için bk. İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 112; Tirmizî, “Şalât”, 319.

⁴⁷⁰ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/385.

hakkında “garib” nitelemesinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷¹ İsnad incelendiğinde senedde bulunan Abdülmelik b. Velîd b. Ma‘den’in cerh edildiği; Buhârî,⁴⁷² İbn Ebî Hâtim⁴⁷³ ve Nesâî gibi muhaddisler nazarında zayıf görüldüğü buna binaen de isnadın zayıf olduğu gözlemlenmektedir.⁴⁷⁴ Fakat rivayetin hasen derecesinde şâhidinin bulunması hadisin sıhhat derecesini arttırmaktadır.⁴⁷⁵ Ayrıca Nevevî’nin, محتمل lafzını hadisin hasen ya da zayıf olma ihtimaline binaen kullanmış olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır.

5. Örnek:

وَعَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ رَضِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا
دَخَلْتَ عَلَيَّ مَرِيضٌ فَمَرَهُ يَدْعُوكَ، فَإِنْ دَعَاكَ كَدَعَاءِ الْمَلَائِكَةِ " رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ، وَهُوَ مُتَّقَطٌ، وَوَلَدُ
مَيْمُونٍ بَعْدَ وَفَاةِ عَمْرِو بْنِ نَحْوِ ثَمَانِ عَشْرَةَ سَنَةً.

Meymûn b. Mihrân’dan o da Ömer b. Hattâb’dan (r.a.) rivayetle, Hz. Peygamber (s.a.v.) bana buyurdu ki: “Bir hastanın yanına girdiğin zaman sana dua etmesini kendisinden iste. Çünkü onun duası, meleklerin duası gibi (makbul) dir. İbn Mâce bu hadisi rivayet etmiştir. Nevevî’ye göre hadis münkatırdır. Nitekim Meymûn b. Mihrân Hz. Ömer’in vefâtından yaklaşık on sekiz sene sonra doğmuştur.

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, rivayeti İbn Mâce’nin aktardığını belirttikten sonra seneddeki zayıflık sebebini açıklayarak münkatırd olduğunu bildirmekte ve rivayeti zayıf babında nakletmektedir. Müellif, üslûp bakımından genel olarak rivayetlerin sadece sahâbî râvisini zikrederken burada hadisin illetini açıkladığından dolayı tâbiîn olan Meymûn b. Mihrân’a da işaret etmiştir. Nevevî

⁴⁷¹ Tirmizî, “Şalât”, 319.

⁴⁷² Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 5/436.

⁴⁷³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dil*, 5/374.

⁴⁷⁴ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du‘âfâ’ ve'l-metrûkîn*, nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Beyrut: Dârü'l-Ma‘rife, 1412/1992), 2/135; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/432; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/429.

⁴⁷⁵ Şâhid için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/381; Nesâî, “İftitâh”, 70.

el-Mecmu^e adlı eserinde ise hadisi İbn Mâce'nin rivayet ettiğini belirttikten sonra rivayetin isnadını sahih olarak değerlendirmektedir.⁴⁷⁶ Ayrıca Nevevî *el-Ezkâr* adlı eserinde ise rivayetin münkatî^c olduğunu belirtmesine rağmen “hasen ya da sahih” değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁴⁷⁷ Buhârî, Meymûn b. Mihrân'ın sika olduğunu fakat irsal yaptığını belirtmektedir.⁴⁷⁸ Bûsîrî ise seneddeki râvilerin tamamının sika olduğuna fakat isnadda inkıtâ bulunduğuna işaret etmektedir.⁴⁷⁹ İbn Hacer de hadisi hasen olarak nitelemekle beraber rivayetin isnadında inkıtâ olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁰ Elbânî ise hadisi taz^cif etmektedir.⁴⁸¹ İncelemeler neticesinde Nevevî'nin değerlendirmesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat müellifin *el-Mecmu*^e ve *el-Ezkâr* adlı eserlerinde hadisin sıhhati hakkında farklı değerlendirmelerde bulunması bu eserde daha detaylı araştırma yapmış olabileceği fikrini ön plana çıkarmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde Nevevî'nin hadisleri taz^cif etme yöntemi örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Müellif bazen bir rivayeti herhangi bir açıklama yapmadan zayıf babı altında naklederek hadisin sakîm olduğuna dikkat çekerken kimi zaman da rivayetin zayıflık sebebini tavih ederek taz^cifte bulunmaktadır. Ayrıca eser hacminin büyümemesi amacıyla zayıf babında naklettiği hadisleri taktî^c ederek aktarmaktadır. Müellifin yapmış olduğu taz^ciflerin genel itibari ile isabetli olduğu fakat bazı rivayetlerin şâhidler ile sıhhat derecesinin arttığı gözlemlenmiştir.⁴⁸²

2. 1. 3. 2. İmamlara Nispetle Taz^cif Ettiği Hadisler

Nevevî hadisleri taz^cif ederken kendi değerlendirmelerinin yanında muhaddislere nispetle de rivayetlerin zayıf olduğunu açıklamakta ve eğer rivayeti kendi taz^cif etmiş ise otorite imamların nitelemelerini de aktararak kendi görüşünü

⁴⁷⁶ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 5/118.

⁴⁷⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Ezkâr*, nşr. Abdülkâdir el-Arnaût (Dimeşk: Dârü'l-Mellâh, 1391/1971), 140.

⁴⁷⁸ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 6/70.

⁴⁷⁹ Bûsîrî, *Mişbâhu'z-zücâce*, 2/21.

⁴⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/122.

⁴⁸¹ Ebû Abdîrrahman Muhammed Nasîrüddîn Elbânî, *Za'îfü't-Tergîb ve't-terhîb* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1421/2000), 2/328.

⁴⁸² Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/81, 144, 241, 247, 795, 287, 322, 362, 499, 546.

kuvvetlendirmektedir. Bu metodla yapmış olduğu taz'iflere şu örnekleri verebiliriz:

1. Örnek:

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: " لَمْ يَسْجُدِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْمَفْصَلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالْبَيْهَقِيُّ بِإِسْنَادٍ ضَعِيفٍ، وَضَعَفَهُ الْبَيْهَقِيُّ وَغَيْرُهُ.

İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre, "Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldi geledi mufassallardan hiç birinde tilâvet secdesi yapmamıştır." Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve Beyhakî rivayeti "zayıf senedle" naklettiler. Beyhakî ve onun dışındakiler hadisi taz'if ettiler.⁴⁸³

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, hadisi Ebû Dâvûd ve Beyhakî'nin zayıf isnadla naklettiklerini belirterek sened hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Ardından da Beyhakî'nin ve diğer muhaddislerinde rivayeti taz'if ettiklerini yönünde bilgi vermektedir. Müellif, *Şahîh-i Müslim* şerhinde hadisin isnadının zayıf olduğunu ve ihticâca elverişli olmadığını zikretmektedir. Ayrıca Ebû Hüreyre kanalıyla vârid olan, Hz. Peygamberin Medine'ye geldikten sonra mufassal sûrelerde secde ettiğine dair nakledilen rivayetin⁴⁸⁴ olaya mesned teşkil ettiğini belirterek örnekteki hadisin bu duruma aykırı olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁵ *el-Mecmu'* adlı eserinde de bu durumun Şafiî mezhebine aykırı olduğu yönünde fikir beyan ederek hadisi taz'if etmektedir.⁴⁸⁶ İbn Huzeyme de Ebû Hüreyre kanalıyla nakledilen rivayetin sahih olduğunu belirterek örnekteki hadisin zayıflığına işaret etmektedir.⁴⁸⁷ Zehebî senedde bulunan Ebû Kudâme'nin zayıf kabul edildiğine işaret ederek hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁸ İbn Hacer, ilim ehlinin seneddeki bazı râvilerin zayıflığından dolayı hadisi taz'if ettiklerini

⁴⁸³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/624; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 327; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/443.

⁴⁸⁴ Hadis için bk. Müslim, "Mesâcid", 578.

⁴⁸⁵ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 5/77; İbn Hacer, *Telhîşi'l-habîr*, 2/844.

⁴⁸⁶ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 4/60.

⁴⁸⁷ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/308.

⁴⁸⁸ Zehebî, *Tenkîhu't-Taḥkîk*, 1/191.

belirtmektedir.⁴⁸⁹ İsnad incelendiğinde Ebû Kudâme'nin muhaddislerce cerh edildiği ve hadisin zayıf kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁹⁰ Bu durumda da müellifin taz'ifinin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

2. Örnek:

حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ رَفَعَهُ: " سَلُوا اللَّهَ بِطَوْنِ أَكْفِكُمْ، وَلَا تَسْأَلُوهُ بظهورها، فَإِذَا فَرَعْتُمْ فامسحوا بها وُجُوهَكُمْ " اتَّفَقُوا عَلَى ضَعْفِهِ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَقَالَ: " رُوِيَ مِنْ غَيْرِ وَجْهٍ كَلَهَا وَاهِيَةً، هَذَا أَمْتَلَهَا، قَالَ: وَهُوَ ضَعِيفٌ أَيْضًا

İbn Abbas'dan merfu olarak, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Duvarlara örtü asmayınız, kardeşinin kitabına onun izni olmadan bakan, ancak ateşe bakmış olur. Allah'tan avuçlarınızın içi ile isteyiniz, dışları ile istemeyiniz. Duayı bitirince avuçlarınızı yüzlerinize sürünüz. Nevevî'ye göre ulemâ hadisin zayıf olduğuna ittifak etmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd hadisi eserinde naklettikten sonra şöyle demiştir: “Bu hadis birçok senedle rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hepsi zayıftır. İçlerinde en üstünü budur ama bu da zayıftır.”⁴⁹¹

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd'dan aktarmış olduğu rivayetin muhaddisler nazarında zayıf kabul edildiğini belirtmekte ve Ebû Dâvûd'un hadis hakkındaki görüşünü aktararak hadisi taz'if etmektedir. Rivayet incelediğinde Ebû Dâvûd'un isnad hakkında tam olarak “bu hadis Muhammed b. Ka'b'dan birçok senedle rivayet edilmiştir” şeklinde daha spesifik bir değerlendirme yaptığı gözlemlenmiştir.⁴⁹² Hâkim rivayeti eserinde tahrir etmiş fakat herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁴⁹³ İsnad incelendiğinde Muhammed b. Ka'b'ın⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/555.

⁴⁹⁰ Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *Kitâbü'l-İlâl ve ma'rîfetü'r-ricâl*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1408/1988), 3/27; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ İbn Maîn, *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbü'hu't-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, nşr. Ahmed Muhammed Nurseyî (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlm ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1399/1979), 4/264; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 4/182; ez-Zeyla'î, *Naşbu'r-râye*, 2/182; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/125.

⁴⁹¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 1/461; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 356.

⁴⁹² Değerlendirme için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 356.

⁴⁹³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/719.

mübhem olduğu buna binaen de ulemâ tarafından rivayetin taz'if edildiği gözlemlenmektedir.⁴⁹⁵ Bu durumda Nevevî'nin, Ebû Dâvûd ve ulemâyı mesned göstererek yapmış olduğu taz'ifin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

3. Örnek:

حَدِيثُ أَنَسٍ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْزِلُ مِنَ الْمِنْبَرِ فَيَعْرِضُ لَهُ الرَّجُلُ فَيَكَلِمُهُ فَيَقُومُ مَعَهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَقَدَّمُ إِلَى مُصَلَّاهُ فَيَصْلِي " رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ. وَضَعَفَهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالْبَيْهَقِيُّ وَآخَرُونَ
وَنَقَلَ التِّرْمِذِيُّ أَنَّ الْبُخَارِيَّ قَالَ: " هُوَ وَهُمْ "

Enes hadisi: “Rasûlullah (s.a.v.) minberden inerken bir adam kendisine ihtiyacını arz edip haceti bitinceye kadar Efendimizin onunla birlikte ayakta durduğunu sonra öne geçip namazı kıldırıldığını gördüm.” Üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi rivayet etmiştir. Nevevî'ye göre Buhârî, hadisi taz'if etmiştir. Müellif, Ebû Dâvûd, Beyhakî ve diğerlerinin de bu hadisi taz'if ettiklerini söylemektedir. Ayrıca Tirmizî, Buhârî'nin “O, vehme düşmüştür” dediği nakletmektedir.⁴⁹⁶

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, ilk olarak رواه الثلاثة lafzını kullanarak hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin naklettiğini belirttikten sonra rivayeti hangi muhaddislerin taz'if ettiğine dair bilgi vererek hadisin zayıf olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca rivayetin sonunda Tirmizî'nin, hadis hakkında Buhârî'den aktarmış olduğu değerlendirmeye işaret etmektedir. Rivayet incelendiğinde; Ebû Dâvûd rivayetin senedde bulunan Sâbit'ten ma'rif olmadığını ve hadisin, Cerîr b. Hâzim'in tek kaldığı rivayetlerden olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁷ Tirmizî de senedi

⁴⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/88; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, nşr. Adil Ahmed Abdül Mevcud & Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415/1995), 6/273.

⁴⁹⁵ İbn Hacer, *el-Me'âlib*, 13/122; Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 2/180.

⁴⁹⁶ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 2/807; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 247; Tirmizî, “Cum'a”, 373; Nesâî, “Cum'a”, 37.

⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Şalât”, 247.

garib olarak değerlendirmekte ve hadisin sadece Cerîr b. Hâzim'den nakledildiğini belirtmektedir. Nevevî'nin, Tirmizî'den aktarmış olduğu değerlendirmenin eksik ve mübhem olduğu gözlemlenmiştir. Tirmizî rivayetin devamında Buhârî'nin hadis hakkındaki; “Cerîr b. Hâzim bu hadiste vehme düşmüştür. Sahih olan rivayet yine Enes'den gelen rivayettir ki o da şöyledir: “Namaz için kamet getirildi. Bu arada cemaatten bir kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in elini tuttu ve cemaatten bir kısmını uyku bastırıncaya kadar konuşup durdu”.⁴⁹⁸ İşte hadisin aslı budur. Cerîr b. Hâzim bazen bir konuda vehme düşer fakat kendisi doğru bir kimsedir. Cerîr b. Hâzim, Sâbit'in, Enes vasıtasıyla Rasûlullah (s.a.v.)'den rivayet ettiği “Namaz için kamet getirildiğinde beni görmeden ayağa kalkmayın” hadisinde de vehme kapılmıştır” şeklindeki uzunca değerlendirmesini aktarmaktadır.⁴⁹⁹ Nesâî ise rivayet hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır.⁵⁰⁰ Nevevî'nin *رواه الثلاثة* lafzını kullandıktan sonra Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin değerlendirmelerine ayrıca işaret etmesi Nesâî'nin hadis hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamasından kaynaklı olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır.⁵⁰¹ Beyhakî de Ebû Dâvûd'un hadis hakkındaki görüşünü aktararak hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir.⁵⁰² Hâkim ise hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediklerini belirtmektedir.⁵⁰³ Buhârî'nin hadis hakkındaki olumsuz değerlendirmesine rağmen Hâkim'in; “rivayet Buhârî'nin şartlarına göre sahihtir” şeklindeki açıklaması Hâkim'in rivayetleri değerlendirmede mütesahil davrandığına işaret etmektedir. Zehebî de hadis hakkında garib değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁰⁴ Elbanî de rivayeti tazîf etmektedir.⁵⁰⁵ İncelemeler neticesinde müellifin değerlendirmesinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁹⁸ Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/80.

⁴⁹⁹ Tirmizî, “Cum'a”, 373.

⁵⁰⁰ Nesâî, “Cum'a”, 37.

⁵⁰¹ Müellif *رواه الثلاثة* lafzını Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin sıhhatinde ittifak etmiş olduğu hadisler için kullanmaktadır.

⁵⁰² Beyhakî, *es-Sünen*, 3/317.

⁵⁰³ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/427.

⁵⁰⁴ Zehebî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/284.

⁵⁰⁵ Elbanî, *Za'ifu Süneni Ebî Dâvûd*, 88.

4. Örnek:

وَحَدِيثُ ابْنِ أَبِي ذُبِّبٍ، عَنْ صَالِحِ مَوْلَى التَّوَّامَةِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مِنْ صَلَّى عَلَيَّ جَنَازَةً فِي الْمَسْجِدِ فَلَا شَيْءَ لَهُ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَغَيْرُهُ، لَكِنْ رِوَايَةٌ أَبِي دَاوُدَ: " فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ ". ضَعْفُهُ الْحِفَاطُ مِنْهُمْ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَأَبُو بَكْرٍ بْنُ الْمُنْذِرِ، وَالْخَطَّابِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ، قَالُوا: وَهُوَ مِنْ أَفْرَادِ صَالِحِ مَوْلَى التَّوَّامَةِ، وَهُوَ مُخْتَلَفٌ فِي عَدَالَتِهِ. مُعْظَمُ مَا عَابُوا عَلَيْهِ الْإِخْتِلَاطَ. قَالُوا: وَسَمِعَ ابْنُ أَبِي ذُبِّبٍ مِنْهُ قَبْلَ الْإِخْتِلَاطِ، فَاللَّهُ أَعْلَمُ

İbn Ebî Zîb hadisi, Tev°eme'nin mevlası Sâlih'ten, o da Ebû Hüreyre'den rivayetle, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu; "Kim cenaze namazını mescitte kılsa onun lehine hiçbir şey yoktur." Ebû Dâvûd ve diğerleri rivayet ettiler. Fakat Ebû Dâvûd'da ki rivayette (onun lehine hiçbir şey yoktur) yerine "onun için aleyhine hiç bir şey yoktur" lafızları yer almaktadır. Nevevî'ye göre Ahmed b Hanbel, Ebu Bekr b. Münzir, Hattâbî ve Beyhakî'nin de içerisinde bulunduğu hadis âlimleri rivayeti taz°if etmişlerdir. Onlar dediler ki; Bu rivayet Tev°eme'nin mevlası Sâlih'in infirâd ettiği bir hadistir. Sâlih adaletinde ihtilâf edilen biridir. Muhaddislerin çoğu onu ihtilâtından dolayı cerh etmişlerdir. Yine ulemâ demiştir ki: İbn Ebî Zîb ihtilâtından önce hadisi Sâlih'ten işitmiştir. En iyisini Allah bilir.⁵⁰⁶

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî, hadisi hangi muhaddisin naklettiğini belirttikten sonra rivayetin kimler tarafından ne sebeble taz°if edildiğine işaret ederek hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmektedir. Müellif genel olarak rivayetleri değerlendirirken⁵⁰⁷ ضَعْفُهُ الْحِفَاطُ şeklinde daha kapsamlı bir ifade kullanırken bazı rivayetlerde örnekte görüldüğü gibi hadisi bizzat kimlerin taz°if ettiğine dair açıklama getirmektedir. Nevevî *el-Mecmu°* adlı eserinde farklı yönlerden rivayet hakkında eleştiri yapmaktadır. İlk eleştirisi örnekte de görüldüğü gibi ulemânın hadisin zayıflığında ittifak ettiğini ve ihticaca elverişli olmadığını belirterek

⁵⁰⁶ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 2/966; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 55.

⁵⁰⁷ Örnekler için bk. Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/129, 232, 369, 376, 381, 418, 434, 449, 519, 2/697.

muhaddislerin rivayet hakkındaki tenkitlerini nakletmesidir. İkinci olarak Ebû Dâvûd'un güvenilir nüshalarının tamamında *فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ* lafızlarının geçtiğini ve bu ifadenin daha doğru olduğunu söylemektedir. Ayrıca *فَلَا شَيْءَ لَهُ* şeklinde gelen rivayetin garib olduğunu ifade etmektedir. Yine *فَلَا شَيْءَ لَهُ* lafızları isabetli olsa dahi *إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ فَلَ شَيْءَ عَلَيْهِ* lafızlarına hamledilmesi gerektiğini *فَلَهَا* ayetinde geçen *فَعَلَيْهَا* ya hamledildiğini örnek vererek dilsel yönden eleştiri yapmaktadır. Üçüncü olarak rivayet sahih kabul edildiğinde hadiste geçen *فَلَا شَيْءَ لَهُ* lafızlarından kastın sevaptan mahrum olma anlamına gelebileceği yönündedir. Çünkü cenaze namazı mescitte kılındığında namazı kılanların kabre kadar gitmeme ihtimali ortaya çıkar ve bu sebepten sevaptan mahrum kalırlar. Fakat cenaze namazı mevtanın defnedileceği yerde kılındığında cemaat defin işlemine de katılır ve sevabı fazla olur diyerek rivayete anlam cihetinden eleştiri yapmaktadır. Son olarak da bu hadisin Hz. Âişe kanalıyla varid olan sahih rivayetle çeliştiği yönündedir.⁵⁰⁸ Müellif, bu rivayetin hüccet olmadığını rivayetteki “mescitte cenaze namazı kılmanın” zarurete binaen olduğunu ve Hz. Peygamberin bazı durumlarda bu uygulamayı yaptığını iddia edenlerin bu varsayımlarının tamamının batıl olduğunu Hz. Âişe kanalıyla gelen rivayetin sahih ve lafızlarının açık olduğunu belirterek eleştiri yapmaktadır.⁵⁰⁹ Beyhakî rivayet hakkında Sâlih'in teferrüd ettiğini ve âhir ömründe hadisi karıştırdığını belirterek tazcifte bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Âişe'den nakledilen rivayetin daha sahih olduğuna da işaret etmektedir.⁵¹⁰ İbn Hibban rivayet hakkında “bu batıl bir haberdir” şeklinde değerlendirme yapmaktadır.⁵¹¹ İbn Münzir Hz. Peygamber'den aktarılan bu hadisin sahih olmadığını zikretmektedir.⁵¹² Değerlendirmeler neticesinde rivayetin Hz. Âişe kanalıyla varid olan sahih rivayete aykırı olduğu ve ayrıca Sâlih'in münekittler tarafından cerh

⁵⁰⁸ Rivayet için bk. Müslim, “Cenâ'iz”, 973.

⁵⁰⁹ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 5/214.

⁵¹⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/86.

⁵¹¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/365.

⁵¹² Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî, *el-Evsaf fi's-sünen ve'l-icmâe ve'l-ihtilâf*, nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf (Riyad: Dârü Taybe, 1414/1993), 5/416.

edildiği gözlemlenmektedir.⁵¹³ Bunlara binaen de müellifin taz'ifinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ سَيْفٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ إِلَّا وَقَّاهُ اللَّهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَقَالَ: " غَرِيبٌ، لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ، وَلَا نَعْرِفُ لِرَبِيعَةَ سَمَاعًا مِنْ ابْنِ عَمْرٍو ". قلت: وَرَبِيعَةَ هَذَا أَيْضًا ضَعِيفٌ

Rebîa b. Seyf'den, o da Abdullah b. Amr'dan rivayetle, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cum'a günü veya Cum'a gecesi ölen bir Müslüman'ı, Allah kabir fitnesinden korur." Nevevî'ye göre Tirmizî hadisi eserinde nakletmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis garibtir. Senedi muttasıl değildir. Rebîa b. Seyf'in, Abdullah b. Amr'dan hadis işittiğini bilmiyoruz." Nevevî, Rebîa'nın zayıf olduğunu söylemektedir.⁵¹⁴

Örnekte görüldüğü gibi Nevevî Tirmizî'den aktarmış olduğu hadisi yine Tirmizî'nin rivayet hakkındaki görüşünü aktararak taz'if etmektedir. Daha sonra da rivayetin zayıflık sebebi olan râvi hakkında kendi görüşünü belirtmektedir. Rivayet incelendiğinde müellif *el-Mecmu'* adlı eserinde de Tirmizî'nin hadisi naklettiğini ve taz'if ettiğini zikretmektedir.⁵¹⁵ Tirmizî, Rebîa b. Seyf'in sadece Ebu Abdurrahman el-Hubullî vasıtasıyla Abdullah b. Amr'dan hadis rivayet ettiğini ve Rebîa'nın, Abdullah b. Amr'dan hadis işitmediğini belirterek seneddeki inkıtâ sebebini açıklamaktadır.⁵¹⁶ Münzirî de isnaddaki kopukluk sebebiyle hadisi zayıf kabul etmektedir.⁵¹⁷ İbn Hacer de rivayete ilgili bab başlığında işaret etmiş ve isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁸ Süyûtî senedin garib ve münkatır

⁵¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/99; Zehebî, *Mizânü'l-iridâl*, 2/303.

⁵¹⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-aḥkâm*, 2/1067; Tirmizî, "Cenâ'iz", 72.

⁵¹⁵ Nevevî, *Şerḥü'l-Mühezzeb*, 5/323.

⁵¹⁶ Tirmizî, "Cenâ'iz", 72.

⁵¹⁷ Münzirî, *et-Terğîb*, 4/201.

⁵¹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/253.

olduğunu söylemektedir.⁵¹⁹ Değerlendirmelere binaen isnadda bulunan Rebîa b. Seyf⁵²⁰ ve Hişâm b. Sa'd'ın⁵²¹ muhaddisler tarafından zayıf kabul edildiği ve isnadda inkıtâ olduğu gözlemlenmektedir. Bunlara binaen de müellifin taz'ifinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde müellifin kendi nazarında güvenilir kabul ettiği muhaddislere nispetle hadisleri taz'if etme yöntemi misaller üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Nevevî, bazen bir rivayeti zayıf olarak kabul eden muhaddislerin isimlerini bizzat açıklarken kimi zaman da sadece “Huffâz ya da Ulemâ” şeklinde genel ifadeler kullanmaktadır. Ayrıca atıfta bulunduğu âlimlerin hadis hakkındaki görüşlerine de (eğer varsa) yer yer değinmektedir. Müellifin hadis âlimlerine nispeten zayıf kabul ettiği değerlendirmelerin tamamı göz önüne alındığında bazı rivayetler hakkında ihtilâflar olsa dahi bunların dikkate şayan olmadığı, genel olarak yapılan taz'iflerin isabetli olduğu gözlemlenmiştir.⁵²²

2. 2. ÂLİMLERE YÖNELİK TENKİTLERİ

Nevevî eserinde hadisleri değerlendirirken çoğu zaman âlimler aracılığı ile rivayetleri tashih ve taz'if etmektedir. Gerekli gördüğü yerlerde muhaddislerin rivayet hakkındaki görüşlerini mesned göstermektedir. Bunun yanı sıra değerlendirmiş olduğu rivayet ile ilgili âlimlerin farklı görüşleri varsa bunlara da işaret etmekte ve eğer ulemânın bu değerlendirmelerinde kendi nazarında bir problem görmüşse bunlara yönelik eleştiri yapmaktadır. Bu tenkitleri zaman zaman tercih yoluna giderek yapmaktayken kimi zaman da doğrudan kendisi yapmaktadır. Müellifin bu eserdeki âlimlere yönelik bütün tenkitleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Nevevî'nin bu tenkitleri, eleştirmiş olduğu muhaddis veya âlim bağlamında gösterilmeye çalışılacaktır.

⁵¹⁹ Süyûtî, *Câmi'u'l-kebîr*, 8/118.

⁵²⁰ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 3/290; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/116; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/43; Ebû Abdillâh Ahmed ez-Zehabî, *Divânü'd-â'afâ' ve'l-metrûkîn* (Mekke: Mektebetu Nahdati'l-Hadîse, 1387/1967), 135.

⁵²¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/298.

⁵²² Bu tarz değerlendirmelerin diğer örnekleri için ayrıca bk. Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/223, 306, 511, 519, 550, 579, 625, 695, 755, 765.

2. 2. 1. Tirmizî'ye Yönelik Eleştirileri

Nevevî'nin bu eserdeki eleştirilerinin tamamı göz önüne alındığında, en çok Tirmizî'ye yönelik tenkit yaptığı gözlemlenmektedir. Tirmizî'ye yönelik tenkilerinde kimi zaman müsamahâkar davranırken bazen de ciddi anlamda eleştiride bulunmaktadır. Bu eleştirileri çoğunlukla âlimlerin rivayet hakkındaki kanaatlerini belirterek tercih yoluyla yapmaktayken, bazen de doğrudan eleştiri yapmaktadır. Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik bu tenkitleri aşağıda incelenmeye çalışılacaktır:

Nevevî, Tirmizî'ye yönelik tercih yoluyla eleştiride bulunmaktadır. Bu eleştirilerinde bazen hangi muhaddisin kanaatini tercih etmiş ise onları açıklarken kimi zaman da genel ifadeler kullanarak eleştiride bulunmaktadır.

1. Örnek:

حَدِيثُ الْمُغِيرَةَ مَرْفُوعٌ: " مَسَحَ عَلَى الْجُورِيِّينَ وَالنَّعْلَيْنِ " اتَّفَقَ الْحَفَازُ عَلَى تَضْعِيفِهِ. وَلَا يَقْبَلُ قَوْلَ التِّرْمِذِيِّ إِنَّهُ: " حَسَنٌ صَحِيحٌ " .

Mugîre hadisi merfu olarak, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) çorap ve ayakkabısı üzerine meshederdi. Nevevî'ye göre huffâz hadisin zayıflığında ittifak etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayet hakkındaki “hasen-sahih” nitelemesi kabul edilmez.⁵²³

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, Tirmizî'nin rivayet ettiği hadis hakkında “huffâz zayıflığında ittifak etmiştir”, Tirmizî'nin “hasen-sahih” değerlendirmesi kabul edilmez diyerek sertçe bir eleştiride bulunmaktadır. Rivayet incelendiğinde Tirmizî hadisi naklettikten sonra “bu hadis hasen-sahihtir, ilim adamlarından bir kısmının görüşü de böyledir. Sûfyân es-Sevrî, İbnü'l Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshak bunlardan olup, “ayakkabı gibi sağlam ve tabansız da olsa çoraba meshedilir” demişlerdir, bu konuda Ebû Musa'dan da hadis rivayet edilmiştir şeklinde bir görüş belirtmektedir. Ebû Dâvûd hadisi tahrir ettikten sonra rivayet hakkında Abdurrahman b. Mehdî'nin bu hadisten hiç bahsetmediğini, çünkü

⁵²³ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/129; Hadis için bk. Tirmizî, “Tahâret”, 74.

Mugîre'den aktarılan maruf hadisin, “Muhakkak ki Hz. Peygamber (s.a.v.) mestler üzerine meshetti” şeklinde olduğunu söylemektedir. Devamında da bu hadisin aynı zamanda Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından; “Rasûlullah (s.a.v.) çoraplar üzerine meshetti” şeklinde aktarıldığını fakat senedin muttasıl ve kuvvetli olmadığını söyleyerek hadisin zayıf olduğuna işaret etmektedir.⁵²⁴ Beyhakî de hadisin münker olduğunu, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî ve Müslim b. Haccâc gibi muhaddislerin rivayeti taz'if ettiğini ve Mugîre'den maruf olan hadisin, “Muhakkak ki Hz. Peygamber (s.a.v.) mestler üzerine meshetti” şeklinde olduğunu söylemektedir.⁵²⁵ Nesâî ve Darekutni de hadisin zayıf olduğuna işaret etmektedirler.⁵²⁶ Taberânî de Ebû Mûsâ el-Eş'arî tarafından aktarılan rivayette Îsâ b. Yûnus'un teferrüd ettiğini ve sadece bu tarikle varid olduğunu belirterek hadisi taz'if etmektedir.⁵²⁷ Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde yukarıda muhaddislerden aktarılan eleştirileri zikrettikten sonra bu tenkitlerin tamamının toplu olarak düşünüldüğünde Tirmizî'nin “hasen-sahih” nitelemesine bu değerlendirmelerin takdim edileceğini söylemektedir. Hatta her biri ayrı ayrı göz önüne alındığında bile Tirmizî'nin nitelemesine tercih edileceğini belirtmiştir. Devamında ise rivayetin sahih olma ihtimaline binaen açıklamalarda bulunmuştur.⁵²⁸ Değerlendirmelere binaen muhaddislerin rivayeti zayıf kabul ettiği ve müellifin eleştirisinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَحَدِيثِ أَنَسٍ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ". وَضَعَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ، وَالْجَمْهُورُ. وَقَوْلُ التِّرْمِذِيِّ إِنَّهُ: "حَسَنٌ" مَرْدُودٌ عَلَيْهِ

Enes hadisi, demiştir ki: “Nebî (s.a.v.) helaya gireceği vakit yüzüğünü çıkarır bir yere koyardı.” Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd, Nesâî, Beyhakî ve cumhur

⁵²⁴ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 59.

⁵²⁵ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Ma'rîfetü's-sünen ve'l-âsâr*, nşr. Abdülmucîb Emîn Kal'acî (Dimaşk: Câmî'âtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1412/1992), 2/121; Zeyla'î, *Naşbu'r-râye*, 1/184.

⁵²⁶ Nesâî, “Tahâret”, 86; Dârekutnî, *el-İlel*, 7/112.

⁵²⁷ Taberânî, *el-Mucemü'l-evsâf*, 2/24.

⁵²⁸ Konu ile alakalı detaylı bilgi için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 1/500.

hadisi taz'if etti. Yine müellif Tirmizî'nin rivayet hakkında "hasen" nitelemesini kabul etmemiştir.⁵²⁹

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, Tirmizî'nin naklettiği ve hasen değerlendirmesinde bulunduğu hadisi Ebû Dâvûd, Nesâî, Beyhakî ve cumhurun taz'if ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Tirmizî'nin "hasen" kanaatinin kabul edilmeyeceği yönünde fikir beyan ederek muhaddise yönelik tercih yoluyla tenkitte bulunmaktadır. Tirmizî rivayet hakkında "hasen-sahih-garip" değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁵³⁰ Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinde de Tirmizî'ye yönelik aynı tenkidi yapmakta ve rivayette geçen "yüzüğünü çıkarır bir yere koyardı" lafızlarının Hz. Peygamberin sözü olmadığını bilakis musannifin ifadesi olduğunu ve sahih rivayetin Şahîhayn'da nakledilen "Hz. Peygamberin yüzüğünün üstünde Allah Rasûlü yazılıydı" hadisi olduğunu belirterek Tirmizî'ye farklı bir açıdan eleştiri yapmaktadır.⁵³¹ Ebû Dâvûd bu hadisin münker olduğunu, maruf olan rivayetin ise İbn Cüreyc, Ziyâd b. Sa'd ez-Zührî tariki ile Enes'den varid olan, "Rasûlullah (s.a.v.) gümüştan bir yüzük takardı, sonra da onu attı" şeklinde nakledilen rivayet olduğunu söylemektedir. Ardından bu isnaddaki vehmin de Hemmâm'dan kaynaklı olduğunu, bu hadisi Hemmâm'dan başka Enes'den hiç kimsenin rivayet etmediğini söyleyerek taz'if etmektedir.⁵³² Nesâî rivayet hakkında "gayr-i mahfûz" ifadesini kullanırken,⁵³³ Dârekutnî hadiste ihtilâf olduğunu belirtmektedir.⁵³⁴ Münzirî ise rivayeti değerlendirerek, Hemmâm'ın münekkitler tarafından cerh edilmekle birlikte tevsik edildiğine de işaret ederek onun rivayette teferrüd etmesinin hadise zarar vermeyeceğini, kendi nazarında hadisin tashih edilmesi gerektiğini ve rivayetin garip olduğunu fakat hiçbir şekilde münker ya da şâz olmadığını ifade ederek eleştirilere cevap vermektedir.⁵³⁵ Hâkim rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih

⁵²⁹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/151; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 10; Tirmizî, "Libâs", 16; Nesâî, "Ziyet", 53; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/153.

⁵³⁰ Tirmizî, "Libâs", 16.

⁵³¹ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/73.

⁵³² Ebû Dâvûd, "Tahâret", 10.

⁵³³ Nesâî, "Ziyet", 71.

⁵³⁴ Dârekutnî, *el-İlel*, 12/175.

⁵³⁵ Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/27.

olduğunu fakat tahrir etmediklerini belirtmektedir.⁵³⁶ İbn Hacer ise rivayetin illetli olduğunu söylemektedir.⁵³⁷ İncelemeler neticesinde her ne kadar rivayeti tashih eden muhaddisler olsa dahi senedde bulunan İbn Cüreyc⁵³⁸ ve Hemmâm'ın⁵³⁹ münekittler tarafından cerh edildiği ve hadisin zayıf olduğu buna binaen de müellifin muhaddislere dayalı olarak yaptığı tenkidinin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

3. Örnek:

حَدِيثُ الْحَكَمِ بْنِ عَمْرٍو: " نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ".

وَعَنْ ابْنِ سَرَجَسٍ: " نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ وَضوءِ الْمَرْأَةِ، وَالْمَرْأَةُ بِفَضْلِ وَضوءِ الرَّجُلِ، وَلَكِنْ يَشْرَعَانِ جَمِيعًا " رَوَى الْأَوَّلُ، الثَّلَاثَةَ، وَالثَّانِي ابْنُ مَاجَهَ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ فِي الْأَوَّلِ إِنَّهُ "حَسَنٌ" وَخَالَفَهُ الْجُمْهُورُ، قَالَ الْبُخَارِيُّ: " حَدِيثُ الْحَكَمِ لَيْسَ بِصَحِيحٍ، قَالَ: وَالصَّحِيحُ فِي حَدِيثِ ابْنِ سَرَجَسٍ أَنَّهُ مَوْقُوفٌ عَلَيْهِ، وَمَنْ رَفَعَهُ فَقَدْ أَخْطَأَ

Hakem b. Amr hadisi, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) erkeğin, kadının abdestinden artan su ile abdest almasını nehyetti.”⁵⁴⁰

İbnü Sercis'den rivayet edildiğine göre şöyle söylemiştir: Rasûlullah (s.a.v.) kadının abdest suyunun artığı ile erkeğin gusletmesini ve erkeğin abdest suyu artığı ile de kadının gusletmesini yasakladı. Fakat erkek ile kadın (bir sudan) beraberce gusul alabilirler. Nevevî'ye göre birinci hadisi üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) rivayet etmiştir. İkincisini ise İbn Mâce nakletmiştir. Müellife göre Tirmizî birinci rivayet hakkında “hasen” değerlendirmesinde bulunmuştur.

⁵³⁶ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/298.

⁵³⁷ İbn Hacer, *Bulûğu'l-merâm*, 76; İbn Hacer, *Telhîşi'l-ḥabîr*, 1/286.

⁵³⁸ Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, 5/422; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/117; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/659; Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Kitâbü Esmâi'l-müdellesîn*, nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1412/1992), 73.

⁵³⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/309; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/309.

⁵⁴⁰ Nevevî, *Ḥulâşatü'l-aḥkâm*, 1/200; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Ṭahâret”, 38; Tirmizî, “Ṭahâret”, 47; Nesâî, “Miyâh”, 11.

Fakat cumhur ona muhalefet etmiştir. Nevevî'nin aktardığına göre Buhârî şöyle demiştir: “Hakem hadisi sahih değildir. Sahih olan İbn Serces (ikinci rivayet) hadisidir ki o da mevkuftur. Kim onu merfu olarak aktarırsa hata yapmıştır.”⁵⁴¹

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, peş peşe iki rivayeti zikrettikten sonra hadisleri kimlerin naklettiklerini belirtmektedir. Ardından Tirmizî'nin, hadis hakkındaki nitelemesini açıklayarak cumhurun Tirmizî'ye muhalefet ettiğini ve Buhârî'nin bu iki rivayeti karşılaştırarak yaptığı değerlendirmeyi aktarmaktadır. Müellif bu şekilde cumhur ve Buhârî'nin görüşünü tercih ederek Tirmizî'ye yönelik tenkitte bulunmaktadır. İbn Mâce her iki rivayeti de tahrir etmiş ve sahih olanın birinci rivayet (Hakem b. Amr'ın naklettiği) olduğunu ikincisinin (Abdullah b. Serces'in hadisi) ise zayıf olduğunu söylemektedir.⁵⁴² Tirmizî *el-İlel* adlı eserinde, Buhârî'ye Hakem b. Amr'ın naklettiği rivayetin sıhhati hakkında soru sorduğunu onun da “bu hadis sahih değil” dediğini aktarmaktadır.⁵⁴³ İbn Hibban, Hakem b. Amr'dan varid olan hadisi tashih etmektedir.⁵⁴⁴ Beyhakî ise “Hakem b. Amr'ın rivayeti sahih olsa bile neshedilmiştir” şeklinde yorum yapmaktadır.⁵⁴⁵ Rivayetler incelendiğinde her iki isnadda da problem olmadığı, fakat hadislerin zahiren birçok sahabiden nakledilen “kadının abdestinden artan su ile abdest ya da gusul alınmasına cevaz veren” rivayetlerle çeliştiği gözlemlenmektedir.⁵⁴⁶ Bazı âlimler bu çelişkiden dolayı yukarıdaki rivayetleri tazvif etmektedirler.⁵⁴⁷ Fakat İbn Hacer, yukarıdaki rivayetlerin müzdarib olduğunu ve nehy olunan hadislerin vücuda değip yani kullanılıp arta kalan sulardan bahsettiğini, cevaz verilen rivayetlerin ise sudan (kullanılmayan) arta kalanlar için olduğu, rivayetleri ise cem yapmanın mümkün olabileceğini söyleyerek hadisler arasındaki çelişkiyi izahata kavuşturmuştur.⁵⁴⁸

⁵⁴¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/200; İbn Mâce, *Tahâret*, 34.

⁵⁴² İbn Mâce, “*Tahâret*”, 34.

⁵⁴³ Ebû İsmâ Muhammed et-Tirmizî, *İlelü't-Tirmizî'l-kebir*, nşr. Ebû Tâlib el-Kâdî, *Subhî es-Samerânî*, (Beyrut: Mektebetü'n-Nahda, 1409/1989), 40.

⁵⁴⁴ İbn Hibbân, *Şahîh*, 4/71.

⁵⁴⁵ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 1/496.

⁵⁴⁶ Buhârî, “*Vudû*”, 44; İbn Hibbân, *Şahîh*, 4/48; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 1/165.

⁵⁴⁷ Irâkî, *Tarhu't-teşrib*, 2/39; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/86.

⁵⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/300.

4. Örnek:

وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْضِي حَاجَتَهُ، فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ، وَلَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ، وَرُبَّمَا قَالَ يَحْجِزُهُ عَنِ الْقُرْآنِ شَيْءٌ، لَيْسَ الْجَنَابَةُ " رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ. قَالَ التِّرْمِذِيُّ: "هُوَ حَسَنٌ صَحِيحٌ " وَخَالَفَهُ الْأَكْثَرُونَ، فَضَعَفُوهُ. قَالَ الشَّافِعِيُّ: "أَهْلُ الْحَدِيثِ لَا يَثْبُتُونَهُ" قَالَ الْبَيْهَقِيُّ: "لِأَنَّ مَدَارَهُ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَمَةَ وَكَانَ قَدِ كَبُرَ وَأَنْكَرَ حَدِيثَهُ وَعَقْلَهُ، وَإِنَّمَا رَوَى هَذَا بَعْدَ كِبَرِهِ، قَالَهُ شُعْبَةُ ". ثُمَّ رَوَى الْبَيْهَقِيُّ عَنِ الْحَفَاطِ تَحْقِيقَ مَا قَالَ. ثُمَّ قَالَ: "وَصَحِيحٌ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْهُ، أَنَّهُ كَرِهَ الْقِرَاءَةَ لِلْجَنبِ " ثُمَّ رَوَاهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْهُ.

Ali'den (r.a.) rivayetle, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) ihtiyacını giderir, sonra da Kur’ân-ı Kerîm okurdu. Cünüplükten başka hiçbir şey onu Kur’ân okumaktan alıkoymazdı.” Nevevî’ye göre üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi rivayet etmiştir. Tirmizî hadis için “hasen-sahih” demiştir. Müellife göre çoğunluk ona muhalefet etmiş ve rivayeti zayıf olarak nitelemişlerdir. İmam Şâfiî “ehli hadise göre o sabit değildir” demiştir. Beyhakî de “çünkü rivayetin medarı Abdullah b. Selime”dir. Abdullah b. Selime’nin yaşlandıktan sonra hadisi ve akli inkâr edilmiştir. Şu’be’nin dediğine göre de bu hadisi yaşlandıktan sonra rivayet etmiştir demektir. Yine müellife göre Beyhakî, Şu’be’nin söylediğini tahkik ederek huffâzdan rivayet etmiştir. Sonra da Ömer’den (r.a.) aktarılan “cünüpken Kur’ân okumanın kerih görüldüğü” rivayetinin sahih olduğunu ve Ömer isnadıyla rivayeti naklettiğini belirtmektedir.⁵⁴⁹

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, hadisi hangi muhaddislerin tahrir ettiklerini belirtmektedir. Daha sonra Tirmizî’nin, rivayetin sıhhati hakkındaki “hasen-sahih” değerlendirmesinin hatalı olduğu, çoğunluğun bu hadisi zayıf kabul ettiği ve Tirmizî’ye muhalefet ettikleri yönünde bir görüş aktarmaktadır. Ardından İmam Şâfiî ve Beyhakî’nin hadisin zayıf olduğuna dair kanaatlerini aktararak tercih yoluyla Tirmizî’ye yönelik tenkitte bulunmaktadır. Hadis incelendiğinde

⁵⁴⁹ Nevevî, *Hulûşatü’l-ahkâm*, 1/207; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 88; Tirmizî, “Tahâret”, 111; Nesâî, “Tahâret”, 175.

Tirmizî'nin aktardığı rivayetin lafızlarının farklı olduğu ve hadisin sıhhati hakkında hasen-sahih değerlendirmesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Tirmizî, ashabdan ve tâbiînden pek çok kimsenin bu görüşte olduğunu ve şöyle söylediklerini aktarmaktadır: “Abdestsiz olarak Kur’ân okunur fakat mushafa temiz olanlar el sürerek okumalıdır.” Yine Tirmizî Süfyân es Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak gibi muhaddislerin de bu kanaate sahip olduklarını söylemektedir.⁵⁵⁰ Hâkim hadisin sahih olduğunu fakat Buhârî ve Müslim’in Abdullah b. Selime ile ihticac etmediklerini belirtmektedir.⁵⁵¹ Nevevî *el-Mecmu*^c adlı eserinde de aynı değerlendirmeleri yaparak İmam Şâfiî'nin “bu hadis sabit olsa dahi cünüpken Kur’ân okumanın haram olduğuna delalet eder” şeklindeki görüşünü aktarmaktadır.⁵⁵² Ahmed b. Hanbel ise rivayeti taz^cif ederek bu hadisi Şu^cbe'den başkasının nakletmediğini belirtmektedir.⁵⁵³ İbn Huzeyme ve İbn Hibban ise hadisi tahrir ederek tashihte bulunmuşlardır.⁵⁵⁴ İbn Hacer rivayeti tashih ve taz^cif edenler olduğunu, isabetli olan değerlendirmenin ise hasen olduğu ve rivayetin hüccet olabileceğini söylemektedir.⁵⁵⁵ Değerlendirmeler neticesinde isnadda bulunan Abdullah b. Selime, kimi münekkitlerce cerh edilirken, bazıları tarafından da ta^cdil edilmiştir.⁵⁵⁶ Buna binaen de bazıları rivayeti sahih kabul ederken bazıları da taz^cif etmiştir. Fakat Abdullah b. Selime'nin cerhi rivayetin sıhhatini zayıf kılacak derece değildir. Bu sebepten dolayı isnadın hasen olduğu daha makul gözükmektedir. Binaenaleyh Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik tenkidinin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıdaki rivayet bağlamında ulemâ arasında abdestsiz Kur’ân'a dokunmak, okumak ve cünüpken Kur’ân okumak gibi meseleler tartışmalara yol açmıştır.⁵⁵⁷

⁵⁵⁰ Tirmizî, “Tahâret”, 1117.

⁵⁵¹ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/253.

⁵⁵² Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/159.

⁵⁵³ Hâlid er-Rabât v.dğr., *el-Câmi li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed* (Feyyûm: Dârü'l-Felâh, 1430/2009), 14/155.

⁵⁵⁴ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/140; İbn Hibbân, *Şahîh*, 3/80.

⁵⁵⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/408.

⁵⁵⁶ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 5/99; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/51; Zehebî, *Divânü'd-du'afâ*, 217.

⁵⁵⁷ Mahmud Muhammed Hattab es-Sübki, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrud Şerhu Sünen-i Ebi Dâvûd* (Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1351/1933), 2/301; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 2/552; Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 2/212; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 1/386.

5. Örnek:

وَحَدِيثُ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ: " أَصَلِّي لَكُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَرْفَعْ إِلَّا مَرَّةً ". اتَّفَقُوا عَلَى تَضْعِيفِهِ. وَأَنْكَرُوا عَلَى التِّرْمِذِيِّ قَوْلَهُ: " إِنَّهُ حَسَنٌ ".

İbn Mes'ûd hadisi, şöyle demiştir: “Size Rasûlullah’ın (s.a.v.) namazı gibi bir namaz kıldırayım, sadece bir kez ellerini kaldırdı.” Nevevî’ye göre ulema rivayetin zayıf olduğuna ittifak etmiştir. Âlimler, Tirmizî’nin “hasen” değerlendirmesini inkâr etmişlerdir.⁵⁵⁸

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, zayıf babında naklettiği rivayeti hadisin zayıflığında ittifak ettiler diyerek taz'if etmektedir. Ardından Tirmizî’nin rivayetin sıhhati hakkındaki hasen değerlendirmesinin ulemâ tarafından inkâr edildiğini belirterek Tirmizî’ye tercih yoluyla tenkitte bulunmaktadır. Tirmizî bu konuda Berâ b. Âzib’den de hadis rivayet edildiğini söyleyerek İbn Mes'ûd hadisinin hasen olduğu belirtmektedir. Yine sahabe ve tabiîn âlimlerinden Süfyân es-Sevrî ve Kûfeliler gibi pek çok kimsenin görüşü bu hadis üzeredir şeklinde açıklama yapmaktadır. Ayrıca Tirmizî de yer alan rivayetin lafızlarında farklılıklar olduğu, metnin tamamının ise “size Rasûlullah’ın (s.a.v.) namazı gibi bir namaz kıldırayım mı? Dedi ve namaz kıldı sadece başlangıç tekbirinde ellerini kaldırdı” şeklinde yer aldığı gözlemlenmektedir.⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel hadisin zayıf olduğunu, Darekutni de rivayetin sabit olmadığını söylemektedir.⁵⁶⁰ Ebû Dâvûd ise bu rivayetin uzun bir hadisin muhtasarı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu lafızlarla varid olan hadisi taz'if etmektedir.⁵⁶¹ İbn Ebî Hâtim ve Abdülhak el-İşbili de rivayetin sahih olmadığını söylemektedir.⁵⁶² İbn Abdilber isnadda bulunan Âsım b. Küleyb’in infirad ettiğini, ayrıca rivayetin lafızlarında da ihtilâf

⁵⁵⁸ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/354; Tirmizî, “Şalât”, 191.

⁵⁵⁹ Tirmizî, “Şalât”, 191.

⁵⁶⁰ Rabât v.dğr., *el-Câmi'*, 14/222; Dârekutnî, *Sünen*, 2/48.

⁵⁶¹ Ebû Dâvûd, “Şalât”, 119.

⁵⁶² Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, nşr. Saîd b. Abdillâh el-Hümeyyid & Hâlid b. Abdirrahman el-Cersî (Riyad: Metâbiu'l-Humeydî, 1427/2006), 2/124; Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbilî (İbnü'l-Harrât), *el-Ahkâmü'l-vüştâ min hadîsi'n-nebî şallallahü 'aleyhi ve sellem*, nşr. Hamdî es-Selefî & Subhî es-Sâmerrâî (Riyad: Mektebetu Rüşd, 1416/1995), 1/367.

olduğunu belirterek hadisi taz'if etmektedir.⁵⁶³ İbn Hacer, İmam Şâfi'nin hadis hakkında "bu rivayet sabit değildir" dediğini belirtmektedir.⁵⁶⁴ İncelemeler neticesinde senedde bulunan Âsım b. Küleyb'in rivayetlerde infirat ettiği bu sebeplede muhaddisler nazarında hadisleri ile ihticac edilmediği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁵ Buna binaen de rivayetin zayıf olduğu ve Nevevî'nin tenkidinde isabet ettiği gözlemlenmektedir.

6. Örnek:

وَعَنْ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ، قَالَ: " سَمِعَنِي أَبِي وَأَنَا أَقْرَأُ {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} فَقَالَ: أَيُّ بَنِي، إِيَّاكَ وَالْحَدِيثِ، فَإِنِّي صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، فَلَمْ أَسْمَعْ رَجُلًا مِنْهُمْ يَقُولُهُ، فَإِذَا قَرَأْتَ فَقُلْ {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} " رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَقَالَ: " حَدِيثٌ حَسَنٌ ". وَلَكِنْ أَنْكَرَهُ عَلَيْهِ الْحِفَازُ، وَقَالُوا: هُوَ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ لِأَنَّ مَدَارَهُ عَلَى ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مُغْفَلٍ وَهُوَ مَجْهُولٌ، وَمِمَّنْ صَرَحَ بِهِدَا ابْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ، وَالْخَطِيبُ الْبَغْدَادِيُّ، وَآخَرُونَ وَنَسَبَ التِّرْمِذِيُّ فِيهِ التَّسَاهُلَ.

Abdullah b. Mugaffel'den rivayetle, şöyle demiştir: "Namaz kılariken babam benim besmeleyi okuduğumu işitti ve şöyle dedi: Ey oğlum, bu yaptığın bid'attir. Ben Rasûlullah (s.a.v.) ile Ebû Bekir, Ömer ve Osman'la birlikte namaz kıldım, hiçbirinin sesli olarak besmele okuduğunu işitmedim. Sen de okuduğunda (namaza başladığında) "elhamdülillâhi rabbi'l-âlemin" de. Nevevî'ye göre Nesâî ve Tirmizî hadisi rivayet etmiştir. Müellif, Tirmizî'nin rivayetin sıhhati hakkında "hadis hasen"dir şeklindeki kanaatini aktarmaktadır. İbn Huzeyme, İbn Abdilber, Hatib el-Bağdadi ve diğerlerinin de içerinsinde bulunduğu huffâzın, Tirmizî'nin "hasen" nitelemesini inkâr ettiğini, rivayetin zayıf olduğunu, çünkü isnadın medarı olan Abdullah b. Mugaffel'in meçhul olarak tavsif edildiğini de

⁵⁶³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 9/219.

⁵⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/200.

⁵⁶⁵ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ'*, 204; İbn Hacer, *el-Me'âlib*, 4/38; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 2/93.

aktarmaktadır. Ayrıca bunların Tirmizî'yi tesâhülle itham ettiklerini de belirtmektedir.⁵⁶⁶

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, rivayeti nakledenleri belirttikten sonra Tirmizî'nin, hadisin sıhhati hakkındaki “hasen” değerlendirmesine işaret etmektedir. Daha sonra muhaddislerin, hadisin zayıflığına dair görüşünü ve Tirmizî'nin rivayeti değerlendirmede mütesahil davarandığını belirten düşüncelerini aktararak Tirmizî'ye yönelik huffâzın görüşünü tercih ederek tenkitte bulunmaktadır. Tirmizî, Abdullah b. Mugaffel hadisinin hasen olduğunu ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashabından Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve tabiîn âlimlerinden pek çok ilim adamının bu hadisle amel ettiklerini söylemektedir. Ayrıca Süfyân es-Sevrî, İbnü'l Mübârek, Ahmed ve İshak'ın da görüşünün bu şekilde olduğu ve besmeleyi açıktan okumayı gizli okunması görüşünde olduklarını aktarmaktadır.⁵⁶⁷ Nevevî, *el-Mecmu'* adlı eserinde besmeleyi açıktan okumanın Şâfi mezhebinde mübah olduğunu ve buna delalet eden rivayetlerin oldukça sahih ve bir hayli fazla olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Abdullah b. Mugaffel ve Enes rivayetlerinin illetli olduğunu söyleyerek konu ile ilgili detaylı açıklama yapmaktadır.⁵⁶⁸ Buhârî *et-Târîhü'l-kebîr*'de rivayeti tahrir etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Zeyla'î bazı muhaddislerin, senede bulunan Abdullah b. Mugaffel'in meçhul olduğunu belirterek bu rivayeti zayıf kabul ettiklerini söylemektedir. Fakat Abdullah b. Mugaffel'in meçhul olmadığını ve bu hadisi taz'if edenlerin bu konuda daha zayıf rivayetlerle ihticac ettiklerini aktararak eleştiri yapmaktadır. Yine Hatib el-Bağdadi'nin de bu konuda mevzu bir hadisle ihticac ettiğini belirtmektedir. Son olarak rivayetin hasen olduğunu ve besmelenin cehri okunmayacağı konusunda açık bir delil olacağını söylemektedir.⁵⁷⁰ Aynî de bu rivayeti hasen kabul etmektedir. Ayrıca Nevevî'nin, ulemâdan aktarmış olduğu eleştirilere cevap vererek, Abdullah b. Mugaffel'in meçhul olmadığını izah etmektedir.⁵⁷¹ Hadisin Enes b. Mâlik kanalıyla varid olan

⁵⁶⁶ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/369; Hadis için bk. Tirmizî, “Şalât”, 180; Nesâî, “İftitâh”, 23.

⁵⁶⁷ Tirmizî, “Şalât”, 180.

⁵⁶⁸ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/354.

⁵⁶⁹ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 8/441.

⁵⁷⁰ Zeyla'î, *Naşbu'r-râye*, 1/333.

⁵⁷¹ Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, 3/590.

sahih şâhidinin bulunması da rivayetin sıhhat derecesini arttırmaktadır.⁵⁷²

Değerlendirmeler neticesinde hadisin hasen olduğu ve Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik eleştirisinin isabetli olmadığı tespit edilmiştir.

7. Örnek:

وَحَدِيثُ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ابْنِ أَكِيمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: انصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاةٍ جَهْرًا بِهَا يُقْرَأُ فِيهَا، فَقَالَ: " هَلْ قَرَأَ مَعِيَ أَحَدٌ؟ " قَالَ رَجُلٌ: نَعَمْ. قَالَ: " إِنِّي أَقُولُ مَا لِي أَنْزَعُ الْقُرْآنَ " فَانْتَهَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا جَهْرًا فِيهِ حِينَ سَمِعُوا مِنْهُ هَذَا. رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ. قَالَ التِّرْمِذِيُّ: " حَسَنٌ "، وَأَنْكَرَهُ عَلَيْهِ الْأَيْمَةُ وَاتَّفَقُوا عَلَى ضَعْفِ هَذَا الْحَدِيثِ، لِأَنَّ ابْنَ أَكِيمَةَ مَجْهُولٌ. وَعَلَى أَنْ قَوْلَهُ: " فَانْتَهَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ " إِلَى آخِرِهِ لَيْسَتْ مِنَ الْحَدِيثِ، بَلْ هِيَ مِنْ كَلَامِ الزُّهْرِيِّ مَدْرَجَةٌ فِيهِ، هَذَا مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ عِنْدَ الْحَفَازِ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ مِنْهُمْ: الْأَوْزَاعِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الذَّهَلِيُّ، وَالْبُخَارِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالْخَطَّابِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ، وَغَيْرِهِمْ.

Zührî hadisi, İbn Ukeyme'den, o da Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) sesli okuduğu bir namazdan sonra: “Demin biriniz benimle beraber okudu mu?” buyurmuş. Bunun üzerine bir adam: Evet, ey Allah'ın Rasûlü, diye cevap vermiş, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: “Ben de neden kıraatim karışıyor diyordum.” İnsanlar, Rasûlullah'dan (s.a.v.) bunu duyunca bir daha Hz. Peygamber'in âşikâre okuduğu namazlarda onunla beraber okumayı bıraktılar. Nevevî'ye göre üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi rivayet etmiştir. Tirmizî hadisin “hasen” olduğunu söylemiştir. Fakat müellife göre ulemâ, Tirmizî'nin bu nitelemesini inkâr etmiş ve hadisin zayıf olduğuna ittifak etmişlerdir. Çünkü Nevevî'ye göre İbn Ukeyme meçhuldür. Müellif, hadisin sonundaki “insanlar okumayı bıraktı” lafızlarının hadisten olmadığını, bilakis Zührî'nin sözü olduğunu ve hadise idrâc edildiğini belirtmektedir. Ayrıca Evzâî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Buhârî, Ebû Dâvûd, Hattâbî, Beyhakî ve

⁵⁷² Buhârî, “Ezân”, 90; Müslim, “Şalât”, 399; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 124; İbn Mâce, “İkâmetü's-şalât”, 4.

diğerlerinin de içerisinde bulunduğu mütekaddîmin ve müteahhîrin huffâzın bunda ittifak ettiklerini söylemektedir.⁵⁷³

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, rivayeti hangi muhaddislerin naklettiklerini belirttikten sonra Tirmizî'nin hadis hakkındaki nitelemesini aktarmaktadır. Daha sonra ise bu nitelemenin yanlış olduğunu belirtmek amacıyla ulemâ tarafından bu kanaatin inkâr edildiğini ve hadisin zayıflığında ittifak ettiklerini aktarmaktadır. Çünkü senedde bulunan İbn Ukeyme'nin meçhul olduğunu belirterek Tirmizî'ye yönelik tercih yoluyla tenkitte bulunmaktadır. Sonrasında ise hadise idrâc edilmiş bir sözün rivayetin aslından olmadığına işaret ederek yapılan hataya dikkat çekmektedir. Rivayet incelendiğinde Tirmizî'nin rivayeti tahrir ettikten sonra konu ile ilgili uzunca bir değerlendirme yaptığı gözlenmektedir. Tirmizî, rivayetin hasen olduğunu söyleyerek İbn Ükeyme'nin adının Umâre olduğunu ve ona Amr b. Ükeyme de denildiğini ifade etmektedir. Devamında Zührî ile muâsır bazı âlimlerin aynı hadisi rivayet ederek şu ilaveyi yaptıklarını belirtmektedir: “İnsanlar bunu Rasûlullah'dan (s.a.v.) işitince okumaya son verdiler.” Yine bu hadiste imamın arkasında okumayı kabul edenlere ters düşen bir durumun olmadığını; çünkü bu rivayeti nakleden Ebû Hüreyre'nin şöyle bir rivayetinin daha olduğunu açıklamaktadır. “Bir kimse namaz kılar, kıldığı namazda Fatıha sûresini okumazsa namazı eksiktir, tamam değildir. Hadis râvilerinden biri Ebû Hüreyre'ye şöyle dedi: “Bazen imamın arkasında oluyorum ne yapmalıyım? Ebû Hüreyre de “İçinden oku” buyurdular. Ebû Osman en Nehdî, Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle diyor: “Fatıha sûresi okunmaksızın namaz olmadığını ilan etmemi Rasûlullah (s.a.v.) bana emretti.” Tirmizî, hadisçilerin ise: “İmamın sesli okuduğu namazlarda okunmaksızın imamı dinlemeleri gerektiğini, imamın okuma anındaki yaptığı durak yerlerini takip ederek o esnarlarda okumaları” yönünde görüş bildirdiklerini söylemektedir. Âlimlerin ise imamın arkasında okuma konusunda ayrı görüşler ortaya koyduklarını, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabından ve tâbîinden pek çok kimsenin de “imamın arkasında okunması kanaatinde” olduklarını aktarmaktadır. Tirmizî'ye göre Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshak gibi

⁵⁷³ Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, 1/378; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 136; Tirmizî, “Şalât”, 233; Nesâî, “İftitâh”, 30.

âlimler de bu görüşü savunmaktadırlar. Ayrıca Tirmizî, Abdullah b. Mübârek'in, "Ben imamın arkasında okurum, herkes de okur, sadece Küfeli bazı kimseler okumazlar ben onların namazlarının da caiz olduğu görüşümdedir" şeklindeki düşüncesini aktarmaktadır. Tirmizî'ye göre ilim adamlarının bu konuda şiddetli davranarak, "Gerek kendi başına gerek imamın arkasında olsun Fatiha okunmadan namaz olmaz" diyerek Ubâde b. Sâmî'tin hadisine dayandıklarını söylemektedir. Ubâde b. Sâmî'tin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra da imamın arkasında Fatiha sûresini okumuş olup "Fatiha sûresi okunmadan namaz olmaz" hadisiyle amel ettiğini, Şâfiî, İshak ve diğer bir kısım kimselerin de bu görüşte olduklarını belirtmektedir. Son olarak Ahmed b. Hanbel'in, Rasûlullah'dan (s.a.v.) gelen "Fatihayı okumayanın namazı yoktur" şeklindeki rivayeti, "cemaat olmaksızın kendi başına namaz kılanlar için söylenmiştir" şeklinde yorumladığını aktarmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in Câbir hadisini delil göstererek bu kanaate sahip olduğunu ve tüm bunlara rağmen Ahmed b. Hanbel'in imamın arkasında veya kendi başına bile olsa kişinin Fatiha'yı okuması gerektiğini tercih ettiğini belirtmektedir.⁵⁷⁴ Buhârî, hadisi tahrir ederek "insanlar okumayı bıraktı" lafızlarının Zührî'nin sözü olduğunu bunu da kendisine Hasan b. Sabbâh'ın söylediğini aktarmaktadır.⁵⁷⁵ Hattâbî, bu meselede ulemânın ihtilâf ettiğini, ashabın bazılarında imamın arkasında kıraat etmenin vacib olduğuna dair rivayetlerin varid olduğunu, bazılarında ise okunmaması gerektiğini belirten rivayetlerin nakledilmesinin ayrılıklara yol açtığını, fukahânın da bu konuda ayrılığa düştüğünü ve farklı görüşler ortaya koyduğunu belirtmektedir.⁵⁷⁶ Dârekutnî ise rivayetin zayıf olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁷ Hâkim, hadisi şâhid olarak tahrir etmektedir.⁵⁷⁸ İbnü'l-Mülakkın, İbn Ükeyme'nin teferrüt ettiğine dair eleştirilerin doğru olmadığını ve İbn Ükeyme'nin birçok münekkit tarafından tevsik edildiğini belirtmektedir. Ayrıca İbn Hibban'ın hadisi tahrir ve tashih

⁵⁷⁴ Tirmizî, "Şalât", 136.

⁵⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *el-Kırâ'âtü hâlfel-imâm*, nşr. Fazlurrahmân es-Sevrî (Pakistan: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1400/1980), 28.

⁵⁷⁶ Hattâbî, *Me'alim*, 1/206.

⁵⁷⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 2/102.

⁵⁷⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/364.

etmesi,⁵⁷⁹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin hadisi nakletmesi, bu hadisin makbul olduğunu söylemesi,⁵⁸⁰ Tirmizî'nin rivayeti hasen kabul etmesi ve Ebû Dâvûd'un sükût etmesi gibi sebepleri rivayetin sıhhati için delil göstermektedir. Buna ek olarak teferrüt eden birinin rivayetinun sahih olmayacağına yönelik eleştirilere de "sikanın teferrüdünün hadise zarar vermeyeceği" kuralını hatırlatarak hadisi tashih etmektedir.⁵⁸¹ Değerlendirmeler neticesinde, senedde bulunan İbn Ukeyme'nin bazı muhaddislerce meçhul kabul edildiği; fakat durumun böyle olmadığı ve râvinin sika olduğu gözlemlenmektedir.⁵⁸² Binaenaleyh rivayetin sahih olduğu ve Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik eleştirisinin isabetli olmadığı tespit edilmiştir.⁵⁸³

Nevevî, Tirmizî'ye yönelik eleştirilerinde doğrudan tenkitte bulunmaktadır. Bu tarz eleştirilerini genelde isnad tahlili yaptıktan sonra belirtmektedir. Buna şu örnekleri verebiliriz:

1. Örnek:

عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ. قَالُوا: حَتَّى يَقُومَ؟ قَالَ: حَتَّى يَقُومَ" رَوَاهُ الثَّلَاثَةُ. قَالَ التِّرْمِذِيُّ "حَسَنٌ". وَكَيْسَ كَمَا قَالَ، لِأَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ لَمْ يَسْمَعْ أَبَاهُ، وَلَمْ يُدْرِكْهُ بَاتِفَاقِهِمْ. وَقِيلَ: وَلَدٌ بَعْدَ مَوْتِهِ، فَهُوَ مُنْقَطِعٌ

Ebû Ubeyde'den, o da babası Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir ki: "Nebî (s.a.v.) ilk iki rek'attan sonra otururken sanki kızgın taş üzerindeymiş gibi otururdu. Dediler ki: 'Kalkıncaya kadar böyle mi?' Dedi ki: (Evet) kalkıncaya kadar." Nevevî'ye göre üçü (Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî) bu hadisi rivayet etmiştir. Tirmizî rivayet hakkında "hasen" demiştir. Müellife göre durum

⁵⁷⁹ İbn Hibbân, *Şahîh*, 5/161.

⁵⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/362.

⁵⁸¹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 3/545.

⁵⁸² İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 5/242; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/228; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7/410.

⁵⁸³ Konu ile ilgili farklı görüşler için ayrıca bk. Begavî, *Şerhu's-sünne*, 3/83; Nevevî, *Şerhu'l-Muhezzeb*, 3/363; Sübkî, *el-Menhel*, 5/259.

Tirmizî'nin söylemiş olduğu gibi değildir. Onların ittifakı ile Ebû Ubeyde babasından hadis işitmemiş ve babasına yetişmemiştir. Denilmiştir ki: Ebû Ubeyde babası öldükten sonra doğmuştur. O halde de Nevevî'ye göre hadis münkatıdır.⁵⁸⁴

Yukarıda görüldüğü üzere Nevevî, örnekteki rivayeti hangi muhaddislerin naklettiklerini belirttikten sonra Tirmizî'nin hadis hakkındaki nitelemesini aktarmaktadır. Sonrasında ise muhaddisin kanaatinin yanlış olduğunu gerekçesi ile birlikte açıklayarak Tirmizî'yi tenkit etmektedir. Tirmizî ise rivayet hakkında “hasen” değerlendirmesinde bulunduktan sonra, “ne var ki Ebû Ubeyde babasından hadis duymamıştır” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Akabinde ilim adamlarının bu hadisle amel ettiğini ve ilk oturuşta teşehhüde bir şey ilave edilmemesini tercih ettiklerini ve “eğer bir şeyler ilave ederlerse sehiv secdesi yapılması gerektiğini” belirttiklerine dair açıklama yapmaktadır.⁵⁸⁵ İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler de rivayeti eserlerinde tahrir etmişler.⁵⁸⁶ İbn Hacer isnadda inkıtâc olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁷ Hâkim, rivayeti Buhârî ve Müslim şartlarına göre sahih kabul etmektedir.⁵⁸⁸ İsnad incelendiğinde Ebû Ubeyde'nin babasından hadis işitmediği, bu sebepten dolayı da isnadın münkatı olduğu ve muhaddislerce hadisin taz'if edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸⁹ Ayrıca Tirmizî'nin, “Ebû Ubeyde babasından hadis duymamıştır” şeklinde bir açıklama yapmasına rağmen rivayete hasen demesi ilginçtir. Çünkü isnadında inkıtâc olan ve başka herhangi bir tarikle desteklenmeyen bir rivayetin hasen tanımı altına girmesi mümkün gözükmemektedir.⁵⁹⁰ Bu incelemeler neticesinde Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik bu tenkidinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁸⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/436; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şalât”, 187; Tirmizî, “Şalât”, 270; Nesâî, “Kitabu't-tatbîk”, 104.

⁵⁸⁵ Tirmizî, “Şalât”, 270.

⁵⁸⁶ Şâfiî, *Müsned*, 43; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/168.

⁵⁸⁷ İbn Hacer, *Telhîşü'l-ḥabîr*, 2/754.

⁵⁸⁸ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/402.

⁵⁸⁹ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm er-Râfiî, *Şerḥü Müsnedi's-Şâfiî*, nşr. Ebü Bekir Vâil Muhammed Bekir Zehrân (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1428/2007), 1/376; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/62; Aynî, *Nuḥabü'l-efkâr*, 2/509; İbn Hacer, *Telhîşü'l-ḥabîr*, 2/753.

⁵⁹⁰ İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, 29.

2. Örnek:

وَعَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا تَكْرَهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ، فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُمْ، وَيَسْقِيهِمْ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ بِإِسْنَادِهِ ضَعِيفٍ جَدًّا. وَادَّعَى التِّرْمِذِيُّ أَنَّهُ حَسَنٌ.

Ukbe b. Âmir'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hastalarınızı yemeye içmeye zorlamayınız çünkü Allah onları yedirir ve içirir.” Nevevî'ye göre Tirmizî ve İbn Mâce bu hadisi zayıf isnadla naklettiler. Tirmizî hadisin hasen olduğunu iddia etti.⁵⁹¹

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, hadisi Tirmizî ve İbn Mâce'nin zayıf isnadla naklettiklerini belirttikten sonra Tirmizî'nin, rivayeti hasen olarak değerlendirmesini eleştirmektedir. Rivayet incelendiğinde Tirmizî, “bu hadis hasen-garib olup sadece bu şekliyle bilmekteyiz” demektedir.⁵⁹² Beyhakî, isnadda bulunan Bekr İbn Yûnus b. Bükeyr'in teferrüd ettiğini ve münkerü'l-hadis olduğunu söylemektedir.⁵⁹³ Hâkim ise “hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir fakat tahrir etmemiştir” şeklinde değerlendirmede bulunmaktadır.⁵⁹⁴ İbn Ebî Hatim hadisin batıl, Yûnus b. Bükeyr'in de münkerü'l-hadis olduğunu belirterek hadisi taz'if etmektedir.⁵⁹⁵ Değerlendirmeler neticesinde senedde bulunan Bekr İbn Yûnus b. Bükeyr'in münkerü'l-hadis olduğu buna binaen de muhaddislerce isnadın zayıf kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁹⁶ Bu durumda da Nevevî'nin, Tirmizî'ye yönelik yapmış olduğu eleştirinin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

Nevevî, Tirmizî'ye yönelik bazı tenkitlerinde müsamahakâr davranmaktadır. Rivayet hakkında eleştiride bulunmakla birlikte Tirmizî'nin bu

⁵⁹¹ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/920; Hadis için bk. Tirmizî, “Tıb”, 4; İbn Mâce, “Tıb”, 5.

⁵⁹² Tirmizî, “Tıb”, 4.

⁵⁹³ Beyhakî, *es-Sünen*, 9/583.

⁵⁹⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/501.

⁵⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, 5/620.

⁵⁹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 6/232; Ebü'l-Fazl Muhammed İbnü'l-Kayserânî, *Zahîretü'l-huffâz*, nşr. Abdurrahman el-Feryevâî (Riyad: Darü's-Selef, 1416/1996), 5/2637; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 2/292; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/233; İbnü'l Mülakkın, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 2/10; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/489; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/162.

hadisi farklı şekillerde desteklemiş olabileceğine dair ifadeler kullanarak hem eleştiri hem de müdafaada bulunabilmektedir. Nevevî'nin bu tarz tenkitlerine şu örnekleri verebiliriz;

1. Örnek:

وَعَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "رَأَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَا أَحْصِي
يَتَسَوَّكُ وَهُوَ صَائِمٌ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ وَحَسَنَهُ. لَكِنَّ مَدَارَهُ عَلَى عَاصِمِ ابْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، وَقَدْ
ضَعَفَهُ الْجُمْهُورُ، فَلَعَلَّهُ اعْتَضَدَ

Âmir b. Rabîa'dan (r.a.) rivayete göre, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) oruçlu oldukları halde misvak kullandıklarını kaç kere gördüğümü sayamam.” Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet ettiler. Tirmizî rivayeti hasen kıldı. Fakat müellif rivayetin medârı Âsım b. Ubeydullah olmakla birlikte cumhurun onu taz'if ettiğini söylemektedir. Yine Tirmizî'nin belki (isnadı) desteklemiş olabileceğini söylemektedir.⁵⁹⁷

Yukarıda görüldüğü üzere Nevevî bir önceki örnekte olduğu gibi bu misalde de Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin rivayeti naklettiklerini belirttikten sonra Tirmizî'nin hasen değerlendirmesini, senedin medârı olan Âsım b. Ubeydullah'ın ulemâ tarafından cerhini mesned göstererek tenkit etmektedir. Devamında ise Tirmizî'nin belki (isnadı) desteklemiş olabileceği şeklindeki ifadesiyle kesin bir yargıda bulunmamıştır. Tirmizî rivayetin devamında; “Bu konuda Âişe'den de hadis nakledilmiştir. Âmir b. Rabîa hadisi hasen olup ilim adamları bu hadisle amel etmişler ve oruçlunun misvak kullanmasında bir sakınca olmadığını söylemişlerdir. Ama bazı ilim adamları oruçlunun yaş misvakla misvaklanmasını ve gündüzün sonuna doğru misvak kullanmayı hoş karşılamamışlardır. Şâfiî âlimler oruçlunun gündüzün öncesinde ve sonrasında misvak kullanması sakıncalı değildir demektedir, Ahmed ve İshak ise gündüzün son zamanında misvak

⁵⁹⁷ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/87; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Şavm”, 26; Tirmizî, “Şavm”, 29.

kullanmayı hoş karşılamamaktadırlar” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.⁵⁹⁸ Rivayet incelendiğinde Buhârî'nin hadisi ta'lik olarak aktardığı gözlemlenmiştir.⁵⁹⁹ İbnü'l-Kattân, Âsım b. Ubeydullah hakkında ihtilâf olduğunu belirtmesine rağmen Tirmizî'nin hasen nitelemesini isabetli görmektedir.⁶⁰⁰ Irâkî ise Tirmizî'nin İmam Şâfi'ye nispetle aktarmış olduğu görüşü eleştirerek bu sözü Tirmizî'den başka aktaranın olmadığını belirterek eleştiri yapmaktadır.⁶⁰¹ İbnü'l-Mülakkın ise hadisin zayıf olduğunu söyleyerek muhaddislerin rivayet hakkındaki taz'iflerini aktarmaktadır.⁶⁰² İbn Hacer ve Aynî de Âsım b. Ubeydullah'ın zayıf olduğunu belirterek rivayeti taz'if etmektedirler.⁶⁰³ Değerlendirmeler neticesinde Âsım b. Ubeydullah'ın münekkitler nazarında ciddi manada cerh edildiği gözlemlenmektedir.⁶⁰⁴ Bunlara binaen de Nevevî'nin tenkidinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. Örnek:

وَعَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ أَبِي الشَّمَالِ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ النَّبِيِّ [صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ] قَالَ: " أَرَبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالسَّوَاكُ وَالنِّكَاحُ " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: " حَسَنٌ لَكِنَّ الْحَجَّاجَ ضَعِيفٌ، وَأَبُو الشَّمَالِ مَجْهُولٌ. فَلَعَلَّهُ اعْتَضَدَ.

Haccâc b. Ertât'dan, o da Ebî Şimâl'den, o da Ebî Eyyûb'den rivayetle, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Dört şey tüm peygamberlerin sünnetlerindedir. Utanma duygusu, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek.” Nevevî'ye göre Tirmizî rivayet etmiştir ve hadis hakkında “hasen”

⁵⁹⁸ Tirmizî, “Şavm”, 29; Konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. Irâkî, *Ṭarḥu't-teşrîb*, 4/99; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11/14.

⁵⁹⁹ Buhârî, “Şavm”, 29.

⁶⁰⁰ Ali el-Humeyrî el-Fâsî İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fî Kitâbi'l-Aḥkâm*, nşr. Hüseyin Âyet Saîd (Riyad: Dâru Taybe, 1417/1996), 3/441.

⁶⁰¹ Irâkî, *Ṭarḥu't-teşrîb*, 4/99.

⁶⁰² İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedri'l-münîr*, 2/32.

⁶⁰³ İbn Hacer, *Telḥîşî'l-ḥabîr*, 1/171; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 9/13.

⁶⁰⁴ Buhârî, *Tarihü'l-kebîr*, 6/493; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 2/127; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 6/348; Beyhakî, *es-Sünen*, 4/452; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/500; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/353.

demıştır. Yine Nevevî'ye göre Haccâc zayıftır ve Ebû Şimâl de meçhuldür. Müellif Tirmizî'nin belki de (isnadı) desteklemiş olabileceğini söylemektedir.⁶⁰⁵

Yukarıda görüldüğü üzere Nevevî, Tirmizî'nin hasen kanaatini aktardıktan sonra senedde bulunan râviler hakkında bir değerlendirmede bulunmakta ve bir nevi Tirmizî'nin bu nitelmesini eleştirmektedir. Fakat her ne kadar müellif, Tirmizî'nin bu görüşünü eleştirse dahi rivayetin devamında فَلَعَلَّهُ اعْتَضِدَ şeklinde bir ifade kullanmış olması ve ayrıca bu hadisi zayıf babında nakletmemiş olması Nevevî'nin bu eleştiride müsamahakâr davrandığını göstermektedir. Rivayet incelendiğinde Tirmizî hadisi naklettikten sonra, “bu konuda Osman, Sevbân, İbn Mes'ûd, Âişe, Abdullah b. °Amr, Ebû Necîh, Câbir ve Akkâf'tan da hadis rivayet edilmiştir” şeklinde bir açıklama yaparak Ebû Eyyûb hadisinin “hasen garib” olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁶ Müellif *el-Mecmu'* adlı eserinde ise aynı değerlendirmelerde bulunmakla birlikte Tirmizî'nin rivayeti farklı bir tarikle desteklemiş olabileceğine buna binaen de hasen kanaatini belirtmiş olduğuna ayrıca dikkat çekmektedir.⁶⁰⁷ Sened incelendiğinde ise Haccâc b. Ertât⁶⁰⁸ ve Ebû Şimâl b. Dabâb'ın⁶⁰⁹ münekkitler tarafından cerh edildiği gözlemlenmiştir. Dârekutnî rivayet hakkında ihtilâf olduğunu belirtmekte ve Haccâc b. Ertât'ın çokça vehme düştüğüne işaret ederek hadisi taz'if etmektedir.⁶¹⁰ İbn Hacer ilgili konu başlığı altında mevzu ile alakalı çok sayıda hadisin varid olduğunu belirtmekte ve bu rivayete de işaret etmektedir. Fakat hadisin sıhhatine yönelik herhangi bir açıklama yapmamaktadır.⁶¹¹ Elbânî ise rivayeti taz'if etmektedir.⁶¹² Değerlendirmelere binaen rivayetin farklı sahabilerden varid olan ve anlam bakımından birbirine yakın şahidleri bulunmakla birlikte hadisin isnadının zayıf olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹³ Tirmizî'nin eserinde konu ile alakalı rivayete destek

⁶⁰⁵ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/85; Hadis için bk. Tirmizî, “Nikâh”, 1.

⁶⁰⁶ Tirmizî, “Nikâh”, 1.

⁶⁰⁷ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/274.

⁶⁰⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/156; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/225; Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ'*, 72; Süyûtî, *Esmâi'l-müdellesîn*, 37.

⁶⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/404; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/536.

⁶¹⁰ Dârekutnî, *el-İlel*, 6/123.

⁶¹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/338.

⁶¹² Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 1/116.

⁶¹³ İbn Hacer, *Telhîşi'l-habîr*, 1/164.

mahiyetinde olan hadislere işaret etmesi Nevevî'nin müsamahakâr eleştirisinin isabetli olduğunu göstermektedir.

3. Örnek:

وَحَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ، "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْشُرُ أَصَابِعَهُ فِي الصَّلَاةِ نَشْرًا". أَطْنَبُ التِّرْمِذِيُّ فِي تَضْعِيفِهِ.

Ebû Hüreyre hadisi, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) namazda parmaklarını (tekbir aldığı) tam olarak açardı. Nevevî'ye göre Tirmizî, rivayeti taz°ifte abartıya kaçmıştır.⁶¹⁴

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, Tirmizî'nin hadisle alakalı görüşünü aktarmadan muhaddisin, örnekteki rivayeti taz°ifte abartıya kaçtığını belirterek tenkit etmektedir. Tirmizî pek çok kimsenin bu hadisi İbn Ebî Zi°b'den, Saîd b. Sim°an'dan ve Ebû Hüreyre'den aktararak şu lafızlarla naklettiklerini söylemektedir: “Rasûlullah (s.a.v.) namaza başlayacağında ellerini uzatarak kaldırırdı.” Muhaddis bu hadisin Yahyâ b. el-Yemân'ın rivayetinden (örnekteki) daha sahih olduğunu belirtmektedir. Ardından belirtmiş olduğu hadisi tahrir ederek Yahya b. el-Yeman rivayetinde yanlışlık olduğuna dikkat çekmektedir.⁶¹⁵ Nevevî *el-Mecmu°* adlı eserinde de Tirmizî'nin bu hadisi zayıf kabul ettiğini ve taz°ifte de mübalağa yaptığını belirterek eleştiri yapmaktadır.⁶¹⁶ İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Hâkim gibi muhaddisler rivayeti eserlerinde tahrir etmişlerdir.⁶¹⁷ İbn Ebû Hâtim, lafızları karıştırdığını ve vehme düştüğünü ifade ederek Yahyâ b. el-Yemân'ı eleştirmektedir.⁶¹⁸ Ahmet b. Hanbel de hadisin hatalı olduğunu söylemektedir.⁶¹⁹ İsnad incelendiğinde Yahyâ b. el-Yemân'ın seyyiü'l-hıfz

⁶¹⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/355; Hadis için bk. Tirmizî, “Şalât”, 177.

⁶¹⁵ Tirmizî, “Şalât”, 177.

⁶¹⁶ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/307.

⁶¹⁷ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/263; İbn Hibbân, *Şahîh*, 5/66; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/359.

⁶¹⁸ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, 2/385.

⁶¹⁹ Rabât v.dğr., *el-Câmi°*, 14/233.

olduğu, buna binaen de muhaddislerin hadisi zayıf kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁶²⁰ Fakat rivayetin farklı bir tarikten varid olan daha sahih bir mütâbi'nin olması sıhhat bakımından hadisi desteklemektedir.⁶²¹ Şu'ayb el-Arnaût Tirmizî'nin, Yahyâ b. el-Yemân'ın hata yaptığına dair eleştirisinin isabetli olmadığını söylemektedir. Çünkü kendisinin tahriç edip daha sahih demiş olduğu hadisle Yahyâ b. el-Yemân'ın aktardığı rivayet arasında sadece lafız farklılıkları olduğu ve bu farklılıkların da aynı anlamı taşıdığını ifade ederek Tirmizî'ye cevap vermektedir.⁶²² Kanaatimizce Tirmizî'nin taz'ifi dikkate alındığında Nevevî'nin belirtmiş olduğu gibi abartılı bir taz'ifin olmadığı gözlemlenmektedir.

2. 2. 2. Hâkim'e Yönelik Eleştirileri

Nevevî'nin eserinde Tirmizî'den sonra en çok tenkitte bulunduğu muhaddis Hâkim'dir. Nevevî, Hâkim'e yönelik eleştirilerinde doğrudan tenkitte bulunmakla birlikte ulemânın da rivayet hakkındaki kanaatini zikrederek yaptığı eleştiriyi desteklemektedir. Nevevî'nin Hâkim'e yönelik eleştirileri aşağıda incelenmeye çalışılacaktır:

1. Örnek:

وَحَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ رَفَعَهُ: " مِنْ أَتَى امْرَأَةً حَائِضًا يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ، أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ ".
وَفِي رِوَايَةٍ: " إِذَا كَانَ دَمًا أَحْمَرَ فِدِينَارٍ، وَإِنْ كَانَ أَصْفَرَ فَنِصْفِ دِينَارٍ ".
وَفِي رِوَايَةٍ: " فَإِنْ أَصَابَهَا وَقَدْ أَدْبَرَ الدَّمُ عَنْهَا وَلَمْ تَغْتَسِلْ فَنِصْفِ دِينَارٍ ".
وَلَا تَغْتَرَبِقُولَ الْحَاكِمِ: " إِنَّهُ حَدِيثٌ صَحِيحٌ ". فَإِنَّهُ مَعْرُوفٌ بِالتَّسَاهُلِ فِي التَّصْحِيحِ، وَاتَّفَقَ
الْحِفَازُ عَلَى ضَعْفِ هَذَا الْحَدِيثِ وَاضْطِرَابِهِ، وَتَلَوْنِهِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ ".

⁶²⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Zikru esmâ'i men tüküllime fihî ve hîve muveşşekun*, nşr. Muhammed Şekûr (Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986), 199; Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, nşr. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422/2001), 12/392.

⁶²¹ Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/295; Tirmizî, "Şalât", 177; İbn Huzeyme, *Şahîh*, 1/263.

⁶²² İbn Hibbân, *Şahîh*, 5/66.

İbn Abbas hadisi, onu merfu olarak aktarmıştır: “Hayızlı iken hanımına cinsel ilişki için yaklaşan kimse bir dinar ya da yarım dinar sadaka vermelidir.”

Bir rivayete göre de: “Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar sadaka vermelidir.”

Bir rivayete göre de: “Bir kimse hanımına hayızlı iken yaklaştığında (gusul almadan) yarım dinar sadaka vermelidir.” Nevevî, Hâkim’in “hadis sahihtir” sözünün okuyucu aldatmaması gerektiğini ifade etmektedir. Müellif, Hâkim’in tashihte mütesâhil davrandığını belirtmektedir. Ayrıca Huffâz’ın hadisin zayıf, muzdarib ve farklı lafızları olduğuna ittifak ettiklerini aktarmaktadır. En iyisini Allah bilir.⁶²³

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, zayıf babında naklettiği rivayetin farklı varyantlarına da işaret ederek, Hâkim’in hadis hakkındaki nitelemesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Hâkim’in hadisleri tashihte mütesahil davrandığını söyleyerek hem bu iddiasını delillendirmekte hemde Hâkim’e yönelik eleştiride bulunmaktadır. Ardından huffâzın rivayetin zayıflığında ve muzdaribliğinde ittifak ettiklerini belirterek kendi görüşünü desteklemektedir. Tirmizî hadisin sıhhati hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmazken, hayızlı kadına cinsel ilişki için yaklaşma konusundaki kefaret hadisinin hem merfu hem de mevkuf olarak rivayet edildiğini söylemektedir. Ayrıca bazı ilim adamlarının görüşünün bu hadise göre olduğunu ifade ederek İbnü’l Mübârek’in; “Rabbinden bağışlanması için istiğfar eder kefaret gerekmez” şeklinde görüş bildirdiğini belirtmektedir.⁶²⁴ Ebû Dâvûd, Şu’be kanalıyla “hayızlı iken hanımına cinsel ilişki için yaklaşan kimse bir dinar ya da yarım dinar sadaka vermelidir” lafızları ile varid olan hadisin sahih olduğunu söylemektedir.⁶²⁵ İbn Ebû Hâtim rivayetin ihtilâflı olduğunu söylemektedir.⁶²⁶ Hattâbî ekser ulemânın, bu konuda kefaret gerekmeyeceği ve tövbe edilmesinin yeterli olacağı yönünde görüş bildirdiklerini söylemektedir. Ayrıca ulemânın bu rivayet hakkında muttasıl-merfu olarak sahih olmadığını, mevkuf ve mürsel olduğunu iddia ettiklerini

⁶²³ Nevevî, *Hulâşatü’l-ahkâm*, 1/231.

⁶²⁴ Tirmizî, “Tahâret”, 103.

⁶²⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 103.

⁶²⁶ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü’l-İlel*, 1/582.

aktarmaktadır.⁶²⁷ Hâkim ise hadisi tashih etmektedir.⁶²⁸ İbn Hazm, rivayeti etraflıca değerlendirmiş ve taz'if etmiştir.⁶²⁹ İbnü'l-Kattân hadisin müzdarib ve zayıf olduğunu ifade etmektedir.⁶³⁰ Beyhakî, hadisin bütün varyantlarını tahric etmiş ve İbn Abbas'tan varid olan bu rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin *el-Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde bu rivayetin sabit olmadığı yönünde görüş bildirdiğini aktarmıştır.⁶³¹ İbn Hacer, rivayetin bütün varyantlarını zikrettikten sonra senedlerin medarının Abdülkerîm Ebi Ümeyye olduğunu ve bu râvinde münekkitle cerh edildiğini aktarmaktadır. Ayrıca rivayetin bütün tariklerinin müzdarib olduğuna işaret ederek hadisi taz'if etmektedir.⁶³² Değerlendirmeler neticesinde rivayetin farklı lafızlarla varid olduğu, hem metin hem de sened açısından muzdarib olduğu, mevkuf ve mürsel olarak rivayet edildiği, bunlara binaen de hadisin muhaddislerce zayıf kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁶³³ Bianenaleyh Nevevî'nin, Hâkim'e yönelik tenkidinin isabetli olduğu tespit edilmiştir.

2. Örnek:

وعن عبد الرَّحْمَنِ بنِ كَعْبِ بنِ مَالِكٍ: " أَنَّ أَبَاهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ النِّدَاءَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَرَحَّمَ لِأَسْعَدِ بنِ زُرَّارَةَ، قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ، قَالَ: لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ بِنَا فِي نَقِيعٍ، يُقَالُ لَهُ: نَقِيعُ الْخَضَمَاتِ. قُلْتُ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ " رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّرَقُطْنِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ وَآخَرُونَ، بِأَسَانِيدٍ حَسَنَةٍ، وَتَصْوِيرٍ بِاجْتِمَاعِهَا صَحِيحَةٍ. وَهُوَ مِنْ رِوَايَةِ مُحَمَّدَ بنِ إِسْحَاقَ، وَهُوَ مُدَلِّسٌ، وَقَدْ قَالَ فِي رِوَايَةِ أَبِي دَاوُدَ: عَنَ لَكِنَ فِي أَكْثَرِ رِوَايَاتِ الْبَيْهَقِيِّ قَالَ: " حَدَّثَنِي " قَالَ الْبَيْهَقِيُّ: " وَمُحَمَّدَ بنِ إِسْحَاقَ إِذَا ذَكَرَ سَمَاعَهُ، وَكَانَ الرَّأوِي عَنْهُ ثِقَّةً اسْتِقَامَ الْإِسْنَادَ، قَالَ: وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنُ الْإِسْنَادِ صَحِيحٌ. وَأَمَّا قَوْلُ الْحَاكِمِ إِنَّهُ

⁶²⁷ Hattâbî, *Me'alim*, 1/83.

⁶²⁸ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/279.

⁶²⁹ Ebû Muhammed b. Ali ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fî şerḥi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî (Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.), 1/402.

⁶³⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 5/274.

⁶³¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/470.

⁶³² İbn Hacer, *Telḥîsi'l-ḥabîr*, 2/452.

⁶³³ Begavî, *Şerḥu's-sünne*, 2/128; Münzirî, *Muḥtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/95.

"صَحِيحٌ عَلَى شَرَطِ مُسْلِمٍ " فَمَرْدُودٌ، لِأَنَّ مَدَارَهُ عَلَى مُحَمَّدَ بْنِ إِسْحَاقَ، وَلَمْ يَحْتَجِ بِهِ مُسْلِمٌ، وَإِنَّمَا رَوَى لَهُ مُتَابِعَةٌ

Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik'ten rivayetle, demiştir ki: "Ka'b Cum'a günü ezanı duyunca Es'ad b. Zûrâre için dua ederdi. Kendisine: 'Ezanı işitince Es'ad b. Zurâre'ye (niçin) dua ediyorsun?' Dedim. 'Çünkü o Nakû'l-Hadamat denilen yerde bize ilk defa cum'a namazını kıldırandır,' karşılığını verdi. O gün kaç kişiydiniz? Dedim. 'Kırk kişi idik,' diye cevap verdi." Nevevî'ye göre Ebû Dâvûd, Dârekutnî, Beyhakî ve diğerleri hasen isnadlarla hadisi nakletmişlerdir. Müellife göre (hasen) isnadlar bir araya geldiğinde rivayet sahih olmaktadır. Nevevî, hadisin Muhammed b. İshak rivayeti olduğunu onunda (Muhammed b. İshak) müdellis olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Muhammed b. İshak'ın Ebû Dâvûd da ki rivayette عن sigası ile hadisi naklettiğini, fakat Beyhakî de yer alan rivayetlerde حَدَّثَنِي sigasını kullandığını ifade etmektedir. Nevevî, Beyhakî'nin; "Muhammed b. İshak'ın hadisi sika bir râviden semâını zikrederek rivayet ettiği için isnadda problem olmadığını" ifade ettiğini aktarmaktadır. Müellif, Beyhakî'nin hadisin sıhhati hakkında "isnadı hasen, hadis ise sahih" şeklinde görüş bildirdiğini aktarmaktadır. Son olarak Hâkim'in "rivayet Müslim'in şartına göre sahihtir" sözünün kabul edilemeyeceğini, çünkü rivayetin medarının Muhammed b. İshak olduğunu ve Müslim'in de onunla ihticac etmediğini sadece mütâbaat olarak ondan hadis rivayet ettiğini söylemektedir.⁶³⁴

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, Ebû Dâvûd, Dârekutnî, Beyhakî ve diğerlerinin tahriç ettikleri rivayeti بِأَسَانِيدٍ حَسَنَةٍ lafzını kullanarak tashih etmektedir. Devamında bu isnadların bir araya gelerek sahih seviyesine çıktığına dair değerlendirmede bulunmaktadır. Müellif, isnadın medarı olan Muhammed b. İshak'ın müdellis olduğuna işaret ederek Beyhakî'nin, zahiren isnadda var olan problemin çözümüne dair açıklamasını nakletmektedir. Son olarak Hâkim'in "rivayet Müslim'in şartına göre sahihtir" sözünün Muhammed b. İshak'tan ötürü

⁶³⁴ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 2/768; Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 215; Dârekutnî, *Sünen*, 2/309; Beyhakî, *es-Sünen*, 3/252.

doğru olmadığını, Müslim'in onunla ihticac etmediğini belirterek Hâkim'e yönelik eleştiride bulunmaktadır. Rivayet incelendiğinde İbn Huzeyme ve İbn Hibban da hadisi tashih etmektedirler.⁶³⁵ Hâkim, rivayetin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu fakat tahrir etmediğini belirtmektedir. Münzirî Muhammed b. İshak'ın problemlili olduğunu söylemektedir.⁶³⁶ İbn Hacer, hadisi hasen olarak değerlendirmektedir.⁶³⁷ İncelemeler neticesinde bazı muhaddislerin rivayetin isnadında bulunan Muhammed b. İshak'ın tedlisinden dolayı hadisi problemlili kabul ettiği, fakat Muhammed b. İshak'ın farklı tariklerde tahdisini açıkladığı ve buna binanen de rivayetin sıhhat kazandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Hâkim'in "rivayet Müslim'in şartlarına göre sahihtir" ifadesinin doğru olmadığı, Müslim'in isnadın medarı olan Muhammed b. İshak ile ihticac etmediği ve onu sadece mütabâat olarak zikrettiği gözlemlenmektedir.⁶³⁸ Bunlara binaen de Nevevî'nin, Hâkim'e yönelik tenkidinin isabetli olduğu, ayrıca Hâkim'in, Müslim'in şartlarını esas alarak yapmış olduğu değerlendirmelerin tam olarak Müslim'in şartlarını yansıtmadığı da anlaşılmaktadır. Ayrıca rivayet cum'a namazının en az kırk kişi ile kılınması gerektiğini savunan âlimler tarafından delil olarak kullanılmaktadır.⁶³⁹

⁶³⁵ İbn Huzeyme, *Şahîh*, 2/833; İbn Hibbân, *Şahîh*, 15/477.

⁶³⁶ Münzirî, *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*, 1/307.

⁶³⁷ İbn Hacer, *Telhîşi'l-habîr*, 3/999.

⁶³⁸ Zeyla'î, *Naşbu'r-râye*, 2/198; İbnü'l-Mülakım, *el-Bedrü'l-münîr*, 4/599; Elbânî, *İrvâ'ü'l-galîl*, 3/67.

⁶³⁹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 4/504; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 4/396.

3. Örnek:

حَدِيثُ جَابِرٍ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْلَمُنَا التَّشَهُدَ كَمَا يَعْلَمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: بِاسْمِ اللَّهِ، وَبِاللَّهِ، التَّحِيَّاتِ لِلَّهِ " إِلَى قَوْلِهِ: " وَأَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ " رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالْحَاكِمُ، وَالْبَيْهَقِيُّ. قَالَ الْحَفَاطُ: هُوَ ضَعِيفٌ. وَمِمَّنْ ضَعَفَهُ الْبُخَارِيُّ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ وَآخَرُونَ. قَالَ التِّرْمِذِيُّ: " سَأَلْتُ الْبُخَارِيَّ عَنْهُ فَقَالَ: هُوَ خَطَأٌ " وَرَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ مِنْ رِوَايَةِ جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ وَضَعَفَهَا كُلَّهَا. وَأَمَّا قَوْلُ الْحَاكِمِ فِي " الْمُسْتَدْرَكِ إِنْ حَدِيثُ جَابِرٍ صَحِيحٌ " فَمَرْدُودٌ عَلَيْهِ، فَالَّذِينَ ضَعَفُوهُ أَجَلُّ مِنْهُ وَأَتَقَنُ

Câbir hadisi, Hz. Peygamber Kur'ân'dan sûre öğretir gibi bize teşehhüdü öğretirdi; Bismillahi ve billahi, et-tahiyyâtü li'llâhi lafızlarından eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh, Allah'ım senden cenneti isterim ve cehennemden ateşinden sana sığınırım lafızlarına kadar öğretti. Nevevî'ye göre Nesâî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî hadisi rivayet etmiştir. Müellife göre, Buhârî, Tirmizî, Nesâî, Beyhakî ve diğerleri (huffâz) hadisi zayıf kabul etmiştir. Nevevî Tirmizî'nin, hadisi Buhârî'ye sorduğunu ve Buhârî'nin "o hatalıdır" dediğini aktarmaktadır. Yine müellif Beyhakî'nin, bir grup sahâbîden bu rivayeti naklettiğini ve tamamını taz'if ettiğini belirtmektedir. Nevevî Hâkim'in, *el-Müstedrek* adlı eserindeki "Câbir hadisi sahihtir" sözünün kabul edilemeyeceğini ve rivayeti zayıf kabul edenlerin Hâkim'den daha güvenilir ve daha sağlam olduklarını söylemektedir.⁶⁴⁰

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, zayıf babında naklettiği rivayeti hangi muhaddislerin tahrir ettiğini belirttikten sonra hadisi taz'if eden muhaddisleri zikrederek, rivayet hakkında Buhârî'nin görüşünü aktarmaktadır. Ayrıca Beyhakî'nin bu hadisi birçok sahâbîden naklettiğini ve tamamını zayıf kabul ettiğini işaret etmektedir. Hâkim'in rivayet hakkındaki nitelemesinin yanlış olduğunu ifade ederek, muhaddislerin taz'ifini, Hâkim'in tashihine tercih ederek

⁶⁴⁰ Nevevî, *Hulâşatü'l-ahkâm*, 1/433; Hadis için bk. Nesâî, "Mesâcid", 272; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 24; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/398; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/202.

Hâkim'e eleştiride bulunmaktadır. Tirmizî, sahâbî râvisi İbn Abbas olan hadisi tahrir ettikten sonra rivayet hakkında "hasen-garib-sahih" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Devamında Eymen b. Nâbil'in bu hadisi Ebû'z Zübeyr'den, onun da Câbir'den naklettiğini; fakat mahfuz olmadığını söylemektedir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin teşehhüt konusunda bu İbn Abbas hadisi ile ihticac ettiğini belirtmektedir. Son olarak teşehhüd hakkında Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen en sahih hadisin İbn Mes'ud rivayeti olduğunu söylemektedir.⁶⁴¹ Nesâî, Eymen b. Nâbil bu rivayetinde teferrüt ettiğini ve hadisin hatalı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴² Hâkim rivayeti tahrir ettikten sonra, hadisin Müslim'in şartına göre sahih olduğunu, ayrıca Buhârî'nin senedde bulunan Eymen b. Nâbil ile ihticac ettiğini ve sika olduğunu belirtmektedir.⁶⁴³ İbn Hacer, râvilerin tamamının sika olduğunu fakat Eymen b. Nâbil hata yaptığını söylemektedir.⁶⁴⁴ İncelemeler neticesinde rivayetin birçok sahâbîden nakledildiği gözlemlenmiştir. Fakat Câbir b. Abdullah kanalıyla varid olan hadisin, Eymen b. Nâbil'den dolayı muhaddislerce taz'if edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁴⁵ Binaenaleyh Nevevî'nin Hâkim'e yönelik tenkidinin isabetli olduğu tespit edilmiştir.⁶⁴⁶

2. 2. 3. Dârekutnî'ye Yönelik Eleştirisi

Nevevî'nin, Dârekutnî'ye yönelik tek bir tenkidi bulunmaktadır. Müellif bu eleştiriyide tercih yoluyla yapmaktadır. Aşağıda Nevevî'nin, Dârekutnî'ye müteveccih yapmış olduğu bu eleştiri incelenmeye çalışılacaktır.

⁶⁴¹ Tirmizî, "Şalât", 215.

⁶⁴² Nesâî, "Sehv", 46.

⁶⁴³ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/399.

⁶⁴⁴ İbn Hacer, *Telhîşi'l-habîr*, 2/760.

⁶⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/447; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/284.

⁶⁴⁶ Konu ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bk. Selim Demirci, "Sahih Hadisler Arası Tercih Sebepleri Açısından Teşehhüd Rivâyetleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2016): 371-398.

Örnek:

وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ، سَعْدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ سِنَانَ الْأَنْصَارِيِّ، الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَتَوَضَّأُ مِنْ بُرِّ بَضَاعَةَ، وَهِيَ بُرٌّ يَلْقَى فِيهَا الْحَيْضَ وَالْحُومَ الْكِلَابِ وَالنَّتْنَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْمَاءُ طَهُورٌ، لَا يُنْجَسُهُ شَيْءٌ " قَالَ التِّرْمِذِيُّ: " حَسَنٌ، " وَفِي بَعْضِ النُّسخ: " حَسَنٌ صَحِيحٌ ". وَقَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: " هُوَ صَحِيحٌ ". وَكَذَا قَالَ آخَرُونَ، وَقَوْلُهُمْ مُقَدَّمٌ عَلَى قَوْلِ الدَّارِقُطِيِّ: " إِنَّهُ غَيْرُ ثَابِتٍ ".

Ebû Saîd Sa'âd b. Mâlik b. Sinân el-Ensârî el-Hudrî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir; “Ya Rasûlullah! Budaa kuyusunun suyundan abdest alabilir miyiz? O kuyuya etrafından sel suları ve rüzgâr vasıtasıyla hayız bezleri, kokmuş şeyler ve köpek leşleri de sürüklenip gelebiliyor” deyince buyurdular ki; “Çok olan sular daima temizdir onu hiçbir şey pisleyemez.” Nevevî'ye göre Tirmizî hadise “hasen” demiştir. Tirmizî'nin bazı nüshalarında da “hasen-sahih” olarak geçtiğine işaret etmektedir. Müellif, İmam Ahmed b. Hanbel'in “o sahihtir” dediğini ve diğerlerinin de bu şekilde söylediğini belirtmektedir. Ayrıca Nevevî'ye göre, onların görüşünün (Ahmed b. Hanbel ve diğerleri) Dârekutnî'nin “hadis sabit değildir” tercihinin mukaddem olacağını ifade etmektedir.⁶⁴⁷

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, sahih babında aktarmış olduğu rivayetin sıhhati hakkında Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin nitelermelerine işaret etmiş ve Dârekutnî'nin hadis hakkındaki görüşünü aktarmıştır. Müellif, Dârekutnî'nin bu kanaatinin yanlış olduğunu belirtmek amacıyla Ahmed b. Hanbel'in “o sahihtir” dediğini ve diğerlerinin de bu şekilde söylediğini ifade ederek, Dârekutnî'ye tercih yoluyla tenkitte bulunmuştur. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu belirterek senedde bulunan Ebû Üsâme'nin hadisi güzelleştirdiğini söylemektedir. Ebû Saîd'in, Budaa kuyusu hakkındaki bu hadisini Ebû Üsâme'den daha güzel kimsenin rivayet etmediğini ve bu hadisin farklı varyantlarda Ebû Saîd'den nakledildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu konuda İbn Abbas ve Âişe'den de hadis

⁶⁴⁷ Nevevî, *Hulâsatü'l-aḥkâm*, 1/65.

varid olduğuna işaret etmektedir.⁶⁴⁸ Dârekutnî *el-İlel* kitabında Ebû Hüreyre kanalıyla varid olan rivayeti tahrir etmiş ve hakkında ihtilâf edildiğini söylemiştir. Ayrıca Nevevî'nin, Dârekutnî'ye isnat etmiş olduğu nitelemenin müellifin eserinde olmadığı anlaşılmaktadır.⁶⁴⁹ İbnü'l-Mülakkın ve İbn Hacer de rivayetin sahih olduğunu belirttikten sonra Dârekutnî'nin rivayet hakkında “o sabit değildir” şeklindeki değerlendirmesini, *el-İlel* adlı kitabında ve *es-Sünen*'inde görmekdiklerini ifade etmektedirler.⁶⁵⁰ Ayrıca İbn Hacer, Yahyâ b. Maîn'in de hadisi tashih ettiğini söylemektedir.⁶⁵¹ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), İbn Hazm'ın rivayet hakkında sahih dediğini aktarmaktadır.⁶⁵² İsnad incelendiğinde Ubeydullah b. Abdullah b. Râfi' b. Hadîc'in münekkitler nazarında meçhul kabul edildiği, diğer râvilerin ise sika olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵³ Ubeydullah b. Abdullah'tan dolayı bazı âlimler rivayeti zayıf kabul ederken,⁶⁵⁴ hadisin İbn Abbas,⁶⁵⁵ Âişe,⁶⁵⁶ Câbir b. Abdullah⁶⁵⁷ tarihiyle varid olan şâhidlerinin bulunması senedin sıhhatini arttırmaktadır. İncelemeler neticesinde hadisin şâhidlerle sahih olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nevevî'nin, Dârekutnî'ye nispet ettiği değerlendirmenin Dârekutnî'nin eserlerinde olmadığı gözlemlenmiştir.

2. 2. 4. Abdülhak el-İşbîlî'ye Yönelik Eleştirisi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Nevevî'nin, Abdülhak el-İşbîlî'ye yönelik tek bir tenkidi bulunmaktadır. Aşağıda bu eleştiri incelenmeye çalışılacaktır;

⁶⁴⁸ Tirmizî, “Tahâret”, 49.

⁶⁴⁹ Dârekutnî, *el-İlel*, 11/290.

⁶⁵⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/381; İbn Hacer, *Telhîsi'l-habîr*, 1/17.

⁶⁵¹ İbn Hacer, *Telhîsi'l-habîr*, 1/17.

⁶⁵² Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *et-Taḥkîk fî eḥâdisi'l-hilâf* (Beirut, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/42.

⁶⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/83; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7/23.

⁶⁵⁴ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 3/308.

⁶⁵⁵ İbn Huzeyme, *Şahîḥ*, 1/88; İbn Hibbân, *Şahîḥ*, 4/47.

⁶⁵⁶ Nesâî, “Tahâret”, 30; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/288.

⁶⁵⁷ İbn Mâce, “Tahâret”, 76.

Örnek:

وَحَدِيثَ عَمْرِو بْنِ رَضِيٍّ الرَّضِيِّ اللَّهُ عَنْهُ: " أَنْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَحِطُّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ " فَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَقَالَ: " حَدِيثٌ غَرِيبٌ، انْفَرَدَ بِهِ حَمَّادُ بْنُ عَيْسَى، وَحَمَّادٌ هَذَا ضَعِيفٌ " فَهُوَ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ.
وَأَمَّا قَوْلُ الشَّيْخِ عَبْدِ الْحَقِّ فِي كِتَابِهِ " الْأَحْكَامُ " أَنَّ التِّرْمِذِيَّ قَالَ: " هُوَ حَدِيثٌ صَحِيحٌ "،
فَغَلَطَ إِنَّمَا قَالَ التِّرْمِذِيُّ: " حَدِيثٌ غَرِيبٌ "

Ömer (r.a.) hadisi, şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.), duada ellerini kaldırdığı zaman onları yüzüne sürmedikçe indirmezdi.” Nevevî’ye göre Tirmizî hadisi rivayet etti. Müellif, Tirmizî’nin rivayet hakkında “garip” dediğini, ayrıca Hammâd b. Îsâ’nın teferrüt ettiğini ve onun zayıf olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Nevevî’ye göre de hadis zayıftır. Nevevî, Şeyh Abdülhak el-İşbîlî’nin *el-Ahkâm* kitabındaki “Tirmizî’nin hadis hakkında sahih” dediğine yönelik sözünün yanlış olduğunu, çünkü Tirmizî’nin rivayeti “garip” olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.⁶⁵⁸

Yukarıda görüldüğü gibi Nevevî, zayıf babında aktarmış olduğu rivayeti hangi muhaddisin naklettiğini belirttikten sonra, Tirmizî’nin hadis ile ilgili nitelmesini aktarmaktadır. Daha sonra Tirmizî’nin rivayetin zayıflık sebebi olan râvi hakkındaki değerlendirmesini nakletmektedir. Ayrıca Nevevî, hadisin sıhhati hakkında kendi kanaatini zikretmektedir. Son olarak Abdülhak el-İşbîlî’nin, Tirmizî’nin rivayet hakkındaki değerlendirmesini eserinde yanlış aktardığını ve hata yaptığını belirterek eleştiride bulunmaktadır. Tirmizî rivayet hakkında tam olarak “bu hadis garibtir” demektedir. Ayrıca hadisi sadece Hammâd b. Îsâ’nın aktardığını ve onunda hadis rivayetinin az olduğunu söylemektedir. Tirmizî, bazı kimselerin Hammâd’dan hadis rivayet ettiklerini belirterek, Hanzale b. Ebî Süfyân ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın onu tevsik ettiklerini söylemektedir.⁶⁵⁹ Ahmed b.

⁶⁵⁸ Nevevî, *Hulâsatü’l-ahkâm*, 1/462; Hadis için bk. Tirmizî, “Da’avât”, 11.

⁶⁵⁹ Tirmizî, “Da’avât”, 11.

Hanbel rivayet hakkında “böyle bir şey duymadığını” belirtmektedir.⁶⁶⁰ İbn Ebû Hâtim, Ebû Zürcâ'nın hadisi münker olarak nitelediğini nakletmektedir.⁶⁶¹ Süyûtî, Tirmizî'nin rivayeti “sahih-garip” olarak değerlendirdiğini aktarmaktadır.⁶⁶² İbnü'l-Mulakkın, Hammâd b. İsa'nın muhaddisler nazarında zayıf kabul edildiğini belirterek hadisi taz'if etmekte ve Yahyâ b. Mâin'in de rivayeti münker olarak değerlendirdiğini söylemektedir.⁶⁶³ Mübârekpûrî de rivayetin zayıf olduğunu belirtmektedir. Abdülhak el-İşbîlî *el-Ahkâmü'l-kübra* isimli eserinde ilgili konu başlığı altında rivayeti Tirmizî'den naklederek, Tirmizî'nin hadisi “sahih-garip” olarak değerlendirdiğini belirtirken,⁶⁶⁴ *el-Ahkâmü'l-vüştâ*'da ise “hasen-sahih-garip” olarak nitelediğini aktarmaktadır.⁶⁶⁵ İncelemeler neticesinde rivayetin zayıf olduğu ve Abdülhak el-İşbîlî'nin, her iki eserinde de Tirmizî'nin kanaatini eksik aktardığı gözlemlenmektedir. Ayrıca Nevevî'nin de İşbîlî'ye yönelik tenkidinde hata yaptığı ve Abdülhak el-İşbîlî'nin eserindeki bilgiyi eksik aktararak eleştiride bulunduğu anlaşılmaktadır. Tirmizî'nin “sahih-garip” şeklinde değerlendirmelerinin var olduğu, Sübki, Süyûtî ve Mübârekpûrî'nin de bu rivayeti değerlendirirken Tirmizî'nin “sahih-garip” dediğini aktarmış olmaları,⁶⁶⁶ farklı nüshalarda Tirmizî'nin bu rivayet hakkında “sahih-garip” değerlendirmesinde bulunmuş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bunlara binaen de bu hataların nüsha farklılıklarından kaynaklanmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Yukarıda Nevevî'nin âlimlere yönelik tenkitleri tek tek incelenmeye çalışılmıştır. Nevevî eleştirilerini, genel olarak hadisin sıhhatine yönelik yapmaktayken bazen de âlimlerin eserlerinde vermiş oldukları yanlış bir bilgiye yönelik yapabilmektedir. Müellifin eleştirileri göz önüne alındığında en çok tenkidi Tirmizî'ye müteveccih yaptığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak müellifin bazı tenkitlerinde ikilemde kaldığı, yani hem savunma hem eleştiri yaptığı, bazı eleştirilerinde müsamahâkar davrandığı, tercih yoluyla yaptığı bazı eleştirilerin

⁶⁶⁰ Rabât v.dğr., *el-Câmi*, 15/288.

⁶⁶¹ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, 5/454.

⁶⁶² Süyûtî, *Câmi'u'l-kebîr*, 14/523.

⁶⁶³ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 3/640.

⁶⁶⁴ Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî (İbnü'l-Harrât), *el-Ahkâmü's-şer'iyetü'l-kübrâ*, nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. Akiş (Riyad: Mektebetu Rüşd, 1422/2001), 3/552.

⁶⁶⁵ İşbîlî (İbnü'l-Harrât), *el-Ahkâmü'l-vüştâ*, 4/327.

⁶⁶⁶ Sübki, *el-Menhel*, 8/152; Süyûtî, *Câmi'u'l-kebîr*, 14/523; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 9/232.

hatalı olduğu, fakat genel itibari ile âlimlere yönelik yaptığı tenkitlerinin isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

2. 3. RÂVİLERE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Hadis ilminde rivayetlerin sıhhatini tespit noktasında isnada öncelik verilmektedir. Senedi oluşturan râvilerin rivayete ehil olmaları ya da olmamaları naklettikleri hadisin sıhhati noktasında son derece önemlidir. Râvilerin hadis rivayetine ehil olup olmadıkları cerh ve ta'dil ilmi tarafından incelenmektedir. Bu ilim içerisinde de münekitlere önemli bir görev düşmektedir. Münekitlerin bir râvi hakkındaki değerlendirmesi, hadisin sıhhatine doğrudan etki edeceğinden dolayı dikkat gerektiren bir noktadır. Daha çok hadis yorumculuğu ile tanınan Nevevî'nin yapmış olduğu râvi değerlendirmelerine bakıldığında cerh ve ta'dil alanındaki yeri azımsanmayacak seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Nevevî bu eserinde de rivayetleri incelerken râvi değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Bu değerlendirmelerine binanen de isnadın sıhhati hakkında görüş bildirmektedir. Değerlendirdiği râvinin durumuna göre de hadisi tashih ya da taz'if etmektedir. Müellifin bu eserde müsbet ya da menfi yönde değerlendirmiş olduğu râvilerin tamamı tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha net bir şekilde görülmesi amacıyla Nevevî'nin bu değerlendirmeleri bir bütün olarak tablo şeklinde gösterilmeye çalışılacaktır.

Tablo 1. Nevevî'nin Cerh ve Ta'dil Ettiği Râviler:

No	Râvi Adı	Nevevî'nin Değerlendirmesi
1	Haccâc b. Ertât	ضَعِيف
2	Ebû Şimâl b. Zibâb	مَجْهُول
3	Muhammed b. Sâbit el-Abdî	وَلَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيَّ
4	Abdurrahman b. İshak el-Vâsitî	مُنْكَرُ الْحَدِيثِ / كَذَّاب
5	Hâris el-A'ver	كَانَ كَذَّابًا

6	Abdurrahman b. Ziyâd el-Îfrîkî	ضَعِيف
7	Muhammed b. Câbir es-Suhaymî	شَدِيد الضَّعْف
8	Atâ b. es-Sâib	وَفِيهِ اخْتِلَافٌ بِسَبَبِ الْإِخْتِلَاطِ
9	Ubeyde b. Muattib	سَيِّءُ الْحِفْظِ
10	Atiyye el-Avfî	ضَعِيف
11	Ïbn Lehîa	ضَعِيف
12	Mus°ab b. Sâbit	ضَعِيفٌ، كَثِيرُ الْغَلَطِ
13	Câbir el-Cu°fî	ضَعِيف
14	Ebû Ca°fer Muhammed b. Alî	ضَعِيف
15	Huseyf b. Abdurrahmân el-Cezîrî	مُخْتَلَفٌ فِيهِ
16	Yahyâ b. Ebî Hayye	مُدَّلسٌ ضَعِيفٌ
17	Yahyâ b. Ebî Süleymân el-Medînî	ضَعِيف
18	Muhammed b. Ïshak Yesâr	مُدَّلسٌ مَشْهُورٌ بِذَلِكَ
19	Ïkrime b. °Ammâr	اِخْتَلَفُوا فِي الْإِحْتِجَاجِ بِهِ
20	Abdülvehhâb b. °Atâ	مُخْتَلَفٌ فِيهِ
21	Muhammed b. Ebî Humeyd	مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، سَيِّءُ الْحِفْظِ
22	Kabîsa b. Ukbe	ثِقَةٌ
23	Abdullah b. Sîdân	ضَعِيف
24	Abdurrahim b. Meymûn	ضَعِيف
25	Ïbrâhîm b. Muhammed	ضَعِيف
26	Kesîr b. Abdullah	ضَعِيفٌ جَدًّا
27	Abdullah b. Ïsâ Hazazi	مُنْكَرُ الْحَدِيثِ
28	Eyyûb b. Müdrik	مَجْمَعٌ عَلَى ضَعْفِهِ

29	Ebû °Amre (Mevla Zeyd İbn Hâlid el-Cuhenî)	لا يعرف حاله / مجهول العين
30	Yezîd b. Sinân	ضَعِيف
31	Ebû Mâcide (Âiz b. Nadle)	مُتَّكِرُ الْحَدِيثِ
32	Ebû'l-Muhezzim	ضَعِيف
33	İsmâil b. Selmân el-Ezrak	ضَعِيف
34	Bişr b. Râfi°	ضَعِيف
35	Abdullah b. Süleyman b. Cünâde	ضَعِيف
36	Ali b. Abdula°lâ b. Âmir	ضَعِيف
37	Hemmâm b. Yahyâ	ثِقَّةٌ حَافِظٌ، زيادته مَقْبُولَةٌ
38	Sa°d b. Sâid	مُخْتَلَفٌ فِي تَوْثِيقِهِ
39	Muhammed b. Ebî Leylâ	ضَعِيف
40	Rebîa b. Yûsuf	ضَعِيف
41	Üsâme b. Zeyd el-Leysî	الِاحْتِجَاجُ بِهِ خِلَافٌ
42	Hasan b. Ammâr	ضَعِيف
43	Süfyân b. Uyeyne	ثِقَّةٌ حَافِظٌ إِمَامٌ
44	Abdülazîz b. Abdurrahman el-Kureyşî	ضَعِيف
45	Abdullah b. Seydan	ضَعِيف
46	Abdullah b. Lehîa	ضَعِيف
47	Nu°man b. Râşid	مُضْطَّرِبُ الْحَدِيثِ، كَثِيرُ الْعَلَطِ
48	Hilâl b. Âmir	ثِقَّةٌ
49	Velîd b. Kâmil	ضَعِيف
50	Yahyâ b. Âdem	لَا شَكَّ فِي تَوْثِيقِهِ
51	Ebû Âişe	لَا نَعْلَمُ حَالَهُ

52	Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfikî	مُخْتَلَفٌ فِيهِ
53	Yahyâ b. Seleme	ضَعِيفٌ
54	Muhammed b. Sâbit el-Abdî	لَيْسَ هُوَ بِالْقَوِيِّ
55	Abdullah b. Nucî	ضَعِيفٌ
56	Bekkâr b. Abdülazîz	مُخْتَلَفٌ فِيهِ

Yukarıdaki tabloda Nevevî'nin değerlendirmiş olduğu râviler, müellifin râvi hakkındaki kanaati ile birlikte gösterilmeye çalışılmıştır. Müellif değerlendirmelerinde en çok "ضعيف" lafzı ile tenkitte bulunmaktadır. Ardından en fazla "منكر الحديث" ifadesini kullanmaktadır. Bunlar haricinde "مُخْتَلَفٌ فِيهِ", "سيء", "كذاب", "لا نعلم حاله", "كثير العَلَط", "الْحِفْظ" şeklinde farklı cerh lafızlarını kullandığı gözlemlenmektedir. Nevevî'nin değerlendirmeleri göz önüne alındığında, müellifin cerhettiği râvilerin ta'dil ettiklerinden bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. Durumun böyle olması, müellifin bu eserinde sahih hadisler hakkında değerlendirmede bulunmamış olmasından kaynaklı olduğu fikrini ön plana çıkarmaktadır. Önemine binaen Nevevî'nin yapmış olduğu bu değerlendirmelerden bazıları aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

Müellif Rebîa b. Yûsuf hakkında "ضعيف" lafzını kullanarak râviyi cerh etmektedir. Râvi incelendiğinde Buhârî'nin "منكر الحديث" ifadesini kullanarak tenkitte bulunduğu, Nesâî'nin "ضعيف" dediği, İbn Hibban'ın da "يخطيء كثيرا" lafzıyla râviyi cerh ettiği gözlemlenmektedir.⁶⁶⁷ Buna binaen muhaddisin bu tenkidinde isabet ettiği anlaşılmaktadır. Münekkitlerin Rebîa b. Yûsuf hakkındaki cerhlerine bakıldığında râviye yönelik şiddetli bir cerhin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Nevevî burada râviye yönelik şiddetli bir cerh olmasına rağmen bunu "ضعيف" lafzını kullanarak ifade etmektedir. Ayrıca Nevevî Abdurrahim b

⁶⁶⁷ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 3/290; Nesâî, "Cenâ'iz", 27; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 6/301; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/113; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/255.

Meymûn'u da "ضعيف" ifadesi ile cerhetmektedir. Râvi incelendiğinde Yahyâ b. Maîn'in "ضعيف الحديث" dediği, İbn Ebû Hatim'in de "شيخ يكتب حديثه ولا يحتج به" şeklinde değerlendirmede bulunduğu gözlemlenmektedir.⁶⁶⁸ İbn Hacer de Nesâî'nin, râvi hakkında "أرجو أنه لا بأس به" ifadesini kullandığını belirtmektedir.⁶⁶⁹ Görüldüğü üzere Abdurrahim b. Meymûn'un zayıf olduğu fakat münekkitler nazarında şiddetli bir cerhe maruz kalmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Nevevî'nin tenkidi isabetli olmakla beraber burada "ضعيف" lafzı ile hafif cerhi kastettiği anlaşılmaktadır. Yukarıda incelenen râvi değerlendirmelerinden hareketle Nevevî, "ضعيف" lafzı ile bazen şiddetli bazen de hafif cerhi kastettiği söylenebilir.

Nevevî, Abdullah b. İsâ Hazazi hakkında da "مُنْكَرِ الْحَدِيثِ" lafzını kullanarak eleştiride bulunmaktadır. Râvi incelendiğinde Nesâî'nin "ليس بثقة" ifadesini kullandığı, Ebû Zürc'a er-Râzî'nin de Nevevî ile aynı kanaatte olduğu ve "مُنْكَرِ الْحَدِيثِ" lafzını kullandığı anlaşılmaktadır.⁶⁷⁰ Müellif'in Abdullah b. İsâ'ya yönelik yapmış olduğu cerhin isabetli olduğu gözlemlenmektedir.

Nevevî tabloda da görüldüğü üzere Eyyûb b. Müdrîk'i "مجمع على ضعفه" lafzını kullanarak cerhetmektedir. Râvi incelendiğinde Buhârî, Eyyûb'un rivayetlerde irsal yaptığını belirtmektedir.⁶⁷¹ Yahyâ b. Maîn ise "ليس بشئ كذاب" şeklinde niteleme yaparak râvinin ihticaca elverişli olmadığını belirtmektedir.⁶⁷² Nesâî râvi hakkında "متروك" lafzını kullanırken Ebû Zürc'a da "ضعيف الحديث" diyerek râviyi taz'if ederek cerhetmektedir.⁶⁷³ İncelemeler neticesinde Nevevî'nin de belirttiği üzere münekkitlerin Eyyûb b. Müdrîk'in zayıflığında hem fikir olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/338.

⁶⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/43; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/308.

⁶⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/416; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5/353.

⁶⁷¹ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 1/423.

⁶⁷² İbn Maîn, *et-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, 4/333; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/258; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/168.

⁶⁷³ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/293; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1/489.

Müellif, Nu'man b. Râşid hakkında "مُضْطَرَبُ الْحَدِيثِ" ve "كثير الغلط" lafızlarını kullanarak râviyi tenkit etmektedir. Râvi incelendiğinde Yahyâ b. Maîn'in "ليس بشئ" ifadesini kullanarak Nu'man b. Râşid'in zayıf olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁴ Buhârî de râvinin ismini *Kitâbü'd-Đu'afâ* isimli eserinde zikretmektedir.⁶⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın râvi hakkında "مضطرب الحديث" dediğini, Ahmed b. Hanbel'in de Nu'man b. Râşid için "ضعيف" lafzını kullandığını belirtmektedir.⁶⁷⁶ Görüldüğü üzere Nu'man b. Râşid'in münekkitler nazarında ciddi manada tenkit edildiği ve Nevevî'nin, cerhinde isabet ettiği anlaşılmaktadır.

Nevevî, Bekkâr b. Abdülazîz hakkında "مُخْتَلَفٌ فِيهِ" ifadesini kullanmaktadır. Râvi incelendiğinde Yahyâ b. Maîn'in, Bekkâr b. Abdülazîz için "لَيْسَ حَدِيثُهُ بِشَيْءٍ" dediği görülmektedir.⁶⁷⁷ İbn Adî "أرجو أنه لا بأس به" ifadesini kullanırken Ukaylî de (öl. 322/934) *Kitâbü'd-Đu'afâ* isimli eserinde râviyi zikretmektedir.⁶⁷⁸ Zehebî de Bekkâr b. Abdülazîz'i "ضعيف" olarak nitelermektedir.⁶⁷⁹ İbn Hacer ise Bezzâr'ın, râvi hakkında "ليس به بأس" ve "ضعيف" lafızlarını kullandığını aktarmaktadır.⁶⁸⁰ İncelemeler neticesinde râvinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif Hâris el-A'ver hakkında "كَانَ كَذَابًا" diyerek râviyi cerhetmektedir. Yahyâ b. Maîn râviyi "لَيْسَ بِهِ بِأَس" şeklinde nitelendirmektedir.⁶⁸¹ İbn Ebû Hatim râvinin münekkitlerce "ليس بالقوي ولا ممن يحتج بحديثه", "الكذاب", "ضعيف" şeklinde

⁶⁷⁴ İbn Maîn, *et-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, 4/252.

⁶⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *Kitâbü'd-Đu'afâ'i's-şagîr*, nşr. Mahmûd İbrâhim Zayed (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986), 113.

⁶⁷⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/448; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/445; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 4/265; İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/452.

⁶⁷⁷ İbn Maîn, *et-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, 4/86.

⁶⁷⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *Kitâbü'd-Đu'afâ'i'l-kebîr*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984), 1/152.

⁶⁷⁹ Zehebî, *Dîvânü'd-đu'afâ*, 51.

⁶⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/479.

⁶⁸¹ İbn Maîn, *et-Târîh (ed-Dûrî rivayeti)*, 3/360.

farklı cerh lafızları ile taz'if edildiğini aktarmaktadır.⁶⁸² İbn Hibban da Şa'bi'nin, Hâris el-A'ver'i "أحد الكذابين" lafzıyla cerhettiğini belirtmektedir.⁶⁸³ Görüldüğü üzere râvi, münekkitler nazarında ciddi manada tenkit edilmiş ve ihticaca elverişli görülmemiştir. Buna binaen de Nevevî'nin cerhinde isabet ettiği anlaşılmaktadır.

Müellif, Ebû Şimâl b. Zibâb hakkında "مجهول" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Râvi incelendiğinde Ebû Zür'a'nın Ebû Şimâl için "لا يعرف" dediği görülmektedir. Ayrıca münekkitler, râvinin sadece tek bir rivayetinin olduğunu söylemektedir.⁶⁸⁴ Zehebî de Nevevî ile aynı kanaatte olup râvi hakkında "مجهول" nitelemesinde bulunmaktadır.⁶⁸⁵ Değerlendirmelere binaen Ebû Şimâl b. Zibâb'ın meçhul olduğu ve Nevevî'nin tenkidinde isabet ettiği anlaşılmaktadır.

Nevevî genellikle râvileri cerh etmekle birlikte nadiren de olsa râvileri ta'dil ettiği de görülmektedir. Müellifin ta'dil ettiği râvilere örnek teşkil etmesi açısından bir tanesi incelenmeye çalışılacaktır.

Nevevî, Hilâl b. Âmir hakkında "ثقة" ifadesini kullanarak râviyi ta'dil etmektedir. Râvi incelendiğinde Yahyâ b. Maîn'in de Hilâl b. Âmir'i "ثقة" olarak değerlendirdiği gözlemlenmektedir.⁶⁸⁶ İbn Hibban da râvinin ismini *Kitâbü's-Sîkât* adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁸⁷ Sonuç olarak Hilâl b. Âmir'in sika olduğu ve Nevevî'nin ta'dilinde isabet ettiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda Nevevî'nin râvilere yönelik tenkitlerinden bazıları mukayeseli olarak incelenmeye çalışılmıştır. Muhaddisin yapmış olduğu tenkitlerin isabetli olduğu ve diğer münekkitlerle uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

⁶⁸² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/78.

⁶⁸³ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/222; Ayrıca bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/245; Zehebî, *Siyer*, 4/153; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/145.

⁶⁸⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/391; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33/404; Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 4/536; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/127.

⁶⁸⁵ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ*, 460.

⁶⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/74; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/340; İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/81.

⁶⁸⁷ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sîkât*, 7/571.

SONUÇ

Nevevî, hayatını ilme vakfeden büyük bir âlimdir. Gençliğinden itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Zamanının ileri gelen âlimlerinden dersler okumuş, kendisini yetiştirmiş ve birçok talebenin de yetişmesine öncülük etmiştir. Nevevî, kısa ömrüne rağmen İslâmî ilimlerle alakalı her alanda eser kaleme almıştır. Özelde hadis alanında da çok önemli eserler ortaya koymuştur.

Nevevî'nin telif etmiş olduğu *Hulâşatü'l Ahkâm* adlı eseri, ahkâm konularındaki sahih, hasen ve zayıf hadisleri bir araya toplayarak hüküm inşâ etmede olası bir hataya düşmeyi engellemeye yöneliktir. Bu eser, dini konularda ortaya çıkabilecek bid'ât ve hurafelerin önüne geçmek ve mutlak olarak zayıf hadisler ile ahkâm konularında amel edilemeyeceğini ortaya koymak için telif edilmiştir. *Hulâşa* isminden de anlaşılacağı üzere Nevevî eserine zühd, ahlâk vb. konulardaki hadisleri almamıştır. Dinin temellerini oluşturan temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, cihad, büyü^c, muâmelât, nikâh ve talâk konuları çerçevesinde eserini oluşturmaya çalışmıştır. Fakat Nevevî'nin ömrü yetmediği için eserini "Kitabu'z-Zekât" konusuna kadar yazabilmiştir. Bu eser, ilim talebelerinin bu konulardaki zayıf hadisleri bilmeleri ve sahih olanlarla karıştırmamaları noktasında son derece önemli bir yere sahiptir. Nevevî'nin bu çalışmasında, kaynaklar açısından hadis alanında otorite olmuş imamlara dayandığı tespit edilmiştir. En çok Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri hadisleri eserinde naklettiği saptanmıştır.

Nevevî hadislerin tashih ve taz^cifini kendine has bir metotla yapmaktadır. Değerlendirmelerinde farklı lafızlar kullanarak rivayetlerin sahih ya da zayıf olduğuna işaret etmektedir. Kendi değerlendirmelerinin yanında muhaddislere nispetle de hadis tashih ve taz^cifinde bulunmaktadır. Bazen bir rivayetin sıhhati hakkında kesin bir kanaat belirtmeyip sahih ya da hasen değerlendirmesinde bulunmaktadır. Kanaatimizce bu şekilde muğlak bir görüş belirtmesinin sebebi, rivayetin sıhhati hakkında bir tercih yapamamasından kaynaklanmaktadır. Hasen değerlendirmelerinin yanında kısmende olsa "ceyyid" lafzını kullanmaktadır. Bu

ıstılahı zayıf ve hasen hadis arasında kalmış ve sıhhati noktasında herhangi bir tercihte bulunmadığı rivayetler hakkında söylediği, nadiren de hasen ile eş anlamda kullandığı tespit edilmiştir. Değerlendirmelerinin çoğu isabetli olmakla birlikte hatalı nitelermelerinin de olduğu tespit edilmiştir. Bazı rivayetlerin ise farklı tarihlerle desteklenerek sıhhat kazandığı gözlemlenmiştir. Fakat Nevevî'nin farklı tarihlere işaret etmemiş olması sadece bu kitaptan faydalananlar için rivayet hakkında yanlış bir fikrin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir.

Müellif, bazen bir rivayeti herhangi bir açıklama yapmadan zayıf babı altında naklederek hadisin sakîm olduğuna dikkat çekerken kimi zaman da rivayetin zayıflık sebebini tadviz ederek taz'ifte bulunmaktadır. Ayrıca Nevevî eserin hacminin büyümemesi amacıyla zayıf babında naklettiği hadisleri taktik olarak aktarmaktadır. Müellifin yapmış olduğu taz'iflerin genel itibari ile isabetli olduğu, fakat bazı rivayetlerin şâhidler ile sıhhat derecesinin arttığı tespit edilmiştir.

Nevevî, âlimlere yönelik eleştirilerini, genel olarak hadisin sıhhati hususunda kendine göre hatalı olan kanaatlerine yönelik yapmaktadır. Bazen de herhangi bir âlimin eserinde aktarmış olduğu hatalı bir bilgiye yönelik eleştiride bulunduğu gözlemlenmiştir. Müellifin eleştirileri göz önüne alındığında en çok tenkidi Tirmizî'ye yaptığı tespit edilmiştir. Bazı tenkitlerinde ikilemde kaldığı, yani hem savunma hem eleştiri yaptığı, bazı eleştirilerinde de müsamahâkar davrandığı, tercih yoluyla yaptığı bazı eleştirilerin hatalı olduğu, fakat genel itibariyle âlimlere yönelik yaptığı tenkitlerinin isabetli olduğu saptanmıştır.

Nevevî rivayetleri incelerken râvi değerlendirmelerinde bulunmuş, değerlendirmelerine binaen de rivayetlerin sıhhati hakkında görüş bildirmiş ve râvinin durumuna göre de hadisi tashih ya da taz'if etmiştir. Nevevî cerh lafızlarından en çok "zayıf" ifadesini kullanmıştır. Bu lafzı, bazen hafif cerh anlamında kullanırken bazen de şiddetli cerh manasında kullanmaktadır. Müellifin râvi tenkitlerinin münekkit âlimlerle uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdülcebbar, Süheyb. *el-Müsnedü'l-mevduciyyu'l câmi^c li'l-kütübi'l-^caşreti*. 22 cilt. b.y.: y.y., 2013.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. trc. Şu'ayb Arnâut. 50 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd. *Umdetu'l-^cârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 25 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-^cArabî, ty.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd. *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-aḥbâr fî Şerhi me^câni'l-âşâr*. nşr. Yasir b. İbrahim Ebu Temim. 19 cilt. Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. nşr. Ebu'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Mısrî. 7 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- Başaran, Selman. "el-Ezkar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 66. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*. nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş & Şuayb el-Arnâut. 15 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Begavî, Ebu'l-Kâsım Abdullah. *Mu^ccemü's-şahâbe*. nşr. Muhammed el-Emîn b. Muhammed Mahmûd. 5 cilt. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, ts.
- Begavî, Hüseyin b. Mesud. *Meşâbihü's-Sünne*. nşr. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli & Muhammed Salim İbrâhim Semare & Cemâl Hamdi Zehebi. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1407/1986.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ. 11 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *Ma^crifetü's-sünen ve'l-âşâr*. nşr. Abdülmuc^tî Emîn Kal^cacî. 15 cilt. Dimaşk, Câmi^câtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dârü Kuteybe, 1412/1992.

- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed. *Müsnedü'l-Bezzâr*. nşr. Âdil b. Sa'ed. 18 cilt. Medine: Mektebetü'l-^oUlûm ve'l-Hikem, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Edebü'l-müfred*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Kıvrâ^oâtiü ħalfe'l-imâm*. nşr. Fazlurrahmân es-Sevrî. Pakistan: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1400/1980.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Târîĥü'l-kebîr*. nşr. Muhammed Abdulmuîd Han. 8 cilt. Haydarâbâd: Dairetü Maârif il-Osmaniyye, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü'd-^oğu^oafâ^oi's-şagîr*. nşr. Mahmûd İbrâhim Zayed. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi'u's-şahîĥ* nşr. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır. 9 cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir. *Mişbâĥu'z-züçâce fî zevâ'idi İbn Mâce*. nşr. Muhammed Müntekâ el-Kişnâvî. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-Arabiyye, 1403/1983.
- Dakr, Abdülġanî. *el-İmâm en-Nevevî*. Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1415/1994.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî. *el-İlelü'l-vâride fî'l-eĥâđisi'n-nebeviyye*. nşr. Mahfuzürrahman es-Selefî. 15 cilt. Riyad: Dârü Taybe, 1405/1985.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî. *Sünenü'd-Dârekutnî*. nşr. Şu^oayb Arnaût. 6 cilt. Beyrut: Mü^oessesetü'r-Risâle, 1425/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Sünenü Dârimî*. 4 cilt. Riyad: Dârü'l-Muġnî, 1421/2000.
- Demirci, Selim. "Sahih Hadisler Arası Tercih Sebepleri Açısından Teşehhüd Rivâyetleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30 (2016): 371-398.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el- Eş^oas b. İshâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Şu^oayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil. 7 cilt. b.y.: Darü'l-Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Ebû Gudde, ^oAbdülfettâĥ. *el-Ulemâ^ol-^ouzzâb ellezîne âşeru'l-^oilme ^oalâ'z-zevâc*. Haleb: Mektebetü'l Matbu^oati'l-İslamiyye, 1402/1982.
- Ebû Ya^olâ, Ahmed b. Alî. *Müsnedü Ebî Ya^olâ*. nşr. Hüseyin Selîm Esed. 13 cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me^omûn li't-Turâs, 1407/1987.

- Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Ža'ifü Süneni Ebî Dâvûd*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1419/1998.
- Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Ža'ifü't-Tergîb ve't-terhîb*. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1421/2000.
- Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsîrüddîn. *İrvâ'ü'l-galîl fî tahrici eĥâdîsi menâri's-sebîl*. 9 cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1399/1979.
- Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsîrüddîn. *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*. 8 cilt. Kuveyt: Müessesetü Ğuras, 1423/2002.
- Elbânî, Ebû Abdîrrahman Muhammed Nâsîrüddîn. *Şahîhu Süneni't-Tirmizî*. 3 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1420/2000.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd. *Me'âlimü's-Sünen*. nşr. Muhammed Ragîb et-Tabbah. 4 cilt. Haleb: Matba'âtü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Heysemî, Ebü'l-Hasan Nûruddîn. *Mecme'u'z-zevâ'id ve menbe'u'l-fevâ'id*. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-°Arabî, 1387/1967.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr. *Müsnedü'l-Humeydî*. nşr. Hüseyin Selîm Esed. 2 cilt. Dîmaşk: Dârü's-Sekâ, 1417/1996.
- İrâkî, Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm. *Ťarĥu't-teŤrib fî Ťerĥi't-Taĥrîb*. nşr. Ahmed b. Abdürrahîm Ebü Zür'a. 8 cilt. Beyrut, Lübnan: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 818/1415.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf. *et-Temhîd limâ fi'l-MuvaŤŤa' mine'l-me'ânî*. nşr. Mustafa b. Ahmed el-°Ulvi. 24 cilt. Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve'Ť-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387-1412/1967-1992.
- İbn °Attâr, °Alau'ddin Ali b. İbrahim. *Tuhfetü't-tâlibin fî tercemeti İmâm Muĥyiddin*. nşr. Ebü °Ubeyde MeŤĥûr b. Hasan el-Selmân. Ürdün: Daru'l-°Eseriyye, 1428/2007.
- İbn °İmâd, el-Hanbelî. *Ťezzerâtü'z-zehab fî aĥbari men zehab*. nşr. Abdülkadir Arnaût, Mahmud Arnaût. 10 cilt. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1412/1991.
- İbn Ebî Ťeybe, Ebû Bekr Abdullah. *Müsnedü İbn Ebî Ťeybe*. nşr. Âdil b. Yûsuf & Ahmed Ferid el-Mezîdî. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1418/1997.
- İbn Ebü Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Cerĥ ve't-ta'dîl*. 9 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1371/1952.

- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *Kitâbü'l-İlel*. nşr. Saîd b. Abdillâh el-Hümeyyid & Hâlid b. Abdîrrahmân el-Cersî. 7 cilt. Riyad: Metâbiu'l-Hümeydî, 1427/2006.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Bulûgu'l-merâm*. nşr. Doktor Mâhir Yasin. Riyad: Darü'l-Kabes, 1435/2014.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. nşr. Adil Ahmed Abdül Mevcud & Ali Muhammed Muavvad. 8 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415/1995.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *el-Meţâlibü'l-âliye bi zevâ'idü'l-mesânidi's-semâniye*. nşr. Kâsım b. Salih el-Kâsım. 11 cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1420/2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *et-Temyîz fî telhîşi'l-ḥabîr tahricü eḥâdîsi's-şerḥi'l-Vecîz*. nşr. Doktor Muhammed b. Ömer b. Musa. 7 cilt. y.y.: Dâru Edvai's-Selef, 1428/2007.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Fethu'l-bârî şerḥu Şahîhi'l-Buḥârî*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Lisânü'l-Mîzân*. 10 cilt. Beyrut: Mektebü'l-Matbû'ati'l-İslamiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Ta'rîfu ehl-i't-takdîs bi merâtibi'l-mevşûfine bi't-tedlîs*. nşr. Asım b. Abdillâh el-Kureyvitî. Ammân: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Takrîbü't-Tehzîb*. nşr. Muhammed °Avvâme. Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1412/1992.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Tebşîrü'l-müntebih bi-tahrîri'l-Müştebih*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî & Muhammed Ali en-Neccâr. 4 cilt. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-âimme li'telif ve't-terceme ve't-tibâa ve'n-neşr, 1386/1967.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalanî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 cilt. Haydarâbâd: Matba'atü'l-Meclis Dâ'iratü'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325-1328/1907–1910.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Netâ'icü'l-efkâr fî tahrîci ehâdîsi'l-Ezkâr*. nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 5 cilt. Dımaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1429/2008.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 3 cilt. Riyad: Dârü'l-Hânî, 1408/1988.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali ez-Zâhirî. *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*. nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî. 12 cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü'l-Mecrûḥîn mine'l-muḥaddisîn ve'd-du'âfâ' ve'l-metrûkîn*. nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1412/1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. nşr. Muhammed Abdurreşîd. 9 cilt. Haydarâbâd: Dâ'iretü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Şahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân (el-İḥsân fî takrîbi Şahîhi İbn Hibbân)*. nşr. Şu'ayb el-Arnâut. 18 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed. *Şahîhu İbn Huzeyme*. nşr. Muhammed Mustafa A'zamî. 4 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1390/1970.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmamüddîn İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1411/1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şu'ayb Arnâut v.dğr. 5 cilt. Beyrut: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 1430/2009.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Yahyâ b. Maîn ve Kitâbühü't-Târîḥ (ed-Dûrî rivayeti)*. nşr. Ahmed Muhammed Nurseyf. 4 cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlm ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1399/1979.
- İbn Ma'in, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b Ma'in b Avn el-Bağdadi. *Yahyâ b. Ma'in ve Kitâbühü't-Târîḥ*. 4 cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmi ve İhyai't-Türasi'l-İslami, 1979.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *Fethü'l-bârî Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Mecdî b. Abdülhalik Şâfî. 9 cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1996.

- İbnü'l Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed. *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*. nşr. Abdullah Saâf el-Lihyânî. 2 cilt. Mekke: Dâru Hirâ, 1406/1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *et-Taḥkîk fî eḥâdîsi'l-ḥilâf*. 2 cilt. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- (İbnü'l-Harrât), Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî. *el-Aḥkâmü'l-vüştâ min ḥadîsi'n-nebî şallallâhü 'aleyhi ve sellem*. nşr. Hamdî es-Selefî & Subhî es-Sâmerrâî. 4 cilt. Riyad: Mektebetu Rüşd, 1416/1995.
- (İbnü'l-Harrât), Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî. *el-Aḥkâmü's-şer'iyetü'l-kübrâ*. nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. °Akiş. 5 cilt. Riyad: Mektebetu Rüşd, 1422/2001.
- İbnü'l-Kattân, Ali el-Humeyrî el-Fâsî. *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fî Kitâbi'l-Aḥkâm*. nşr. Hüseyin Âyet Saîd. 6 cilt. Riyad: Dârü Taybe, 1417/1996.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed. *Zahîretü'l-ḥuffâz*. nşr. Abdurrahman el-Feryevâî. 5 cilt. Riyad: Darü's-Selef, 1416/1996.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebu Hafs Sirâceddîn Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci'l-eḥâdîsi ve'l-âşâri'l-vâkı'a fî's-şerḥi'l-kebîr*. nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt Abdülha & Abdullah b. Süleyman & Yasir b. Kemal. 9 cilt. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1425/2004.
- İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed. *el-Evsaf fi's-sünen ve'l-icmâc ve'l-iḥtilâf*. nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. 1, 2, 3, 4, 5 ve 11 cilt. Riyad: Dârü Taybe, 1414/1993.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân. *Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*. nşr. Nûruddin °Itr. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986.
- Kâhirî, Kemâleddin İbn İmâmü'l- Kamiliyye. *Buḡyetür'r-râvî fî tercemeti'l-İmâm en-Nevâvî*. nşr. °Abdürraûf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî. Beyrut: Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Küçük, Raşit. "Riyâzü's-Sâlihîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 146-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî. *el-Muvaţta*². nşr. M. Mustafa el-A°zamî. 8 cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan, 1425/2004.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma°rûf. 35 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma°rûf. 35 cilt. Beyrut: Mü°essesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillah Alâüddîn. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Ebû Abdurrahman °Âdil b. Muhammed. 12 cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422/2001.
- Mübârekpûrî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-aḥvezî bi-şerḥi Câmi'i't-Tirmizî*. 10 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-°ilmiyye, 1410/1990.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm. *et-Tergîb ve't-terhîb*. nşr. İbrahim Şemseddin. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-°ilmiyye, 1424/2003.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm. *Muḥtaşaru Süneni Ebî Dâvûd*. nşr. Muhammed Subhî Hasan Hallâk. 3 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ma°ârif, 1431/2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi°u's-şahîḥ*. nşr. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. 5 cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1412/1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmünîm Şelebi. 10 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. *Sünenü'n-Nesâî*. nşr. °Abdülfettâh Ebû Gudde. 8 cilt. Beyrut, Lübnan: Mektebetü'l Matbu°ati'l-İslamiyye, 1406/1986.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. nşr. Fârûk Hamâde. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *el-Ezkâr*. nşr. Abdülkâdir el-Arnaût. Dimeşk: Dârü'l-Mellâh, 1391/1971.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *el-Mecmû°e şerḥu'l-Mühezzeb*. 19 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1389/1970.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Kitabü Hulâsati'l-ahkâm fî mühimmâti's-sünen ve kavâ'idî'l-islâm*. nşr. Hüseyin İsmâ'il el-Cemel. 2 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Şahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*. nşr. Ebû Süheyb Muhammed b. Sâmi. 18 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1392/1972.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397/1977.
- Rabât, Hâlid er-Îd, Seyyid İzzet & Abdüttevâb, Muhammed Ahmed. *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed*. 22 cilt. Feyyûm: Dârü'l-Felâh, 1430/2009.
- Râfi'î, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm. *Şerhu Müsnedi's-Şâfi'î*. nşr. Ebü Bekir Vâil Muhammed Bekir Zehrân. 4 cilt. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1428/2007.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *el-Menhelü'l-'azbir'ravî fî tercemeti kuṭbi'l-evliyâ'i'n-Nevevî*. nşr. Ahmed Ferid el-Mezidi. Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb. *Ṭabaḳâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâh & 'Abdulfettah Muhammed el-Huluv. 10 cilt. b.y.: Hicr li't-Tıba'a ve'n-Neşr ve'Tevzi', 1413/1993.
- Sübkî, Mahmud Muhammed Hattab. *el-Menhelü'l-'Azbi'l-Mevrud Şerhu Sünen-i Ebi Dâvûd*. 10 cilt. Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1351/1933.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Kitâbü Esmâi'l-müdellisîn*. nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Cem'u'l-cevâmi'*. nşr. Hasan İsâ Abdüzzâhir. 25 cilt. Kahire: Dârü's-Saâde, 1426/2005.
- Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Müsnedü's-Şâfi'î*. nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1370/1951.

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. nşr. Ebû Mu'âz Târik b. °Avdillah & Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrahim. 10 cilt. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1416/1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak & Muhammed Zührî en-Neccâr. 5 cilt. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1415/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *İlelü't-Tirmizî'l-kebîr*. nşr. Ebû Tâlib el-Kâdî & Subhî es-Samerânî. Beyrut: Mektebetü'n-Nahda, 1409/1989.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *Muhtaşarü's-Şemâ'ili'l-Muhammediyye*. nşr. Nâsirüddin el-Elbânî. Amman-Ürdün: Mektebetü'l-İslamiyye, 1406/1986.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Beşşar °Avvad. 6 cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamiyye, 1418/1998.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *Kitâbü'd-Đu'afâ'i'l-kebîr*. nşr. Abdülmü'etî Emîn Kal'acî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1404/1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Ahmed. *Divânü'd-đu'afâ' ve'l-metrûkîn*. Mekke: Mektebetu Nahdati'l-Hadîse, 1387/1967.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Ahmed. *Tenkihü't-Tahkîk fî ehâdîsi't-Ta'lik*. nşr. Mustafa Ebu'l-Ğayd Abdülhay Acib. Riyad: Daru'l-vatan, 1421/2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şu'ayb el-Arnaût & Hüseyin el-Esed. 23 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *el-İber fî haberî men ğaber*. nşr. Ebû Hacer Muhammed Zaglul. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Kitâbü Tezkirati'l-huffâz*. nşr. Zekeryâ °Amîrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1419/1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1383/1963.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'*. nşr. Şu'ayb el-Arnaût & Hüseyin el-Esed. 23 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Zikru esmâ'i men tüküllime fihi ve hüve muveşşekun*. nşr. Muḥammed Şekûr. Mektebetü'l-Menâr, 1406/1986.

Zeyla'î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah. *Naşbu'r-râye li-eḥâdîsi'l-Hidâye*. nşr. Muhammed Avvâme & Hasan 'İbecî. 4 cilt. Beyrut, Cidde: Mü'essesetü'r-Reyyân, Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1418/1997.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Hamza ÇATAN		
Doğum Yeri ve Yılı	Pazar / 26.11.1994		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça / Orta derecede		
Öğrenim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lisans	2012	2017	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2017	2020	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum	Başlama-Ayrılma Yılı		
Diyanet İşleri Başkanlığı/İmam-Hatip	07.11.2016		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
İletişim (eposta)	0543 721 28 41 hamzacatam@hotmail.com		